

ÖNSÖZ

Kur'an ve tefsir çalışmaları tarihsel sürece bakıldığında hemen hemen hiç kesilmeden devam edegelmiştir. Bunun en güzel delili mevcut tefsir kitabıyatıdır. Bugün selef - i sâlihinden bize kadar gelen literatürden istifade ederken, yaşadığımız çağın ihtiyaçlarını da gözardı edemeyeceğimiz de ortadadır. Bu düşünceden hareketle hem selefın, hem de modern dönemin bakış açısını yansıtabileceğimiz bir tefsir çalışması hedefledik. Bu çerçevede Zilzâl suresinin tefsirini çalışırken surenin klasik ve modern yorumlarından istifade ettik. Dil açısından analizlerin yanı sıra, surenin tarihi sürecini de göz önünde bulundurduk. Sonra da modern dönemde surenin hayatımızla doğrudan ilgisini kurmaya çalıştık. Bizi bu çalışmaya teşvik eden değerli hocam Prof. Dr. Davut Aydüz 'e en derin teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tez aşamasında benden yardımlarını esirgemeyen SAÜ İlahiyat Fakültesinin Tefsir Anabilim Dalı öğretim üyeleri ile benden desteklerini hiç esirgemeyen aileme de teşekkürü bir borç bilirim.

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Yılmaz Yiğit

28.08.2006

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	iii
ÖZET.....	iv
SUMMARY	v
GİRİŞ	1
1.BÖLÜM : ZİLZAL SURESİNE GENEL BAKIŞ	4
1.1. SURE HAKKINDA GENEL BİLGİLER	4
1.1.1. Surenin İçeriği	4
1.1.2. Surenin ismi	5
1.1.3. Surenin Fazileti	5
1.2. Surenin Dil Açısından Değerlendirilmesi	8
1.2.1.Kelimelerin Analizi	8
1.2.1.1. Zilzâl Kelimesi	9
1.2.1.2. Eskâl Kelimesi	11
1.2.1.3. Evhâ (lehâ) İfadesi	11
1.2.1.4. Eştât Kelimesi	13
1.2.1.5. Zerre Kelimesi	14

1.2.1.6. Amel Kelimesi	15
1.2.2.Cümle Yapısı	17
1.2.2.1. İzâ Edatı	17
1.2.2.2. Zilzâlahâ İfadesi	19
1.2.2.3. Yevmeizin İfadesi	19
1.2.2.4. Tuhaddisu İfadesi	19
1.2.2.5. Zerre Kelimesi	21
1.2.3. Edebî Yaklaşım	21
1.2.3.1. Belâğât	22
1.2.3.2.Münasebet	23
1.2.3.2.1. Surenin Siyâk ve Sibâkıyla olan ilişkisi	24
1.2.3.2.2. Surenin diğer sure ve ayetlerle olan ilişkisi	25
1.2.4. Kıraat	28
1.3. Tarihsel Süreç	30
1.3.1. Surenin nazil olduğu dönem	30
1.3.2. Sebebi Nüzûl Rivâyetlerinin Değerlendirilmesi	33
1.3.3. Nâsîh ve Mensûh	35
1.4. Genel Değerlendirme	35
2.BÖLÜM : ZILZAL SURESİ ÜZERİNE BİR TEFSİR DENEMESİ	36
2.1. (13.)Ayetlerin Açıklaması	36
2.2. (46.)Ayetlerin Açıklaması	42
2.3. (78.)Ayetlerin Açıklaması	49
2.4. Zilzâl ve Deprem	57
2.4.1. Modern Bilimin Işığında Zilzâl Suresi	57
2.4.2. Psikoloji ve Sosyoloji ilmi verileri ışığında Zilzâl suresi	64
SONUÇ	69
KAYNAKÇA	74
ÖZGEÇMİŞ	78

KISALTMALAR LİSTESİ

- a.g.e** :Adı geçen eser
a.s :Aleyhi'sselâm
b. :İbn
Bkz. :Bakınız
Bsk. :Baskı
c.c :Celle Celâluhû
H. :Hicrî
H.z. :Hazreti
r.a :Radiyahallahu anhu / anhuma / anhum / anha
s. :Sayfa

s.a.s :Sallâlahu aleyhi ve sellem

thk. :Tahkik

ts. :Tarihsiz

bs :Basım yeri belirli değil

Yay. :Yayınları

vb. :Ve benzeri

SAÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Özeti

Tezin Başlığı: Zilzâl Suresinin Tefsiri

Tezin Yazarı: Yılmaz Yiğit

Danışman: Prof.Dr. Davut Aydüz

Kabul Tarihi: 01/02/2007

Sayfa Sayısı: 8(ön kısım)+78(tez)

Anabilim Dalı: Temel İslâm Bilimleri

Bilim Dalı: Tefsir

Konulu tefsir, kavram tefsiri ve sure tefsirlerinin oldukça yaygınlaştığı günümüz tefsir çalışmaları araştırmacılara yeni ufuklar göstermektedir. Bugün tefsir kaynaklarında âyetlerin belli başlıklar altında incelenmesi tarihî süreç içerisinde gelişme göstermiş olmasına rağmen, bu kaynaklardan faydalanılırken istenilen bilgiye hemen ulaşmak zor olmakta ve çok zaman almaktadır.

Bu tezde, Zilzâl ya da diğer adıyla Zelzele suresi, sırasıyla dil ve dilin zenginlikleri olan kıraat, irab, belağat, münasebet, müşkil lafız ve lafzi müteşabih ile tarihsel süreçleri içeren nasih ve mensuh, sebebi nuzûl, MekkiMedeni, ayetlerin kronolojik açıdan incelenmesi ve surenin modern döneme bakan yönleri (bilimsel ve sosyopsikolojik izahlar) gibi değişik başlıklar altında incelenmiştir.

Sure incelenirken tefsir kaynakları kronolojik sıra gözetilerek verilmiş ve müfessirlerin birbirlerine olan etkileri tespit edilmeye çalışılmıştır. Modern ve klasik müfessirler arasında mukayeseler yapılmıştır. Ayet mealleri ve numaralarının verilmesine ise özen gösterilmiştir.

Anahtar kelimeler: Kur'an, Zilzâl, Sure, Ayet, Tefsir, Müfessir, Deprem.

Title of Thesis: The Exegesis of Surah Zilzâl (Earthquake) and Its Modern Reflection**Author:** Yılmaz Yiğit**Supervisor:** Prof.Dr.Davut Aydüz**Date:** 01.02.2007**NU. of pages:** 8(pre text)+78(main body)**Departman:** Basic Islamic Sciences**Subfield:** Exegesis

Since the conceptual and thematic studies of the Qur'an increase remarkably, it is difficult to say that an extreme justice has been done to Qur'anic Chapter. Although ways of analysing to study verses under certain titles developed during the historical process. It is still difficult to find the intended information through these sources and to take time to deal with.

In this thesis Chapter Zilzâl has been analysed under the following titles; dictionary, variant reading, grammer, arts of literature, abrogation, occasion of revelation, ambiguous and unambiguous verses, intertextuality among other chaptes of the Qur'an, essential explanation about the verses, evaluating the verse chronologically, results deducted from the verses in the light of modern scientific developments. While analysing the verses, sources of the comments are reevaluated chronologically and effects of commentators on each other are studied. Similar and different explanations are presented with careful scrunity. Sources of quotations are given at the bottom of the page and the purpose is to find the information about the verses easily and quickly.

Keywords: The Qur'an, Chapter, Exegesis, Verses, Exegetes, Earthquake

GİRİŞ

Çalışmanın Amacı

Tefsir ilmi oluşum sürecini tamamlayıp, yazılı eserler vermeye başlayınca kendine has bazı metotlar çerçevesinde gelişmeye devam etmiştir. Bazı müfessirler, dil merkezli yorum geleneğine yoğunlaşırken bazıları da rivâyetler üzerinde durmuşlar bu sebeble de tefsirler rivâyet ve dirâyet bağlamında ele alınmıştır. Daha sonraki dönemlerde, daha da zenginleşmiş ve yeni yeni yaklaşımların sergilendiği bir alan haline gelmiştir. Özellikle sosyolojik ve psikolojik açılımlar da bu çerçevede değerlendirilebilir. Tüm bu gayretler sonucu oluşturulan eserler ve çalışmalar sadece Allah (c.c)'ın Kelâmını daha iyi anlamak ve anlatmak için yapılmıştır.

Nuzûl döneminde Hz. Hz. Peygamber (s.a.s.) Kur'ân ayetlerinin anlaşılması gereken yerleri açıkladığından dolayı sahabelerin anlama konusunda ciddi problemler yaşamadığını görmekteyiz. Hz. Peygamber (s.a.s.) vefât edince ashâb, vahyin inişine şahit olduklarından dolayı çoğu kez Kur'an'ın, Kur'ân ve Sünnetle tefsiriyle yetinmişler ve bununla beraber kendi yorumlarını da ilâve etmişlerdir.

İleriki dönemlerde, İslâm Coğrafyası genişlemiş, yeni toplum ve milletler İslâmı kabul etmişlerdir. İşte bu dönemlerde Kur'ân ayetlerinin yorumlanması konusunda yeni kültür ve yeni anlayışlardan dolayı problemlerin çoğaldığı görülmüştür. Sahabe, tâbiûn ve sonraki nesiller, âyetleri anlamada yeni metotlar geliştirmişler ve bu bağlamda günümüzdeki müfessirlere öncülük etmişlerdir. Dolayısıyla günümüz ilâhiyatçısına ve Kur'an tefsiriyle uğraşan araştırmacılara düşen görev; günümüzü iyi tanıması ve ortaya çıkan yeni problemlerin çözümlerini, bilhassa tefsir kaynaklarından araştırarak, günümüz insanının anlayabileceği şekilde ortaya koymasıdır.

Çalışmanın Önemi

Hz. Hz. Peygamber (s.a.s.)'den günümüze kadar yüzlerce tefsir eseri te'lif edilmiş, geniş bir külliyyât oluşturulmuştur. Ancak bu kadar geniş bir külliyyâtta yararlanmak, istenilen bilgiye ulaşmak, hem zor olmakta, hem de çok zaman almaktadır. Dolayısı ile bu tezimizde ele aldığımız surenin tefsirinin tarihî seyrini göz önünde tutarak, müfessirlerin, âyetlerin tefsiri hakkındaki bir zenginlik olan farklı görüşleri ortaya çıkarmak hedeflenmiştir. Böylece geniş tefsir külliyyâtından daha kolay yararlanılmış olacak ve bu çalışmalar sonraki çalışmalara Allah (c.c)'ın izniyle ışık tutacaktır.

Bu çalışmada kaynakların zengin olması, elde edilen bilgilerin ilgili konulara yerleştirilmesi, çalışmanın ana problemi olmuştur. Bu problem, kaynak olarak aldığımız tefsirler kronolojik sıraya göre incelenerek ve belli konulara yoğunlaşmış müfessirlerin görüşlerine, tezimizdeki konularda daha çok müracaat edilerek, çözüm yoluna gidilmeye çalışılmıştır.

Konu olarak aldığımız, Zilzâl suresi; kelimelerin izahı, kıraat, i'rab, belâğât, nâsîh ve mensûh, sebebi nüzûl, münasebet, âyetle ilgili gerekli izahlar, âyetlerin kronolojik açıdan değerlendirilmesi ve âyetten çıkartılan temel hedefler ve hükümler üzerinde durulacaktır. Ayrıca modern bilimin verileri ile âyetler arasında paralellik kurulmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın Metodolojisi

Suredeki konular incelenirken, tefsir kaynakları kronolojik sıraya göre taranacak bazen de klasik ve modern müfessirlerin görüşleri cem edilerek ortak sonuçların çıkarılmasına çalışılacaktır. Müfessirlerimizin pek çoğunun iyi tanındığı için vefat tarihlerini vermeyi gerekli görmediğimizi de belirtmekte fayda vardır.

Kelimelerin izahı konusunda, Ferra ve Ragıb elİsfahani gibi dilcilerin eserleri yanı sıra erken dönem tefsirlerden başlayarak kelime analizlerini günümüze kadar takip ettik.

İ'rab, kıraat ve belâğât konularında âyetlerin anlamlarına te'sir eden i'rab, kıraat ve belâğâtlar sade bir şekilde izah edilmiş olup bu konularda temayüz etmiş olan Zemahşerî, İbni Atiyye, Râzî, Kurtubî, Nisâbûrî bibliyografyaya eklenecek, Ebû Hayân ve Şevkânî'nin eserleri temel olarak alınmıştır. Bu konulardaki önemli olan kelime ve cümleler koyulaştırılarak belirtilmiştir.

Âyetlerin sebebi nüzûl konusunda farklı rivayetler alınmaya çalışılmış, bu farklı rivayetler detaylarıyla verilmeye çalışılmıştır. Genel değerlendirmeler özellikle Taberî, Râzî ve Kurtubî gibi hem dil hem de rivayet zengini tefsirler ışığında yapılmıştır. Çağdaş dönem müfessirlerinden de sık sık istifade edildiğini hatırlatmakta fayda vardır. Öncelikli olarak Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Mevdudi, Seyyid Kutub, Said Havva, Vehbe Zuhayli vb isimlere yer verilmiştir.

Aynı konuyla ilgili değişik rivâyet zincirleriyle nakledilen hadislerin sadece bir tanesi alınmıştır. Rivâyet zincirleri hafzedilmiş olup, hadislerin kaynaklardaki yerleri dipnotlarda gösterilmiştir. Tefsir kaynaklarında, âyetlerle ilgili zaman zaman birçok görüş zikredilmiştir. Bu durumda müfessirin naklettiği görüşler arasından kendisinin tercih ettiği görüş de belirtilmiştir.

1.BÖLÜM : ZİLZAL SURESİNE GENEL BAKIŞ

1.1. SURE HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Bu başlık altında surenin içeriği ve temel konuları ele alınacaktır. Daha sonra da surenin ismi ve faziletiyle ilgili rivayetler değerlendirilecektir.

1.1.1. Surenin İçeriği

Sure, muhataplarına öldükten sonra dirilişi, kıyamet gününün dehşeti ile o gün gerçekleşecek olan hesaplaşma anını anlatmakta ve böylece dinleyenlerden ileriye dönük yapılması gerekenleri yapmalarını istemektedir. Çünkü gizli dosyaların tamamının açığa çıktığı gündür o gün. Yapılan işlerin hepsi amel defterinde kayıtlıdır. Sure, insanlardan bu bilinci şuur derecesinde idrak etmeyi istemektedir. Böylece insanlar hayır işlemeye özendiriliyor, şer işlemekten de sakındırılıyor. Bu açıdan sureye bakıldığında tüm zaman ve mekânları kuşatan evrenel bir direktif niteliğindedir. Surede ayrıca Yüce Yaratıcının adaletinin mükemmelliği dikkatleri çekmektedir. Hiç kimseye haksızlık yapılmayacağını anlatan sure, insanların öbek öbek hesap meydanına geldiklerinde amelleriyle baş başa kalacaklarını belirtmektedir. Bundan sonraki bölümlerde detaylı bir şekilde işlenecek olan surenin şimdi metni ve mealiyle yetinelim:

- مِيح رَّالِا نَمَح رَّالِا هَلْلا مَسِب
- (1) اَهْلَازَلْزُضْرُالْاِتْلَزْلُزْاِذِ
- (2) اَهْلَاقْتْاُضْرُالْاِتْجَرْخْاُو
- (4) اَهْرَابْخْاُثْدَحْتْذِيْمْوَي (3) اَهْلْاْمُنْاَسْنِإِلْاَلْاَقْوَ
- (5) اَهْلْاِحْوَأْكَبَرْاَنْأَب
- (6) مْهَلْاَمْعْاُورُيْلْاِتَاتْشْاُسْاَنْلْاُرْدُصْاِيْذِيْمْوَي
- (7) هَرْيْاُرْيْخْةَرْذَلْاَقْتْمْلْمْعْاِيْنْمَف
- (8) هَرْيْاَرْشْةَرْذَلْاَقْتْمْلْمْعْاِيْنْمَو

Meâl

Rahmân ve Rahîm Allah'ın Adıyla

1. Yer o müthiş depremiyle sarsıldığı zaman,
2. Ve yer bağrındaki ağırlıkları çıkardığı zaman,
3. İnsan şaşkın şaşkın: “Ne oluyor buna!” dediği zaman,
4. İşte o gün yer, üstünde olan biten her şeyi anlatır:
5. Çünkü Rabbin ona bunları vahyeder.
6. İşte o gün bölükler halinde insanlar, kabirlerinden çıkıp Yüce Divana dururlar, tâ ki yaptıklarının karşılığını görüp alırlar.
7. Zerre ağırlığınca hayır yapan onu bulur,
8. Zerre ağırlığınca şer yapan da onu bulur.

1.1.2. Surenin ismi

Sure isimleri genellikle sure içinde geçen garip bir kelime veya ifadeden ya da sure içinde anlatılan kıssanın etrafında döndüğü şahsiyetlerin isimlerinden alınmıştır. Kur'an surelerinin pek çoğu ad(lar)ını doğrudan Efendimizin (s.a.s.) tevcihlerinden almaktadır. Surelerin isimlerinin tevkifi olup olmadığı konusu usul kitaplarında tartışılmış ancak genel kanatın tamamının tevkifi olduğu noktasında yoğunlaştığını görmekteyiz. Bu sebeple Zilzâl suresinin de isimlerinin temel referansı Hz. Hz. Peygamber'dir (s.a.s.) . İçerisinde Kıyamet günü vuku bulacak korkunç zelzedden bahsettiği için *zelzele* ya da *Zilzâl* isimlerini alan

sureye *câmia* veya *fâzzetu'lcâmia* adları da verilmiştir. Bu son iki ismin verilmesinin asıl sebebi ise insanların işlediği zerre ağırlığınca da olsa şer ve hayır tüm amellerin hesaba katılacağını bildirmesinden dolayıdır. Ayrıca Rasulullah (s.a.s.) tarafından Kur'an'ın yarısına veya dörtte birine muadil tutulması da *câmia* manasının arkasındaki inceliğe işaret etmektedir. Zaten bu isimleri de sureye bizzat Hz. Hz. Peygamber (s.a.s.) vermiştir. Sonuç olarak surenin dört ismi de surenin muhtevasını açık bir şekilde yansıtmaktadır.

1.1.3. Surenin Fazileti

Surelerin faziletiyle ilgili rivayetlerin fazlalığı bazı kimseleri bu rivayetlere karşı temkinli davranmaya sevketmiştir. Her ne kadar konuyla ilgili selefin müstakil eser verdiğini büyük âlim Suyuti'den öğrenmekteyse de kendisinin de bu rivayetlerle ilgili bazı çekinceler taşıdığı dikkatlerden kaçmamaktadır. *İtkan*'da konuyla ilgili bir eser yazdığını (*Hamâilu'zZehr fi Fadâili'sSuver*) kaydeden Suyûti sure faziletleri ile ilgili mevzu rivayetlere iltifat etmediğini söylemektedir. Titiz âlim Suyuti eserinde Zilzâl suresinin faziletiyle ilgili Tirmizi rivayetine yer vermektedir. Tirmizî'nin, Enes b. Malik'ten rivayetine göre Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"Her kim "*izâ zülzilet: yer... sarsıldığı zaman*" sûresi'ni okursa bu onun için Kur'an'ın yarısına denk gelir. Kim de "*Kul yâ eyyuhel kâfirûn: De ki: Ey kâfirler (Kâfirun)*" sûresi'ni okursa, bu onun için Kur'an'ın dörtte birine denk gelir. Kim de: "*Kul huvallahu ehad* (İhlas Sûresi)"ni okursa bu da onun için Kur'an'ın üçte birine denk gelir,"

Bu hususta İbn Abbas'tan gelmiş rivayet de vardır. Ayrıca Mutezili müfessir Zemahşerî'nin Ehli Beyt'en naklettiği bir hadiste de Allah Rasulü (s.a.s.) şöyle buyurmaktadır: "Kim Zilzâl suresini dört kez okursa bütün Kur'an'ı okumuş olur."

Suyuti'nin özetle sunduğu bu rivayeti pek çok müfessir tam metin halinde eserlerinde zikretmektedirler. Buna göre rivayetin aslı şöyledir: Enes b. Malik diyor ki:

"Rasulullah, sahabilerinden birisine: "Ey filan evlendim mi?" dedi. Adam: "Hayır, vallahi ya Resulullah. Benim evlenecek bir şeyim yok." dedi. Resulullah: "Sen İhlâs suresini ezbere biliyor musun?" dedi. Adam: "Evet " dedi. Resulullah: "O, Kur'anın üçte biridir." dedi ve buyurdu ki: "Nasr suresini ezbere biliyor musun?" Adam: "Evet " dedi. Resulullah: "O Kur'an'ın dörtte biridir." dedi ve buyurdu ki: " Kafirûn suresini ezbere biliyor musun? " Adam: Evet " dedi. Rasulullah: "O, Kur'anın dörtte biridir." dedi ve buyurdu ki: "Zilzâl suresini ezbere biliyor musun? " Adam "Evet " dedi. Rasulullah: "O, Kur'anın dörtte biridir." dedi ve adama: "Evlen, evlen." buyurdu.

Birinci rivayette Kur'an'ın yarısına muadil olan Zilzâl suresi ikinci rivayette dörtte birine muadil addedilmiştir. Müfessirlerimiz ilk bakışta çelişki gibi görünen bu rivayetlerin aralarını da değişik bir yorumla telif etmeye çalışmışlardır. İlk rivayet hakkında yapılan açıklamaya göre Kur'an'ın ahkâmı dünya ve ahiret olmak üzere iki kısımdır. Bu surede genel anlamda ahiret ahkâmı işlenmektedir. Özellikle surede geçen yeryüzünün ağırlıklarını dışarı çıkarması ve değişik haberleri vermesi ifadeleri ahireti tasvir eden diğer surelere ilave bir anlam zenginliği katmaktadır. Bu açıdan konu ele alındığında müfessirlerimiz surenin Kur'an'ın yarısına muadil olmasını hadisin ışığında oldukça anlamlı bulmaktadırlar. İkinci rivayetteki Kur'an'ın dörtte birine muadil olmasını ise müfessirler başka bir hadisin rehberliğinde açıklamaktadırlar. Buna göre surenin konu edindiği öldükten sonra dirilmeye iman meselesi Tirmizi hadisi çerçevesinde iman esaslarının dörtte biridir. Söz konusu hadiste Allah Rasulü (s.a.s.) "Bir kul şu dört şeye iman etmedikçe mümin olmaz buyurmaktadır: Allah'tan başka Tanrı olmadığına ve benim Allah'ın hak ile gönderdiği Rasulü olduğuma şahadet etmek, ölüme, ölümden sonra dirilmeye ve kadere iman etmek. Surenin faziletiyle ilgili rivayetler yukarıdakilerle sınırlı değildir. Hatta yukarıdaki rivayetlerin farklı versiyonları da vardır. Fakat biz detaylardan kaçınarak daha farklı bir hadise dikkat çekmek istiyoruz. Ebu Davud ,Nesai, Müsned ve Hakim'in Müstedrekinde Abdullah b. Amr'dan şöyle dediğini rivayet ettiler:

" Bir adam Rasulullah'a (s.a.s) gelip: " Bana Kur'an'dan bir şeyler öğret ya Rasulullah!" dedi. Ona: "Elif Lam Ra ile başlayan üç uzunca sure okudu ve bunları öğrenmesini tavsiye etti ". Adam: "Yaşım ilerledi, kalbim sertleşti, dilim kalınlaştı.Ben bunları öğrenemem (ezberleyemem) " dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.) "Hâ mîm bulunan surelerden okudu ve bunları öğrenmesini tavsiye etti." İlk sözü gibi bir söz söyledi. Bu defa: "Sebbeha şeklinde başlayan üç sure oku" buyurdu. Aynı sözü söyledi. Adam: "Ya Rasulullah! Bana kısa ama manası geniş bir sure öğret." dedi. Hz. Peygamber (s.a.s.) de ona sonuna kadar Zelzele suresini okudu ve öğretti. Adam: "Seni nebi olarak gönderene yemin olsun ki, üzerine fazlasını koymam." dedi. Adam gitti. Rasulullah (s.a.s.) : "Adamcağız kurtuldu. Adamcağız kurtuldu." buyurdu.

Bu rivayette surenin fazileti ile ilgili en dikkat çekici nokta söz konusu meçhul şahsın Hz. Peygamber'den (s.a.s.) toplayıcı/kapsayıcı bir sure okutmasını istemesi (*akraenî sûraten câmiaten*) ve Allah Rasulü'nün hiç tereddüt etmeksizin ve zaman kaybetmeden Zilzâl suresini okumasıdır. Bir taraftan kitabı zikir olan Kur'an'ın bu sure ile söz konusu yönünün vurgulanması, diğer taraftan da bir suresinin adeta öteki sureleri içeren bir fihrist hükmünü iş'ar eden kitabı fikr yönü hadisten anlaşılmaktadır. Bunlara ilaveten câmiyyet yönünün bir diğer iması da gerçek anlamda toplanma mekânı olan mahşerin sure ile tekrar hafızlara kazanması ve inanan insanların buna göre hareket etmesini sağlamasıdır. Seyyid Kutub'un ifadesiyle "Bu sure gafil kalpler için şiddetli bir sarsıntıdır", bu sebeble ebedi hayata hazırlığı fevkalade derecede teşvik etmekten daha faziletli ne olabilir ki!

1.2. Surenin Dil Açısından Değerlendirilmesi

Bu başlık altında Kur'an tefsirinin önemli yönlerinden biri olan dil üzerinde durulacaktır. Dil dediğimiz zaman akla ilk gelen husus İlahi Vahyin metin özelliklerinin tahlilidir. Bu bağlamda Zilzâl suresinde geçen bazı kelimelerin semantik açımları, bu kelimelerin

ayetlerdeki gramatik konumları, edebi açıdan bu kelime ve geçtikleri ayetlerin analizi, surenin ve suredeki bazı pasajların diğer Kur'an sureleri ile olan münasebeti ile kelimelerin farklı okunuşları (kıraatı) ve bu farklı okunuşların çalışma konumuz olan surenin anlam potansiyeline katkıları üzerinde duracağız.

1.2.1.Kelimelerin Analizi

Burada surenin anlamı açısından anahtar role sahip bazı kelimelerin üzerinde durulacaktır. Bu kelimelerin belli başlıları *şunlardır: zilzâl, eskâl, evhâ, eşât, zerre, amel, amel defteri ve ameli salih'* dir.

1.2.1.1. Zilzâl Kelimesi

Bu kelime geçtiği ilk ayetle birlikte bir bütün olarak ele alındığında zengin bir anlam hazinesi ile karşılaştığımızı hemen ifade etmeliyiz. Müfessirler kelime hakkında geniş bilgiler vermişler ve ayetteki konumu üzerinde fazlaca durmuşlardır. Bu sebeble biz de ilgili kelimeyi ayetin bağlamı çerçevesinde tahlil etmeye çalışacağız.

“Yer alabildiğine hareket ettirildiği zamankökünden hareket ettirildiği zaman/ *Îzâ zulzileti'lardi zilzâlahâ*” ayetini Râzî Vakıa suresinin dördüncü ayetinde geçen “Yer bir sarsıntı ile sarsıldığı zaman” ifadesiyle mukayese etmektedir. Râzî *zilzâl* kelimesinin anlamıyla ilgili ismini zikretmediği bazı kimselerin yorumunu nakletmektedir:

Ayetteki fiil ile “hareket ettirme” manası değil, “yer hareket edip, kaydığı zaman...” manası kastedilmiştir. Bunun delili ise, Allah Teala, yerden bahsederken bütün surelerde tıpkı hür ve kudret sahibi bir failden bahsettiği gibi bahsetmiştir. Bir de böyle olması daha fazla dehşet arz eder. Buna göre Hak Teala sanki “O cansız yer bile kıyamet koparken hareket etmeye başlarken, senin hareket etme ve gafletten uyanma zamanın gelmedi mi?” demek istemiştir.

Bundan sonra Râzî Haşr suresinin 21. ayetini zikreder “O (dağı), Allah’ın haşyetinden paramparça olmuş ve korkmuş olarak görürsün”. Allame Elmalılı Hamdi Yazır ise *zilzâl*’i Türkçemize aktarırken “Yerin zangır zangır sarsıntısıdır” ifadesini kullanmaktadır. Buradan anlaşılın o ki Zilzâl suresinin girişinde fiil ve mastar olarak zikredilen *zulzilet/zilzâl* kelimeleri ile *zilzâl*’in tamlama şeklinde ayette yer alması Müfessir Âlûsî’nin de işaret ettiği gibi hakkında zerre kadar şüphe olmayan şiddetli bir sarsıntıyı göstermektedir. Yalnız bu sarsıntıdan sonra başka bir sarsıntı olmayacaktır. Konyalı Vehbi Hoca ise fiil mastar ilişkisinden bu sarsıntının kirarenmiraren (tekrar tekrar) vuku bulup sonunda insanların hesaba çekileceği anlamını çıkarmaktadır. Çünkü *zelle* kelimesi ayağın sürçmesi ya da günah ya da mu’tad yapılan hareketler için kullanılırken *tezelzele* ya da *zelzele* ifadelerinde *ze* ve *lam* harflerinin tekrarı fiilin manasının tekrarına işaret etmektedir. Başka bir ifadeyle yer üzerinde ne varsa (dağ, taş, ağaç, bina...) hepsini atmadıkça sakinleşmeyecek tekrar be tekrar sallanacak ve bu sarsıntı yeryüzünün tamamını bütün şiddetiyle kaplayacaktır. Râzî bu sarsıntıyı şiddetli rüzgâr için kullanılan *sarsar* kelimesine benzetir ve büyüklüğünü belirtmek için Hac suresinin birinci ayetini bizlere hatırlatır: “Kıyametin sarsıntısı büyük bir şeydir.” Böylece Râzî ilk ayetin manasından insanların kalplerinin ürpereceğini ve yüreklerinin ağızlarına gelecek şekilde korkacaklarını iş’ar ettiğini hatırlatmaktadır. Bunlara ilaveten surede *zilzâlahâ* (onun sarsıntısı) ifadesinde olduğu gibi sarsıntının yere izafeti söz konusu sarsıntının ne kadar büyük de olsa dünyaya ait bir hususiyet olacağına da delalet etmektedir. Râzî bu yorumu desteklemek için kadim Arap şiirine başvurur ve oradan bir örnek verir: *ekrame ettakiyyu ikrâmehu ve ehâne elfâsiku ihânetehu* (Muttaki kendi iyiliğini yaptı; fasık da kendi hainliğini yaptı. Özetle herkes kendisine düşeni yaptı demektir. Yerin sallanması ise Allah Teala’nın hikmetinde o yere uygun bir tarzda cereyan etmiştir.

Zilzâl kelimesinin İngilizce çevirisine baktığımızda Arapça anlam dairesi paralelinde olduğunu görürüz. Sözelimi Yusuf Ali, diğer mealcilerin aksine zelzeleyi *convulsion* kelimesi ile tercüme etmektedir. Buradaki ince espi ise *convulsion* kelimesinin

earthquake'e (zelzele) göre daha şiddetli bir sarsıntıyı içermesi ki bu da Yusuf Ali'nin mealindeki isabeti göstermektedir. Ayrıca bu kelimenin anlam hazinesi içerisinde “kontrolden çıkma” manası da vardır. Artık söz konusu sarsıntı tamamen o dehşetli günün sahibinin meşiet-i dairesinde cereyan etmektedir. Ancak O'nun emriyle duracak ya da sadece O müsaade ettiği sürece devam edecektir.

1.2.1.2. Eskâl Kelimesi

Müfessirlerimizin önemle üzerinde durdukları bir başka kelime ise ikinci ayette geçen *eskâl*'dir. *Eskâl* kelimesi *sekal* kelimesinin çoğuludur. “Ev eşyası” manasına gelen *sekal* ayrıca “yolcunun taşıdığı ağırlıklar” anlamına da gelmektedir. Bu eşyalar yolcunun muhafaza ettiği kıymetli eşyalarıdır. Nahl suresi yedinci ayette Yüce Allah “Sen *eskâlini* taşırsın” buyurmaktadır. Hz. Peygamber Efendimizin “Size iki önemli emanet (*sakaleyn*) tevdi ediyorum; Allah'ın Kitab'ı ve Sünnetim” hadisi şeriflerinde de *sakaleyn* ifadesi kıymetli eşya anlamında kullanılmaktadır. Ölüler yerin içinde oldukları zaman *sikalun lehâ* yani “yerin ağırlığı” diye adlandırılır. Şayet yerin üzerinde iseler *sikalun aleyhâ* yani “üzerindeki ağırlık” şeklinde tarif edilmiştir. Hatta Kurtubî çok kan döken (insan öldüren) kimseye Arapların “o kimse yeryüzünde bir ağırlık idi, öldüklerinde de yeryüzü onların ağırlığını sırtından indirdi” dediklerini nakletmektedir. İnsan ve cinlere *sekaleyn* denmesinin bir sebebi de, Râzî'nin ifadesiyle, yeryüzünün üzerinde veya içinde bu kimselerin bulunmasından ya da işledikleri günahların ağırlığından dolayıdır. *Eskâl*

kelimesi (ث) harfinin esresiyle de okunmakta ve “karın yükü” anlamına gelmektedir. Bu

kelimenin ölüler ya da definelere hamledilmesi mecaz kabilindedir.

1.2.1.3. Evhâ (lehâ) İfadesi

Taberî *evhâ* kelimesinin anlam çerçevesini çizerken kendisinden sonra gelen tüm müfessirlerde olduğu gibi devamlı *lehâ* tamlamasıyla birlikte düşünmektedir. İlk izahı

Mücâhid'in yorumu olarak veren Taberî'ye göre *evhâ* kelimesi,(أَمْ) (emretti) anlamına gelmektedir. Bundan sonra

İnşikak suresinin dördüncü ayetini zikretmektedir: “Yer içindekileri dışarı atıp boşalttığında/ve *elkat mâ fihâ vetehallet*”. *Evhâ* sadece *emera* manasına gelmemektedir. Taberî, Süfyân'dan yaptığı nakilde de *evhâ lehâ*'nın a'lemehâ (ona bildirdi) anlamı taşıdığını belirtmektedir. *Evhâ*'nın bir diğer müradifi de *ezine* (izin verdi) kelimesidir. Taberî son olarak *evhâ lehâ*'nın *evhâ ileyhâ* manasına geldiğini *kîle lafzı ile* nakletmektedir. İlginçtir ki bir satır sonra aynı yorumu İbn Abbas'a dayandırmaktadır. Râzî ise ayette *evhâ ileyhâ* yerine niçin *evhâ lehâ* denilmiştir şeklinde bir soru sormakta sonra da şu izahı getirmektedir: *evhâ lehâ* aslında *evhâ ileyhâ* takdirindedir. Bunun en sağlam delili de bir sonraki paragrafta zikredeceğimiz Accâc'ın şiiRIDIR. Râzî'nin ikinci cevabı ise şöyledir: “Belki de Cenabı Hak, ‘bu vahyi sadece yer için yaptık’ manasına *evhâ lehâ* buyurmuştur. Böylece yer, bunu, asilerden ötürü, içini dökmeye vesile etmiştir.”

Taberî'nin izinden giden Kurtubî *evhâ lehâ* ifadesiyle ilgili benzer izahları getirmektedir. Fakat Kurtubî'de ilave izahları da görmekteyiz. Kurtubî'ye göre Araplar *lehâ*'daki sıfat *lam*'ını *ilâ* harfi cerrinin yerine kullanmaktadırlar. Bu sebeble *evhâ lehâ* aslında *evhâ ileyhâ* anlamına gelmektedir. Kurtubî bu izahı desteklemek üzere yeryüzünü tavsif eden Accâc'ın bir şiiRİNİ delil olarak getirmektedir:

Vahâ lehâ 'lkarâra festekarrat veşeddehâ bi'rrâsiyâti'ssübeti

“Ona karar bulmayı vahyetti, o da karar kıldı. Muazzam kazıklarla (dağlarla) onu bağladı (çalkalanmasını önledi)”.

Görüldüğü üzere hemen hemen her müfessir *evhâ lehâ*'nın *ileyhâ* manasına geldiğini ispata çalışmaktadır. Kurtubî semantik açıdan *evhâ* kelimesiyle ilgili bir açıklamasında *sehharahâ* (onu musahhar kıldı) müteradifini zikretmektedir. *Evhâ* kelimesini ne kadar açıkladığı çok anlaşılmayan bu kelimeyle ilgili daha fazla izah zikretmemektedir. Son olarak Kurtubî, Süddî'nin bir görüşünü nakletmektedir: *evhâ lehâ* ifadesi *kâle lehâ* (ona dedi ki) anlamına gelmektedir. Şevkânî *evhâ lehâ*'nin izahı için daha pratik bir çözüm yolu önermektedir. *Evhâ* fiilinin bazen *lam* harfi, bazen de *ilâ* harfi cerriyile müteaddi olmaktadır. Bu izaha göre *lehâ* veya *ileyhâ* aslında aynı anlamdadır. Âlûsî ise, *bienne rabbeke evhâ lehâ* ifadesini açarken *be* harfi cerrini *sebebiyye* kabul ettiğimizde mana şu şekilde olur diyerek ayetin genel anlamını vermektedir: *bisebebi ihâi rabbike lehâ* (Rabbi'nin ona vahyi/emri sebebiyle).

1.2.1.4. Eştât Kelimesi

Eştât kelimesi firkalar demek olup *şett* kelimesinin çoğuludur. Ayette grup grup ya da bölük bölük anlamı verilmektedir. Taberî *eştât* kelimesini *müteferrikîne* ifadesiyle açıklamaktadır. Kurtubî ise *eştât* kelimesini izah ederken Rûm suresi 14. ayette belirtilen *yevmeizin yeteferrekûn* ya da aynı surenin 43. ayetindeki *yevmeizin yassaddaûn* ifadelerini kullanmaktadır ki bir manada dağınık gruplara işaret etmektedir. Âlûsî *eştât* ifadesinin insan topluluklarına veya tabakalarına delalet ettiğini söyler ki her tabaka kendi grubuyla birlikte gelecek demektir. İyiler iyilerle, kötüler kötülerle, Müslümanlar Müslümanlarla, Yahudi ve Hıristiyanlar da kendi dindaşlarıyla birlikte gidecekler. Ebû Hayyân ise *eştât*'ın manasını açıklarken her topluluğun amelleri mucibince grup olacağını söylemektedir. İbn Kesir ise *eştât* kelimesini *esnâf* (sınıf sınıf) ve *envâ'* (çeşit çeşit) ifadeleriyle açıklamaktadır

ki ona göre iyiler iyilerle cennete, kötüler de kötülerle cehenneme gideceklerdir. Ayrıca İbn Cüreyc'in yorumunu aktaran İbn Kesir *eştât* ifadesinde parça parça gitmek vardır ki bir önceki bir sonrakiyle bir araya gelemeyeceğini belirtmektedir. Çağdaş müfessir Tabatabâî *eştât* kelimesinin tıpkı *şettâ* (dağınık dağınık) ifadesinde olduğu gibi *şetit* kelimesinin çoğulu olduğunu söyler ve *şetit* ifadesinin de *müteferrik* anlamına geldiğini kaydeder.

Eştât kelimesinin anlam alanı belirlenirken müfessirlerimizin hemen hemen hepsi de *sudûr* ve *zurûd* ifadelerinin manaları ışığında meseleye bakmışlardır. Onlara göre *sudûr*, *zurûd*'un zıddıdır. Merhum müfessirimiz Elmalılı'nın ifadesiyle *zurûd* suya gitmek, *sudûr* ise sudan dönmek demektir. Diğer bir ifadeyle *vârid* gelen, *sâdir* giden demektir. Buna göre *yasduru'nnâsu eştâtan*, varmış oldukları yerden dönüp çıkacaklar, kabirlerinden mevkîfe, mahşere doğru muhtelif surette fırlayacaklar, demektir. Yazır'ın söz konusu izahları Râzî'den mülhemdir. Râzî ise *zurûd/sudûr* ilişkisini şöyle açıklamaktadır: onların yere *zurûd* edip, yani gelip, yerden de kıyamet meydanına *sudûr* etmeleri, yani dönmeleri muhtemel olduğu gibi, hesap için kıyamet meydanına *zurûd* etmeleri, oradan da mükâfâat ve ceza yerlerine *sudûr* etmeleri mümkündür. Bu şekilde *eştât* kelimesinin de anlamı daha net tebellür etmektedir.

1.2.1.5. Zerre Kelimesi

Burada hem klasik hem de modern müfessirlerin zerre miktarı (ağırlığınca) hayır ve zerre miktarı şer ifadelerinde geçen *zerre* kelimesini nasıl anlamışlardır sorusunun cevabı üzerinde durulacaktır. Modern Arapça'da bir unsurun en küçük parçası ya da atom manasına gelen *zerre* kelimesinin kelime anlamıyla ilgili müfessirlerimiz birkaç seçenek sunmaktadırlar. Bu anlam haznelerinden birisi (İbn Abbas'tan nakledildiğine göre) bir kimsenin avucunu toprağa koyduktan sonra kaldırdığında elinin içine yapışan toz zerreciklerinden her biri *miskâli zerredir*. Kurtubî elin yere konması ya da elin yere çarpıldıktan sonra silkelmesi sonucu düşen toz parçacıkları demek suretiyle *zerrenin* iki türlü oluşumunu belirtmektedir. Fakat bu izahlar anlam olarak birbirlerinden farklı değildir.

Zerre kelimesinin ikinci anlamı ise Güneşin pencereden girmesi sonucu oluşan ışıktaki görülebilen toz parçacıklarıdır. Bu yorumla ilgili müfessirlerimiz çoğunlukla “zerrenin ağırlığı yoktur” hadisini zikrederek aşırı küçüklüğe dikkat çekmektedirler. Böylece onlar, insanın yaptığı en küçük iyi ve kötülüklerden sorumlu tutulacağı hakikatini vurgulamaktadırlar. *Zerrenin* bir üçüncü anlamı da en küçük kırmızı karıncadır. Genelde İmam Kelbî’den nakledilen bu mana da tıpkı toz parçasında olduğu gibi *zerrenin* küçüklüğünü açık bir şekilde göstermektedir. Seyyid Kutub ise klasik müfessirlerin bu kelimeye sivrisinek anlamı verdiğini nakletmektedir. Ali Arslan’ın belirttiğine göre bir yaşına geldiğinde ancak yürüyebilen bu karınca demektir ki o da azlık ya da küçüklüğü ifade için kullanılmaktadır. Sonuç olarak *zerre* ister karınca olsun isterse toz anlamına gelsin bu tanımlardan çıkarılan en temel anlam onun insanların dikkatini bile çekmeyecek şekilde çok küçük bir şey olduğu gerçeğidir. Çağdaş müfessir Said Havvâ’nın da belirttiği gibi kelime atasözlerinde de küçüklük ifade etmek için kullanılmaktadır.

1.2.1.6. Amel Kelimesi

Canlıların bir maksatla yaptıkları iş, vazife, hareket, idare, işlemek, yapmak, davranış, etki, ibadet gibi hayırlı işe amel denir. Yapılan işte bir gaye ve maksat yoksa buna fiil denir, amel denmez. Çoğulu "a'mâl" gelir. Gramerde amel, âmîllîği, yani bir kelimenin diğer bir kelime üzerindeki tesirini ifade eder.

Amel, iyi (sâlih) ve kötü (seyyi') amel olmak üzere ikiye ayrılır. İnsan yeryüzüne, nasıl davranışlar göstereceği, iyi ve kötü amellerden neler yapacağı belli olsun diye çıkarılmıştır. Ayetlerde; "Hanginizin daha iyi amel işleyeceğini denemek için ölümü ve hayatı yaratan O'dur" , "şüphesiz ki, sizi biraz korku, açlık, mal, can ve ürün eksikliğiyle imtihan edeceğiz. (Ey Muhammed) sabredenleri müjdele" , "Her can ölümü tadacaktır. Biz, sizi denemek için hayır ve şerle imtihan ederiz. Siz ancak bize döndürüleceksiniz. " buyrulur.

İslâm'da bir iyiliğin ve sâlih amelin dünya ve ahirette ecir ve sevap kaynağı olması için bu ameli işleyen kimsenin imanlı olması şarttır. Bu konuda iman ön şarttır. İman da; Allah'a, meleklerine, kitaplarına, Hz. Peygamberlerine, ahiret gününe, kadere, hayır ve şerrin Allâh'tan olduğuna inanmayı kapsamına alır.

Ayetlerde şöyle buyrulur: "Asra yemin olsun ki, insan şüphesiz maddî manevî büyük kayıp içindedir. Ancak iman edenler, sâlih amel işleyenler, birbirine hakkı tavsiye eden ve sabrı tavsiye edenler bunun dışındadır", "İnkâr edip, imansız olarak ölenlerin hiçbirinden, yeryüzünü dolduracak kadar altını feda (tasadduk) etseler bile kabul olunmayacaktır. Onlar için can yakıcı bir azap vardır. Onların bir yardımcıları da yoktur" .

Sâlih (iyi) amelin özü, Allah'u Tealâ'nın emirlerini üstün tanımak, Allah'ın hükümlerini yeryüzünde uygulamak, onun din ve şeriatını korumak, yarattıklarına şefkat beslemek ve yardım etmektir. Salih ameller ikiye ayrılır. Birincisi; bedenî ibadetler gibi, yükümlünün önce ve bizzat kendisine yarar sağlayan ve kendisinin iyileşmesine yarayan amellerdir. Namaz, cihat, küfürle mücadele, Allah'ın dinini yeryüzünde hakim kılmak için gayret sarfetmek ve bunun gerçekleşmesi için Allah'a dua istiğfarda bulunmak, oruç tutmak bunlar arasında sayılabilir. İkincisi; zekât ve sadaka gibi başkalarına yararı olan amellerdir.

Allah'ın yasakladığı işler de kötü amel sayılır. Allâh'u Teâlâ insana iradei cüz'iyeye vererek, iyi ile kötü, hayır ile şer arasında ona belli ölçüde serbestlik tanımıştır. İnsan kendi isteği ile tercihini yapar. Bu yüzden de yaptığı işlerden sorumlu olur. Dünyadaki amellerinin sonucuna göre de ahirette karşılık görür.

Kur'anı Kerîm'de iyi ve kötü amellerden ve bunların sevindirici veya üzücü sonuçlarından söz eden pek çok ayetler vardır:

"O nlar, Allah'ın yanında bir başkasını ilâh edinip, ona kulluk etmezler. Ölümü hak edenler dışında, Allah'ın haram kıldığı cana kıymazlar. Zina etmezler. Kim de bunları yaparsa işlediği günahın cezasını görür kıyamet günü azâbı kat kat olur. O korkunç azâbın içinde hor ve hakir bir halde ebediyen kalır. Ancak tevbe eden, imanında samimi kalıp salih amel işleyen bunun dışındadır. İşte Allah, onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah gafûrdur, rahimdir. (Çok affeden ve çok merhamet edendir)". "Kim tevbe edip, salih amel işlerse, şüphesiz o, Allah'a hakkiyle yönelmiş olur" .

Amellerin değeri imandan sonra niyete de bağlıdır. Yüce duygu ve amaçlar taşımayan veya kötü amaçlar için yapılan bazı âmeller kişiye fayda sağlamaz. Meselâ, ashâbı kirâm Medine'ye hicret ederken Mekke müşriklerinin kötülük ve baskılarından kurtulmak,

Medine'de daha güzel ibadet, taat ve amellerde bulunmak, İslam'ı, oradan cihana yaymak gibi düşüncelerle dolu idiler. İçlerinden birisi ise, nişanlı olduğu kadın hicret ettiği için, sadece onunla evlenmek niyet ve düşüncesiyle Medine'ye gelmişti. İşte Hz. Peygamber, diğer muhacirlerin büyük ecir ve mükafatlara nail olduklarını bildirirken onun da istediği kadına kavuşmakla niyetine ulaştığını, ancak hicret sevabından mahrum kaldığını haber verdi. Bunun üzerine "Ameller ancak niyetlere göredir" buyurdu.

"Biriniz müslümanlığı iyi yaşadığı zaman, kendisine işlediği her iyi amel on katından yediyüz kata kadar katlanmış olarak yazılır. Yaptığı her kötülük de misliyle (ceza) olmak üzere yazılır" .

"Birr (iyilik, sıra) ahlâk güzelliğidir. İsm (günah ve günaha sebep olan şeyler) ise, kalbini gıcıklayan ve insanların bilmesini hoş görmediğin şeylerdir".

"Gerçek müslüman, elinden ve dilinden diğer müslümanların selâmette kaldığı kimsedir".

"Nerede ve hangi hâlde olursan ol Allah'tan kork. Kötülük işlemişsen hemen bir iyilik yap ki, o iyilik kötülüğün günahını silsin. İnsanlara güzel muamelede bulun".

Başkalarını iyi ve güzel ameller işlemeye davet etmek, Allah ve Resulünün övdüğü bir davranıştır.

Resulullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"Hayrın işlenmesine vesile olan kimseye o hayrı işleyenin eciri kadar ecir vardır".

"Doğru bir yola çağıran kimse, ona tabi olanların ecirleri kadar kendisi de ecir alır. Bu, tabi olanların ecrinden bir şey eksiltmez. Kötü bir yola davet eden kimse de, ona tabi olanların günahları kadar günah kazanır. Bu tabi olanlardan da hiç bir şey eksiltmez".

"İslâm'da güzel bir çıkış açan kimse hem o çıkışın, hem de o çıkışla amel edenlerin ecrini kazanır".

Sonuç olarak yukarıda verilen ayet ve hadislerden de anlaşıldığı gibi, amel yalnız ibadetlerden ibaret olmayıp, günlük hayatta bir müslümanın diğerine veya topluma karşı yaptığı güzel iş, yardım ve muameleler de bu niteliktedir.

1.2.2.Cümle Yapısı

Bu bölümde bazı edat ve kelimelerin sure içindeki gramatik yapıları üzerinde durulacaktır. Söz konusu ifadeler *izâ* edatı, *zilzâlahâ*, *yevmeizin*, *tuhaddisu* ve *zerre*'dir.

1.2.2.1. İzâ Edatı

Kur'an ayetlerinin anlamı söz konusu olduğunda müfessirlerimiz hemen hemen okurun aklına gelebilecek hiçbir ihtimali ihmal etmemişlerdir. Bu sebeble bazen kelime bazen harf bazen harekeyi nazarı itibara almışlardır. Zilzâl suresinin girizgâhında yer alan *izâ* zaman zarfı ayetin tefsirinde ilk dikkati çeken hususların başında gelmektedir. Konu hakkındaki en detaylı analiz ise büyük müfessir Râzî'ye aittir. O kendi tefsir metodolojisi çerçevesinde sorular sormakta ve sonra da bu soruları açıklayarak okura ayetin manalarıyla ilgili derin bilgiler sunmaktadır. Bu bağlamda Râzî surenin ilk ayetine *izâ* edatıyla başlamasının sırları üzerinde yoğunlaşarak *izâ* edatının manasının daha iyi kavranmasını sağlamaya çalışmaktadır.

Râzî'ye göre böyle bir girizgâhın iki muhtemel sebebi olabilir:

1. Onlar, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) "Kıyamet ne zaman kopacak diye sormuşlar da, Cenâbı Hak da, "Yer... zelzeleye uğratıldığı zaman..." cevabını vermiştir ki bu da, "Onu vakti açısından sizin için tayin etmem mümkün değil. Fakat onu alametleri açısından belirtiyorum" demektir.
2. Şu anda cansız ve donuk olmasına rağmen yeryüzünün konuşacağı ve şهادette bulunacağı insana haber verilince, sanki "bu ne zaman olacak?" denilmiş de, cevabı verilmiştir.

Surenin Mekke'de indiğiyle ilgili sebebi nuzûl yorumlarını destekleyen bu izahın arkasından Râzî *izâ* edatının ayetin manasına katkısını *izâ* ile bir başka edatın (*in/şayet*) arasındaki anlam farklılıklarını gösteren analiziyle daha da derinleştirmektedir:

İkinci Bahis: *in* edatı, olabilirlik (ihtimal) için kullanılır, *izâ* edatı ise kesinlik arzeden şeyler için kullanılır. Mesela "Eğer eve girersen, boşsun" diyebilirsin, çünkü eve girmesi mümkündür, buna ihtimal vardır. Ama bu iş, kesinkes olabilecek bir şeye bağlamak istediğinde, artık böyle söyleyemez, aksine mesela "Yarın geldiği zaman, sen boşsun" dersin. Çünkü yarının gelmesi kesindir. İşte *in* edatı ile *izâ* arasındaki kullanılış farkı budur...

İbn Atiyye ise konuyu daha çok nahiv açısından ele alarak *izâ* kelimesinin âmili üzerinde durmakta ve söz konusu âmilin takdiri ile ilgili iki fiil zikretmektedir. Buna göre ayetin manası “Yer şiddetli bir şekilde sarsıldığında toplanırsınız (*tuhşerûn*)” ya da “Yaptıklarınızın karşılığını görürsünüz (*tucâzûn*)”.

1.2.2.2. Zilzâlahâ İfadesi

Zilzâlahâ ifadesinde izafetin (tamlamanın) surenin girizgâhındaki konumu oldukça dikkat çekicidir. Çünkü bazı müfessirler buradaki izafetin sonraki ayetlerin sonlarının bu izafete hem yapısal hem de akustik açıdan benzemesini bu tamlamanın bir güzelliği olarak yorumlamışlardır. Buna göre *zilzâlahâ*, *eskâlahâ*, *mâlahâ*, *ahbârahâ*, *avhâ lahâ* surenin ritim ve temposunu da kuvvetlendirmişlerdir.

1.2.2.3. Yevmeizin İfadesi

Yevmeizin ifadesinin müfessirler mansub olduğunu belirtmektedirler. Öncelikli bu görüşe göre ifade “Yer sarsıldığı zaman/*izâ zülzileti’lardu zilzâlahâ*” cümlesi tarafından nasb edilmiştir. Çünkü *yevmeizin* burada *zülzilet* fiiline zarftır. Zayıf görüşe göre ise (*kîle*/denildi ki) ifade kendisinden sonra gelen “bütün haberlerini anlatır/*tuhaddisu ahbârahâ*” cümlesiyle nasb edilmiştir. Burada da *tuhaddisu* fiiline zarftır. Bazı müfessirler de *yevmeizin* ifadesinin surenin başında geçen *izâ*’dan bedel olduğunu belirtmektedir ki mana şu şekildedir: “o vakıalar olduğu gün yeryüzü bütün haberlerini anlatır”.

1.2.2.4. Tuhaddisu İfadesi

Dördüncü ayette geçen “o gün (yeryüzü) haberlerini verir/anlatır” ayetinde *tuhaddisu* fiilinin iki meful alması gerekirken sadece bir meful aldığı müfessirler tarafından belirtilmektedir. İkinci meful nerededir sorusunu müfessirlerimiz bir takdirle izah ederler. Söz konusu takdir ise “Yeryüzü, ‘insanlara’ haberlerini anlatır” şeklindedir. İkinci mefulun hazfi ve yapılan takdirin ayete kazandırdığı anlam ise zikre değerdir. Kısaca ayette anlatılmak istenen hadisenin büyüklüğünü ortaya koymaktır. Dolayısıyla Cenâbı Hak, haberlerini ifadesini zikretmiş, insanlar (halk) ifadesini hafzetmiştir. Bu yorumu önce Zemahşeri sonra da ondan nakille Râzî dile getirmektedir. Ayrıca Şevkânî *tuhaddisu* fiilinin surenin başlangıcında zikredilen şart cümlesinin (*izâ zülzilet...*) cevabı olduğunu belirtmektedir. Böylece mana “Yer dehşetli bir şekilde sarsıldığında o haberlerini anlatmaya başlar” demektir. Dört ve beşinci ayetler arasındaki sıkı ilişkiden dolayı Şevkânî ayetleri gramatik açıdan daha fazla işlemektedir. Üzerinde durduğu bir diğer husus da beşinci ayetin başında geçen *be* harfi cerridir, *bienne rabbeke evhâ lehâ*. Şevkânî *be*’nin konumuyla ilgili dört görüş zikretmektedir: Birincisi *be* harfi *tuhaddisu* fiiline mütealliktir. İkincisine göre *be* harfinin *ahbâr* kelimesine de mütealliktir. İkinci görüşün de caiz olacağını bildiren Şevkânî üçüncü görüşü yine *kîle* şeklinde verir: *be* harfi zaittir. Bundan maksadı harfin ayetin anlam haznesine fazla katkısının olmadığını mı söylemek ya da harfin konumu itibarıyla tam manasının anlaşılmadığını mı ifade etmek istediği çok açık değildir. Son görüşe göre ise *be* harfi sebebiyyedir. Ferrâ’nın otoritesine dayanarak Şevkânî ayeti bu açıdan şöyle yorumlar “Yeryüzü Allah’ın vahyi ve izniyle haberlerini anlatır”. Bundan sonra Şevkânî önemli bir nüansa dikkat çekmektedir. O, *lam* harfi cerrinin aslında bir illeti belirttiğini (ona vahyetti değil, onun için vahyetti), bu sebeple ayette kendisine vahyedilenin zikredilmediğini söylemektedir. Bundan dolayı Şevkânî ayetin cümle yapısındaki takdiri şöyle açıklamaktadır: *evhâ ile’l melâiketi liecli’lardi* (Meleklerle yeryüzü sebebiyle (Allah) vahyetmiştir).

Altıncı ayetin gramatik analiziyle ilgili en detaylı bilgiyi bize Şevkânî sunmaktadır. Ona göre *yevmeizin yasduru'nnâsu* ifadesi'nin dördüncü ayette geçen *yevmeizin* ifadesinden bedel olması muhtemeldir. Şevkânî altıncı ayetin ilk bölümünün mukadder bir *uzkur* (an, zikret, hatırla) fiilinden dolayı mensub olduğu ihtimaline de dikkat çekmektedir. Ya da kendisinden sonra gelenlerden dolayı mansubtur yorumunda bulunmaktadır. Buna göre mana *yevme iz yekau mâzukira yasduru'nnâsu min kubûrihim ilâ mevkifi'lhisâbi eşâtân* (zikredilenler vuku bulduğunda insanlar kabirlerinden hesap mevkiine grup grup dönerler.) Şevkânî ayrıca *eşât* kelimesinin mansubiyetinin hal olmasından kaynaklandığını söylemektedir. Burada ince bir nükte vardır: Her grup kendi durumunun göstergelerini üzerinde taşıyarak dönerler demektir ki bazıları parlak yüzlü bazıları da kötü amellerinden dolayı kapkara dönerler anlamına gelmektedir.

Altıncı ayetin cümle yapısıyla ilgili önemli bir konuda Taberî'den günümüze kadar pek çok müfessirin dikkat çektiği takdimtehir meselesidir. Şayet dördüncü ayetten konuyu başlatacak olursak ayetin bu çerçevedeki takdiri şöyledir: “Yer Rabbin kendisine vahyetmiş olduğundan ötürü haberlerini bildirecektir ki onlara amelleri gösterilsin diye. İşte o günde insanlar bölük bölük döneceklerdir.../yevmeizin tuhaddisu ahbârahâ, bienne rabbeke evhâ lehâ, liyurav a'mâlehum, yevmeizin yasduru'nnâsu eşâten.” Özetle söyleyecek olursak “Hesaplarının görülmesi için durdukları yerden dağınık halde döneceklerdir” buyruğu bir ara cümlesidir (*cümlei mu'terida*). Bu takdim ve tehir yorumu sayesinde müfessirlerimiz *sudûr* (dönmek) kelimesinin anlamını da daha rahat ortaya koymaktadırlar.

1.2.2.5. Zerre Kelimesi

Yedinci ve sekizinci ayetlerde geçen *zerre* kelimelerinin konumuyla ilgili Âlûsî iki hususa dikkat çekmektedir. Birincisinde *miskâle zerretin* miktar bildirdiği için temyiz olduğunu söyleyen Âlûsî ikinci görüşe göre (*kîle* formunda nakletmektedir) *miskâlden* bedeldir demektir. Âlûsî'nin bu iki yapısal yorumunun anlam açısından derin farklılıklar doğurmadığını söylediğini de belirtmekte fayda vardır.

1.2.3. Edebî Yaklaşım

Edebi yaklaşım başlığı altında suredeki bazı kelime ve ifadelerin belâğât cihetinden taşıdığı latif anlamları, sure ve suredeki ayetlerin diğer ayetler ve surelerle olan münasebeti ve kıraat konusu ele alınacaktır.

1.2.3.1. Belâğât

Îzâ zulzileti'lardu Zilzâlehâ ifadesinde yeryüzü zikredilmesine rağmen zamir mevkiinde (*zilzâlahâ*) tekrar zikri takrir içindir. Burada yeryüzü artık başka bir yeryüzü olmak üzere harekete geçmiştir şeklinde bir ima vardır. İkinci ayetin *fe* atıf harfi yerine *vavla* atıf yapılması tertip kastedilmeyerek her iki hadisenin (zelzele ve ölülerin çıkarılması) aynı anda olduğunu mülâhaza ettirilmek için *izâ* zarfı tahtında *vav* ile *veahrecet...* buyurulmuştur.

Daha önce *eskâl* kelimesinin anlamıyla ilgili bölümde “yolcunun ağırlıkları” anlamı zikredilmişti. Bu anlam çerçevesinde Elmalılı Hamdi Yazır enfes bir açıklama kaydetmektedir: “O zelzele halinde yeryüzü seferberlik yapan bir yolcuya ve içindeki ölü ve defineleri o yolcunun ağırlığını teşkil eden eşyasına teşbih edilmek suretiyle bir istiarei mekniyye yapılmıştır.”

Surenin üçüncü ayetinde geçen “...buna ne oluyor” sorusunun muhatap zamiri (...sana ne oluyor) ile değil de ğaib zamiri ile dile getirilmesiyle ilgili müfessirlerimiz derin bir incelik zikretmektedirler. Kısaca insan bu ğaib siğasıyla aslında kendi kendini kınamakta, pişmanlığını ifade etmektedir. Binaenaleyh o, “Ey nefsim şu yerde ne oluyor ki böyle yapıyor” demek istemiştir ki bu da “Ey nefsim bunun tek sebebi bizzat kendinsin” demektir.

Büyük müfessir Râzî dördüncü ayette geçen *tuhaddisu* kelimesinden hareketle ayrı bir incelik daha zikretmektedir. Ona göre *tuhaddisu* fiili bir ünsiyet ve dostluğu

çağrıştırmaktadır. Hâlbuki burada Kıyamet gününün en dehşetli anı anlatılmaktadır. Bu sebeble böyle bir ünsiyet söz konusu olamaz. Bundan sonra Râzî bu fiilin burada kullanılmasının hikmetini irdelemektedir. Cevap olarak ise şunları kaydetmektedir: “Yeryüzü bu konudaki şikâyetini (inançsızların durumunu) adeta Allah dostlarına ve meleklere yapmıştır.” Bu ilginç yorum bize yeryüzünün tarafsız bir şekilde üzerinde olup biteni konuşmasından ziyade sanki canlı bir şahsiyet kazanıp duygusal açıdan inanan ve inanmayanlarla ilişkilerinde farklı bir bağ kuracağını göstermektedir. Bu da sadece Yüce Yaratıcı’nın meseleyi anlatırken kullandığı *tuhaddisu* kelimesinden kaynaklanmaktadır.

Surenin akustiğiyle ilgili klasik ve modern müfessirler değişik hususlara dikkat çekmişlerdir. Mesela *zilzâl* ve *zülzilet* ifadeleri arasında cinası iştikak hemen dikkatleri çekmektedir. *Zilzâlahâ*, *eskâlahâ*, *evhâ lehâ*, *ahbârahâ* ve *mâlehâ* ifadelerindeki secileri Sabuni süzölmüş altın veya inci ve yakuta benzetmektedir. İnsanı derinden sarsan manaların sese de yansıdığı bu sure adeta dinleyenlere bir kıyamet provası yaptırmaktadır. *Femen ya’mel miskâle zerretin hayran yerahu* ile *vemen ya’mel miskâle zerretin şerran yerahu* ayetleri arasında ise harika bir mukabele dikkatleri çekmektedir. İlginçtir ki Zemahşeri *kîle* (denildi ki) formölüyle birisinin bu iki ayeti okurken takdim ve te’hir yaptığını naklettikten sonra böyle bir tevcihin olabirirliği ile ilgili bedevinin bir şiir zikrettiğini nakletmektedir. İbn Aşur meseleyi daha teferruatlı ele alır ve bir bedevinin bu tür bir okuyuşta bulunduğunu fakat gerçek anlamda ayetin tertibinde yatan espriyi anlayamadığını dile getirmektedir. Özetle, bedevi ayette hayrın önce zikredilmesiyle inananların kastedildiği (öncelendiği) hususundaki belağatı anlamamıştır.

1.2.3.2.Münasebet

Zerkeşî’nin *Burhân*’nda belirttiği gibi tenasüb meselesi en şerefli ilim kabul edilmekle birlikte pek çok müfessir tarafından detaylı incelenmediğine şahit olunmaktadır. Zilzâl suresinin kendinden önceki ve sonraki surelerle ilgili ilişkisi hakkında klasik dönemde (Râzî’yi istisna edersek) her hangi bir değerlendirmeye rastlamadığımızı belirtmemiz

gerekmektedir. Kur'an'ın tematik bütünlüğü üzerinde klasik meslektaşlarına nazaran daha fazla yoğunlaşan çağdaş müfessirlerin ise İmamı Râzî'nin yorumlarını tekrarlamamanın ötesinde ilave açılımlarda bulunamadıkları gözlemlenmektedir. Bu bağlamda öncelikle Zilzâl suresinin elimizdeki Mushaf tertibine göre önceki ve sonraki surelerle olan ilişkisini daha sonra da Kur'an'ın diğer sure ve ayet pasajları ile ilişkisi analiz edilecektir.

1.2.3.2.1. Surenin Siyâk ve Sibâkıyla olan ilişkisi

Yukarıda da belirtildiği üzere Râzî surenin tefsirinde öncelikli mesele olarak Zilzâl suresinin bir önceki sure olan Beyyine suresi ile arasındaki tenasübü işlemektedir. Bu durum, Râzî'nin bir taraftan Kur'an surelerinin metinsel özerkliği ve bütünselliğine verdiği önemi gösterirken diğer taraftan da onun Mushaftaki surelerin tertibinin tevkifiliğini kabul ettiğinin kanıtını oluşturmaktadır. Râzî söz konusu ilişki hakkında şunları söylemektedir:

Allah Teala, Beyyine suresinde “onların Rabbi nezdindeki mükâfatı... Adn cennetleridir...” buyurunca, insan sanki “bu ne zaman olacak Ya Rabbi?” demiş de, buna cevaben Cenabı Hak “Yer şiddetli bir sarsıntı ile sarsıldığında...” şeklinde başlayan Zilzâl suresini vahyetmiştir. Şu halde bütün âlem, bir korku ve endişe içine girerken sen, mükâfatını elde edecek ve “Onlar o gün o müthiş korkudan emindirler” ayetinde bildirildiği gibi, o gün de emniyet ve güvenlik içinde olacaksın.

Özetle Beyyine suresi inananlara verilecek mükâfat ve inançsızların göreceği cezayı bildirince bunların zamanını sormak akla gelmektedir. İşte Yüce Yaratıcı bir sonraki surede bu soruyu sormadan bizzat Kendisi o günün zamanını bildirmektedir. Râzî bu iki sure arasında başka bir ilişkiden daha bahsetmektedir. Çağdaş müfessir Said Havvâ da Râzî'nin söz konusu yorumunu daha da açmaktadır. Ona göre Zilzâl suresi Beyyine suresinin bir devamı gibidir. Çünkü Beyyine suresinin son taraflarında Kıyamet gününde kâfirlerin çarptırılacağı cezadan ve müminlere verilecek mükâfattan bahsedilmektedir. Zilzâl suresi

ise o gün meydana gelecek olaylardan, o günkü hesap ve amellere karşılık verme kuralından bahsetmektedir. Böylece Beyyine suresi ile başlayan izahları Zilzâl suresi tamamlamaktadır.

Zilzâl suresinin kendisinden sonra gelen Âdiyât, Kâria ve Tekâsür sureleriyle olan münasebeti ise neredeyse tartışma götürmez bir hakikattir. İşledikleri konular itibariyle birbirlerine içerik açısından oldukça yakın olan bu surelerde Kıyamet tabloları bir kanaviçe gibi örülmüştür. Tempo ve ritmin fevkalade yüksek olduğu bu surelerdeki eskatalogik (kıyamet) vurgu ortak temadır. Bazılarındaki didaktik sorular (ve ma edrâke...) bile eskatalogik yapıyı desteklemektedir. Bu açıdan Zilzâl suresinin ilişki zinciri Asr ve Hümeze surelerine oradan da Tebbet/Mesed suresine kadar uzanmaktadır. İşte bu son derece açık olan ortak tema ve akustik sebebiyle hem klasik hem de çağdaş müfessirlerimiz ilgili surelerle Zilzâl suresi arasındaki münasebeti tahlil etmeyi çoğu zaman zait görmüş olmaları ki sonraki surelerle Zilzâl suresi arasında münasebet kurmaya fazla çalışmamışlardır. Kanaatimce önce Âdiyât sonra da Kâria, Tekâsür ve Hümeze sureleri de tıpkı Zilzâl suresi gibi Beyyine suresinin devamı niteliğinde ve Kıyametin farklı vechelerine işaret etmektedir.

1.2.3.2.2. Surenin diğer sure ve ayetlerle olan ilişkisi

Zilzâl suresi içerik açısından pek çok sure ile yakın bir ilişki içerisindedir. Özellikle Kıyamet sahnelerinin çok canlı bir şekilde anlatıldığı erken dönem Mekki surelerle anlam açısından pek çok ortak yöne sahiptir. Burada bir bütün olarak surelerden ziyade ayetlerle Zilâl'in ilişkisi ele alınacaktır.

Zelzele söz konusu olduğunda hemen hemen her müfessirin dikkat çektiği ayet Hac suresinin girizgâhını oluşturan ayettir. Ayetin meali şöyledir: "Şüphesiz kıyamet vaktinin depremi müthiş bir şeydir." Tıpkı Zilzâl suresinde olduğu gibi burada da depremi ifade eden kelimelerde Arapçanın incelikleri göz önüne alınacak olursa bir yoğunluğa ve çokluğa işaret vardır. Böylece her iki ayet de kıyamet günü vuku bulacak zelzelenin şiddet, büyüklük ve yoğunluğuna dikkat çekmektedir. Hac suresindeki ayetin dışında daha pek çok ayet Zilzâl

suresinin manasıyla paralellik arz etmektedir. Bunların başında da Vakıa suresi'ndeki: "Yer şiddetle sarsıldığı, dağlar parçalandığı, dağılıp toz duman haline geldiği zaman." gibi âyetler gelmektedir. Bu ayetlerde açıklanmış ve haber verilmiş olan kıyamet depremidir. Burada belirtilen herc ü merci başka ayetlerde de açıkca görmek mümkündür. Mesela "O gün yer ve dağlar sarsılır ve dağlar dağılan kum yığınları olur" , "Yer ve dağlar yerlerinden kaldırılıp bir çarpışla birbirine çarpıldığı zaman" , ve "O gün o sarsıntı sarsar, ardından başka bir sarsıntı gelir." ayetleridir. Bunlara ilaveten Naziat suresinin "Onlara tek bir haykırmaya yeter, hepsi hemen uyanırlar." ayetlerinde belirtildiği üzere temsili bir şekilde anlatılan yerin hareketliliği artık kıyamet sürecinin başladığını göstermektedir. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür fakat biz şimdilik Zilzâl suresindeki depremi çağrıştıran bu ayetlerle yetinelim.

Zilzâl suresinde bahsi geçen 'yerin ağırlıklarını çıkarması' hususuyla doğrudan ilişkili bazı ayetler de vardır. Yerin ağırlıklarını çıkarmasının bir anlamı da kendisine gömülen mevtaları kabirlerinden fırlatıp çıkarmasıdır ki "Kabirlerin içindekiler dışarı çıkarıldığı zaman" (İnfitar, 4) ayetiyle net bir şekilde ifade edilmektedir. Zilzâl suresinin ikinci ayetiyle anlam açısından yakın ilişki içerisinde buluna diğer ayetler de İnşikak suresinde geçmektedir: "Yer uzatılıp dümdüz yapıldığı içinde olanları dışarı atıp tamamen boşaldığı." ve "(Yer) kendisine yaraştığı üzere Rabb'ine kulak verip boyun eğdiği zaman." . Bu ayetlerde insanların kıyamet anındaki çalkantıları müşahade etmesi ve akabinde artık sevk zamanının geldiği vurgulanmaktadır.

Mezarlarından kalkan insanlar artık grup grup amellerini görmek için dönerler. Zilzâl suresi dördüncü ayetini anlam açısından tamamlayan en ilginç ayetlerin başında Kamer suresinin yedinci ayeti gelmektedir: "O gün insanlar ayrı ayrı gruplar halinde ilahi divana çıkarılırlar." Biz de yeryüzünün her yöresinden "Sanki yayılan çekirge sürüsü gibi" yerden bölük bölük çıkan o insanların tablolarını görmekteyiz. Aynı şekilde yer yer ölen binlerce insan, yeryüzünün her köşesinden gruplar halinde gelecektir. Nebe suresinde buyurulduğu gibi. "Sur'a üflendiği zaman fevc fevc gelecekler" . Bu tablo da insanın daha önce bilip tanıdığı

bir tablo değildir. Yaratıkların tümünün nesil nesil buradan ve şuradan çıkıp koşma tablolarını daha önce görmüş değildir. İnsan o gün sadece grup halinde değil bireysel olarak da huzara gidecektir: "O gün görülecektir ki, ilk defa yarattığımızda olduğu gibi şimdi de sen yapayalnız benim huzurumdasın" . Aynı manayı destekleyen başka iki ayet ise Meryem suresinde geçmektedir: "O bize yalnız olarak gelecek" , "Onların her biri Kıyamet günü Allah'ın huzurunda yalnız olarak bulunacak" . "Yeryüzünün onlar için çabucak yarıldığı gün" insanın gözü nereye ilişirse, yerden fıskırırçasına kalkan sonra hızla koşup gelen hiçbir yere hiçbir tarafa dönemeyen arkasına, sağına ve soluna bakamayan, boyunlarını uzatmış gözleri korkudan önlerine eğildikçe eğilmiş bir şekilde "Çağırın sese koşan" hayaller yığını görür... ". Bireysel ya da kitlesel sevkiyatların gerçekleştiği ve pek çok manzaraya şahitlik eden insanın gördükleri üzerinde fazla düşünme fırsatı bulamadığı da yine Kur'an tarafından bize bildirilmektedir. Çünkü o gün herkesi meşgul eden bir işi vardır .

Zilzâl suresinin hâtimesini oluşturan üç ayet amellerin görülmesi ve yapılan iyilik ve kötülüklerin eksiksiz karşılığının verilmesiyle ilgilidir. Kur'an birçok ayette kâfir ve mü'min, salih ve fasık, itaatkâr ve asinin her birine kendi amel defterinin muhakkak verileceğini tasrih etmiştir . Bu da gösteriyor ki, bir kimseye amelini göstermekle onun amel defterini ona havale etmek arasında bir fark yoktur. Ayrıca yeryüzünde bütün olan bitenler açıklandığı zaman, baştan beri devam etmekte ve Kıyamete kadar sürecek olan hak ve batıl mücadelesinin bütün sahneleri ayrıntısıyla gözönüne serilecektir. Orada hak uğrunda çalışanların ne yaptığı ve batıl taraftarlarının onun karşısında ne gibi harekette bulunduğu apaçık görülecektir. Hakk'a çağıranların ve buna karşı dalaleti yayanların bütün konuşmalarının kendi kulaklarına duyurulacağı uzak bir ihtimal değildir. İki tarafın kitapları ve bütün yaptıkları aynen gösterilecektir. Eğer inançsızlara verilecek bir mükâfat varsa da bu dünyada verilmiştir (Mesela bkz. A'raf, 147; Tevbe, 17; Hud, 1516; İbrahim, 18; Kehf, 104105; Nur, 39; Furkan, 23; Ahzab, 10; Zümer, 65; Ahkaf, 20). Müminlere ise kötülüğün cezası, yapılan kötülük kadar verilecektir. Ama iyiliğin karşılığı, yaptığından daha fazla

verilecektir. Hatta bazı yerlerde her iyiliğin karşılığının on kat verileceği açıklanmıştır. Bazı yerlerde de Allah'ın, ne kadar isterse o kadar vereceği buyurulmuştur (Bkz. Bakara, 261; En'am, 160; Yunus, 2627; Nur, 38; Kasas, 84; Sebe, 37; Mü'min, 40). Son olarak şayet inanan insanlar büyük günahlardan sakınırsa küçük günahları affedilecektir (Nisa, 31; Şûrâ, 37; Necm 32).

1.2.4. Kıraat

Klasik müfessirlerimiz suredeki bazı kelimelerin farklı okunuşları üzerinde çağdaş müfessirlere göre daha fazla durmuşlardır. Sure kısa olmasına rağmen okunuş farklılıkları bulunan beş kelime dikkati çekmektedir. Söz konusu kelimelerle ilgili detaylara geçmeden önce hatırlatılması gereken önemli bir husus vardır. Bu farklı okunuşların hepsi sahih kıraatlerde yer almamaktadır. Diğer bir ifadeyle bu farklı kıraatlerin pek çoğu aslında tefsiri kıraatlerden oluşmaktadır. Özellikle ayetlerin açılımıyla ilgili rivayetlerin azlığı klasik müfessirleri dil merkezli analizlere zorladığı dikkat çekmektedir. Dil söz konusu olunca da kelimelerin semantik hazne (anlam dünyası ya da alanı) lerinin izahı yanında başvuru ikinci kaynağın kıraatler olduğunu müşahede etmekteyiz. Bu sebeble birazdan üzerinde duracağımız farklı okunuşların pek çoğu teknik anlamda bir kıraatten ziyade Kur'an tefsirinde kullanılan hermenötik (yorumsal) birer araçlardır.

Müfessirlerimizin farklı okunuşuna dikkat çektikleri ilk kelime *zilzâl*'dir. İbn Atiyye çoğunluğun *zilzâl* (z'nin kesrası) şeklinde okuduğunu, Asım elCahderî'nin ise tıpkı *vesvâs* gibi *zelzal* (z'nin fethası) şeklinde okuduğunu kaydetmektedir. Zemahşeri ise *zelzâl* şeklindeki okunuşun isim olduğunu ve sadece muzaaf olduğu zaman böyle okunacağını belirtir. *Zilzâl* formu ise mastardır. Müfessirlerimiz bu iki farklı okunuşun mana açısından nüansları üzerinde fazla durmamaktadırlar. Bu sebeble biz de bu okuyuşları bir kıraat zenginliği olarak görmekteyiz.

İkinci farklılık ise *tuhaddisu* (anlatır/haber verir) kelimesinde zikredilmektedir. Buradaki okunuş tamamen tefsiri bir farklılıktır. İbn Atiyye, Abdullah b. Mesud'un *tuhaddisu* yerine *tunebbiu* (haber vermek) şeklinde, Said b. Cubeyr'in de *tubeyyinu* (açıklamak) şeklinde okuduğunu nakletmektedir. Hâlbuki bu iki kıraatta zikredilen kelimeler *tuhaddisu* kelimesinin müteradifleridir ve bu okuyuşların sahiplerinin *tuhaddisu* kelimesine hangi anlamı yüklediklerini göstermektedir.

Altıncı ayette geçen *liyurav* (gösterilirler) kelimesindeki *ye* harfi genel olarak ötreli okunmuştur ki "Allah'ın onlara amellerini göstermesi için..." demektir. Hasan, Zuhri, Katâde, A'rec, Nasr b. Asım ve Talha *ye* harfini üstün okumuşlardır, *yerav* (kendileri amellerini görmek için...). Bu ikinci okunuşun Hz. Hz. Peygamber'den (s.a.s.) rivayet edildiği nakledilmektedir. Görüldüğü üzere etken ve edilgen okuyuşlardaki anlam farklılıkları müfessirlerimize yorum imkânı tanımıştır. Bu da anlam açısından bitmez ve tükenmez olan Kur'an'ın mana zenginliğini göstermektedir.

Benzer bir şekilde Zilzâl suresinin son iki ayetinde geçen *yerahu* kelimesiyle ilgili de müfessirler farklı kıraatler zikretmişlerdir. Bir rivayete göre (Hişâm, İbn Amir, Ebû Bekr, Asım) *yerah* (he'nin sukûnuyla) şeklinde okunmuştur. Buna göre kelime "görür" anlamına gelmektedir. İbn Kesir, İbn Amir, Asım'dan naklen Hafs, Hamza, Kisâi ve Verş tarikiyle Nâfi ise *yerahû* şeklinde okumuşlardır. Birincisiyle farkı ise sadece kelimenin sonunda *vav* harfinin olmasıdır. Bir diğer okunuşta ise *ye*'nin ötresi ve *he'nin* sukûnu vardır. Bu okunuş tarzına göre kelime *yurah* şeklindedir ve anlamı edilgen olmuştur (gösterilecek). Yine Asım'dan nakledilen bu okuyuşun kelimenin anlamına kattığı zenginlik tartışma götürmez. Buna göre ahirette söz konusu kimseye iyilik ve kötülükleri gösterilecektir. Fakat bu bizzat gözlerle değil idrak vasıtasıyla olur. Başka bir ifadeyle burada geçmişin yeniden göz önüne getirilmesi değil zihinlerde tekrar tahattur edilmesi anlamı vardır. Müfessir İbn Atiyye bu anlamı destekleyen bir başka tefsiri kıraatı tabiin müfessiri İkrime'den nakletmektedir:

yerâhu. Bu ifade de bizzat gözle görülmesi değil yaptığı iyilik ve kötülüğe nail olmak anlamını vermektedir.

Anlam açısından bir değişikliğe sebep olmadığı için tefsirlerde rastlamadığımız bir kıraat farklılığı da altıncı ayette geçen *yasduru* kelimesinin *sad* harfiyle ilişkilidir. Bu harfi bazılarının keskin *ze* ile okudukları ve çoğunluğun da *sad* okudukları nakledilmektedir.

Görüldüğü üzere müfessirlerin önemine binaen üzerinde durduğu kıraatler konusu ayetlerde geçen kelimelerin anlam zenginliklerini ortaya çıkarma adına önemli bir yere sahiptir. Burada sadece etken ya da edilgen okumanın verdiği anlam zenginliklerinin yanı sıra bir kelimenin tefsiri kıraatlerde zikredilen müteradiflerinden de istifade edilerek müfessirlerimiz ayetlerin potansiyel anlamlarını açıklamaya çalışmışlardır.

1.3. Tarihsel Süreç

Bu başlık altında özellikle iki husus üzerinde durulacaktır. Birincisi surenin indiği dönemle ilgili rivayetlerin değerlendirilmesi, ikincisi ise sureyle ilgili zikredilen tefsir rivayetlerinin analitik tahlilidir. İlk değerlendirmede surenin dilsel özellikleri de göz ardı edilmemeye çalışılacaktır.

1.3.1. Surenin nazil olduğu dönem

Bir önceki bölümde de dikkatler çekildiği üzere surenin dilsel özellikleri tarihsel süreçle ilgili oldukça fazla ipucu sunmaktadır. Bu sebeble konuyla ilgili rivayetleri bilmeyen bir kimse surenin Mekke’de nazil olduğunu rahatlıkla söyleyebilir. Fakat çok sayıda müfessirimiz surenin nuzülü ile ilgili rivayetleri göz önünde bulundurdukları için Medine’de indiğini söylemektedir. Burada önemli bir sorunla karşılaşmaktayız. Bir tarafta Zilzâl, Adiyât, Kâria ve Tekâsur gibi tamamen eskatolojik (Kıyamet) sahnelerin ürpertici bir şekilde sunulduğu peşpeşe gelen sureler zinciri, diğer tarafta da bu sureler içerisinde sadece Medeni olduğu söylenen Zilzâl suresinin olmasıdır. İlk bakışta bir ayrıntı gibi

görünen bu meselenin aslında çözüm bekleyen önemli bir konu olduğu kanaatindeyiz. Özetle belirtecek olursak müfessirlerimiz surenin dilsel yapısı çerçevesindeki ipuçları ile sebebi nuzül rivayetleri arasında sıkışıp kalmışlardır. Bu sebeple surenin tarihi sürecini tespitte zorlandıkları görülmektedir.

Surenin tefsiri ile ilgili on iki sayfa yorumda bulunan İmam Taberî nazil olduğu mekânla ilgili her hangi bir görüş belirtmemektedir. Pek çok mesele, bahs ve suallerle sureyi en ince detayına kadar inceleyen Râzî de Taberî gibi surenin indiği yer ve zamanla ilgili sessiz kalmaktadır. Endülüslü büyük müfessir İbn Atiyye’de konuyla ilgili hiçbir imada bulunmamaktadır. *Keşşâf*’ın bazı baskılarında –muhakkik idracı olması kuvvetle muhtemel Medeni olduğu ve temriz sığası ile (*kîle*/denildi ki) Mekki olduğu söylene de Zemahşerî’nin de tarihsel süreçle ilgili açık beyanlarına rastlamadığımızı söylememiz gerekmektedir.

İmam Kurtubî, İbn Abbas ve Katâde’nin görüşüne göre surenin Medeni, İbn Mesud, Atâ ve Câbir’in görüşüne göre de surenin Mekki olduğunu nakletmektedir. Ayrıca ayet sayısının da dokuz olduğunu belirtmektedir. Ebu Hayyân ise İbn Abbas, Atâ ve Mücâhid’e göre Mekki, Katâde ve Mukâtil’e göre ise Medeni demektedir. Bununla birlikte klasik müfessirler bu farklı rivayetlerin telifi ile ilgili tartışmaya girmemişlerdir. Netice itibariyle onlar selefin söylediklerini doğru aktarma endişesinden dolayı böyle bir tartışmayı tercih etmemiş olabilirler. Ayrıca Nisâ suresinden sonra ve Hadîd suresinden önce indiğine dair rivayetler de onların surenin Medine’de indiğine dair görüşlerini kuvvetlendirmiştir. Buna göre Mushafta doksan dokuzuncu sıra numarasını alan *Zilzâl* suresinin iniş sırası ise doksan üçtür. Bu konudaki en kuvvetli delilleri ise Suyûti’nin *İtkan*’da İbn Ebî Hâtim’in Ebû Said elHudrî’den (ra) tahric ettiği hadis ile surenin faziletiyle ilgili bazı rivayetlerdir. Çünkü bu rivayetlerde Allah Rasulü’ne (s.a.s.) soru soran şahısların hemen hemen hepsi Ensardandır. Bu sebeple müfessirler söz konusu rivayetler müvacehesinde surenin Medeni olduğuna hükmetmişlerdir. İlgili rivayetleri bir sonraki alt başlıkta işleyeceğiz. Yalnız burada modern

müfessirlerin klasik meslektaşlarından farklı tavırlar sergilediklerini hatırlatmak istiyoruz. Klasik tefsir geleneği çizgisini takip eden müfessir Konyalı Vehbi Hoca'yı ve her iki ihtimali (MekkiMedeni) göz ardı etmeyen Tabatabai'yi bir tarafa bırakırsak çağdaş müelliflerin hemen hemen hepsi surenin Mekki olduğunu tercih etmişlerdir. Seyyid Kutub bazı rivayetler surenin Medeni bazıları ise Mekki olduğunu söylemektedir. Biz ise surenin uslûbundan Medeni olduğunu düşünüyoruz demektir. Mevdudî surenin uslûbundan sadece Mekki değil aynı zamanda Mekke'nin erken döneminde inen surelerinden olduğunu söylemektedir. Konuyla ilgili en açık yorumu yapan çağdaş müfessirlerden birisi de İzzet Derveze'dir. Derveze meseleyi şöyle özetlemektedir:

Surede muhatapların kıyamet günü, kıyamet gününün dehşeti ve kıyamette gerçekleşecek olan hesaplaşma anı ile uyarılmaları amaçlanıyor. Bu gayeyle insanlar genel anlamda hayır işlemeye özendiriliyor, kötülük yapmaktan da sakındırılıyorlar. Bazı tefsir bilginleri surenin Mekke'de indiğini söylemiştir. Bazısı ise rivayetlerin farklılığından dolayı surenin Mekki mi yoksa Medeni mi olduğunun ihtilafına dikkat çekmişlerdir. Hâlbuki sureye damgasını vuran Mekke atmosferi son derece güçlü ve belirgindir. Dolayısıyla kesin bir şey söylememekle birlikte surenin Mekke'de nazil olduğunu belirten görüşü tercih ettiğimiz söyleyebiliriz. Hatta Mekke döneminin ilk yıllarında indiği bile söylenebilir.

Özetle çağdaş müfessirler Kur'an metnini merkeze almakta ve ona göre tarihsel süreci tayine çalışmaktadır. Klasik müfessirler ise daha çok rivayetler çerçevesinde konuyu incelemektedir. Biz ise, rivayetleri hiçbir zaman göz ardı etmemekle birlikte Zilzâl suresinin genel muhteva ve uslûbundan surenin Mekki olduğuyla ilgili donelerin daha güçlü olduğu kanaatini taşıyoruz. Ayrıca rivayet ve metin arasında bir seçime zorlanıldığında birini diğerine tercihten ziyade her ikisinin sağlama yapılarak analiz edilmesi gerektiğini düşünüyoruz.

1.3.2. Sebebi Nüzûl Rivâyetlerinin Değerlendirilmesi

Bir önceki bölümde surenin nerede nazil olduğuyla ilgili müfessirlerimizin kanaatlerini değerlendirerek bir sonuca varmaya çalıştık. Şimdi ise bu kanaatlerde önemli bir role sahip olan sureyle ilgili rivayetleri tahlile çalışacağız.

Burada tefsir usulünün üzerinde durduğu önemli bir problemle karşı karşıyayız. Acaba nüzul sebebi olarak zikredilen sahabe ve tabiin sözlerinin hepsi ayet ya da surelerin iniş sebeplerini mi ifade etmektedir. Zilzâl suresi ile ilgili pek çok müfessir (son ayetlere münhasiran: *femen ya'mel miskâle zerretin hayran yerahu vemen ya'mel miskâle zerretin şerran yerahu*) Ebû Said elHudrî'den gelen şu rivayeti nakletmektedir:

Söz konusu ayet indiğinde ben (Ebû Said) “Ya Rasulallah! Kıyamet günü amelimi görebilecek miyim,” diye sordum. Allah Rasulü'de “evet” dedi. Sonra ben “ufak günahları da mı?” dedim. Rasulullah buyurdu: “Mutlu ol ey Ebu Said, zira her iyilik kendisi gibi on iyiliğe eşit olacaktır.”

Müfessirlerimiz bu hadise dayanarak surenin Medeni olduğunu söylemektedirler. Çünkü Ebû Said elHudrî Medineli bir sahabeydi. Uhud savaşından sonra ergenlik çağına ulaşmış bu genç sahabenin sureyle ilgili nakli müfessirleri böyle bir görüşü benimsemeye sevk etmiştir. Fakat yukarıda da belirtildiği gibi tefsirler sahabe ve tabiin neslinin surelerin iniş zamanı ile ilgili yorumlarıyla doludur ve bu yorumların pek çoğu aslında surenin sebebi nuzûlünü gösteren kesin referanslar değildir. Mevdudî'nin de belirttiği gibi bu rivayetin sahibi (Ebû Said) sureyi Allah Rasulünün ağzından ilk defa işittiğinde heyecana kapılarak küçük büyük bütün yaptıklarının karşılığını görüp görmeyeceğini Hz. Peygamber Efendimiz'e (s.a.s.) sormuş olabilir. Mevdudî, şayet rivayeti bir an görmezlikten gelirsek surenin Mekki olduğunu hemen söyleyebiliriz demektir. Söz konusu sorunun çağdaş müfessir tarafından daha cesurca ele alındığı hissedilmektedir. Fakat klasik tefsirde konunun bu kadar net çizgilerle sonuca bağlanmadığı görülmektedir. Bu da klasik

müfessirlerin sebebi nüzul yorumlarını adeta bir tefsir rivayeti olarak algıladıklarını çağrıştırmaktadır.

Ayrıca daha önce surenin faziletiyle ilgili zikredilen diğer rivayetlerin de surenin Medeni olduğuna delil olarak kullanıldığı gözlemlenmektedir. Hâlbuki Mevdudi'nin söz konusu yorumunu bu rivayetler için de uygulayabiliriz. Belki de Allah Rasülü (s.a.s.) surenin faziletiyle ilgili ifadeleri surenin iniş zamanından sonra söylemiştir. Fakat sonraki dönemlerde bu ifadeler surenin iniş dönemiyle özdeşleştirilmekte böylece farkında olmadan bir tartışma yaşanmaktadır.

Çağdaş müfessir Vehbe Zuhayli daha çok ayetin dilsel özelliklerinden kaynaklanan yorumsal bir sebebi nuzûl zikretmektedir:

Kâfirler kıyametten ve hesap gününden çokça soruyorlardı. "Kıyamet günü ne zamandır?" (Kıyame, 75/6), "Doğru söyleyenlerden iseniz, bu vaad ne zamandır?" (Mülk, 67/25) "Bu fetih ne zaman?" (Secde,32/28) Yani bu bize vaad ettiğiniz, Allah'ın kulları arasında hükmedeceği dirilme günü ne zamandır? gibi sorular soruyorlardı. Onun bilgisinin Allah katında olduğunu, hesap ve ceza günü olan vaktini tayinin mümkün olmadığını bilsinler diye bu sürede sadece kıyametin alâmetleri açıklanmıştır.

Görüldüğü üzere Zuhayli'nin de yukarıdaki sebebi nuzûl formatındaki yorumu surenin Mekki olduğunu göstermektedir. Çünkü Kıyamet sahnelerinin ve tablolarının çok sık zikredildiği sureler Mekkidir. Ayrıca bu yorum surenin metinsel özelliklerinden istifade edilerek yapıldığı için müfessirin sure hakkında beklenti içinde olduğu sebebi nuzûlü göstermektedir. Bununla birlikte Zuhayli'nin yorumunun surenin sebebi nuzûlü olmasının çok uzak bir ihtimal olmadığını belirtebiliriz.

Son olarak Mufessirlerimiz surenin üçüncü ayetiyle ilgili ilginç bir tayinde bulunmaktadır. Hatırlanacağı üzere ayette insanın dünyaya ne oluyor dediği zikredilmektedir. Mufessirlerimizin bir yorumuna göre bu sözü söyleyen inançsız bir kimsedir. Sonra mufessirlerimiz bir adım daha ileri giderek bu kimsenin Kureyş'in öncü isimlerinden ve Bedir'de Hz. Hamza tarafından öldürülen Esved b. Abdi'lEsed olduğunu kaydederler. Sebebin hususiliği hükmün umumiliğine mani olmasa da bu tercihin surenin tarihsel süreci hakkında önemli ipucu sunduğu görmezlikten gelinemez. Çünkü Esved de Mekkeli ve İslam'ın doğuşundan itibaren Müslümanların karşısında yer alan bir kimsedir.

1.3.3. Nâsîh ve Mensûh

Surenin fazileti ve sebebi nuzûlleri ile ilgili rivayetlere bakıldığında lafzen ve mana açısından muhkem olduğu görülmektedir. Bu sebeble tefsirlerde surenin nâsîh ve mensûh konusu çerçevesinde değerlendirilmediğini müşahede etmekteyiz. Ayrıca içerik fikhî meselelerden ziyade kıyametin kopması, insanın ahirette zelzeleyle birlikte dirilmesi gibi haşre iman konusunu işlemektedir ki bu tür konularda da nesih mevzu bahis olamaz.

1.4. Genel Değerlendirme

Buraya kadar surenin dilsel özellikleri ve tarihsel süreciyle ilgili detayları analiz etmeye çalıştık. Kısa bir sure olmasına rağmen zengin bir içeriğe sahip olan surenin ayetlerinde geçen kelimeler ve bu kelimelerin cümle yapılarındaki konumu ve farklı okunuşları tefsir açısından oldukça önemli anlam katmanları oluşturmaktadır. Yukarıda da tahlil edildiği üzere bu kelimelerin bazıları Kur'an'da oldukça nadir kullanılan ifadelerden oluşmaktadır. Bazıları ise isim ve fiilden ziyade Kur'an'da sık kullanılan zarf ve edatlardan oluşmaktadır. Bunların bağlı buldukları cümlelerin farklılaşması yorumları da farklı kılmaktadır. Bütün bu potansiyel anlamların Kur'an çevirilerinde buharlaşması bizlere tercümelerin Kur'an'ın anlaşılmasındaki sınırlılığını oldukça net göstermektedir. Tarihsel süreçle ilgili bölümde nasih ve mensuhu istisna edersek sureyle ilgili geniş bilgilere sahip olduğumuz kolayca söyleyebiliriz. Özellikle surenin içerdiği (mana açısından) külli ayetler dolayısıyla asrısaadetten başlayan bir tefsir edebiyatı ile karşı karşıyayız. Bu sebeble surenin isimleri, faziletleri, ne zaman ve hangi bağlamda nazil olduğu vb. ile ilgili veriler detaylı

sunulmuştur. Bu bölümdeki yapılan dilsel analizler ve surenin tarihsel süreciyle ilgili rivayetlerin mukayesesi bize önemli bir sorun olarak karşımızda duran nüzul dönemiyle ilgili bazı tartışmaların üstesinden gelme imkanı vermiştir. Buna göre sure rivayetler Medeni demesine rağmen dilsel açıdan tamamen Mekki özellikler sergilemekte olduğunu söyleyebiliriz.

2.BÖLÜM : ZILZAL SURESİ ÜZERİNE BİR TEFSİR DENEMESİ

Bu bölümde kadim ve çağdaş müfessirlerimizin tefsirleri ışığında daha sistematize bir Zilzâl suresi yorumu yapmaya çalışacağız. Maalesef tefsir kaynaklarının orijinal nüshalarına sahip olmadığımız için müfessirlerimizin bu sureyi tefsir ederken hangi ayet pasajlarını bir arada mütalaa ettiği hususunda bugün için doyurucu bir bilgiye sahip değiliz. Fakat mevcut baskıların ışığında ve surenin genel uslubu çerçevesinde bu bölümü üç ana başlık altında inceleyeceğiz. Öncelikle ilk üç ayeti (13) birinci alt başlıkta, ikinci üç ayeti (46) ikinci alt başlıkta ve son iki ayeti de üçüncü alt başlıkta açıklamaya inceleyeceğiz.

2.1. (13.)Ayetlerin Açıklaması

Klasik müfessirlerimizin surenin açıklamasıyla ilgili yaptıkları en ilginç yorumların başında burada anlatılan zelzele ile sur'un kaçınıcı üflenişinin kastedilip kastedilmediğiyle ilgili tartışmalar gelmektedir. Râzî, tabiin müfessiri Mücâhid'ten yaptığı ilk nakilde şunları söylemektedir: “Bu ayette bahsi geçen zelzele ile sura ilk nefha (üfürüş) kastedilmiş olup bu tıpkı Nâziât suresinde bildirilen (79:67) ‘Günü gelince yer sarsıldıkça sarsılacak, onu ikinci bir sarsıntı takip edecek’ ayetleri gibidir.” Mücahid'in yorumuna göre bu ilk nefha yeryüzünün ilk depreminin oluşuyla doğrudan ilgilidir. Çünkü yer birden fazla sarsılacaktır. Takip eden ikinci sarsıntı ise ikinci nefhayla ilişkilidir. İkinci nefhada da yeryüzü içindeki ağırlıkları dışarı atacaktır. Benzer görüşleri dile getiren Mehmet Vehbi Efendi de surenin ikinci ayetinin ikinci nefhayı izah için serdedildiğini aksi takdirde birinciye sarf olunursa anlam konusunda sıkıntı olacağını belirtmektedir.

Tekrar Râzî'nin izahlarına döndüğümüzde ayetlerin ilk mi yoksa ikinci nefha ile mi ilgili olduğu konusunda farklı alternatiflerin zikredildiği dikkatlerden kaçmamaktadır. Râzî isimlerini zikretmeden diğer âlimlerin bu ayette geçen zelzelenin ikinci nefha ile ilgili oldukları görüşünü benimsediğini söylemektedir. Çünkü Yüce Yaratıcı Kur'anı Kerim'de yeryüzünün "ağırlıklarını çıkarma" işini bu zelzelenin ayrılmaz bir özelliği kılmıştır. Bu iş ise ancak ikinci kez sura üfürüşte gerçekleşecektir. Yalnız burada hatırlatılması gereken husus ikinci ayette geçen *eskâl* (ağırlıklarını) ifadesine verilen manayla doğrudan irtibatlıdır. Çünkü ayetteki ağırlık hazine ya da madenler ise bu ilk nefhaya işaret etmektedir. Şayet ağırlıktan maksat ölümler ise bu Yazır'ın da belirttiği gibi ikinci nefhaya işaret eder. Elmalılı bu görüşü İnfitar suresinin dördüncü ayetiyle de tekit etmektedir: "Kabirin içi dışına çıkarıldığı zaman". Ona göre bu ayetin mazmunu ikinci nefhayı göstermektedir. Tefsirin oluşum dönemini bize en güzel şekilde yansıtan Taberî de genelde yerin ağırlıklarını çıkarmasını ölümlerin kabirlerinden dirilmesi şeklinde yorumlaması bu ikinci görüşü desteklemektedir. Özellikle modern müfessirler kabirlerden çıkışın mahiyeti üzerinde klasik meslektaşlarından daha fazla durarak ilginç açıklamalarda bulunmuşlardır. Mesela Mevdudi insanlar yeryüzünde öldükten sonra ne durumda iseler, yeryüzü tarafından o durumda dışarıya atılacağını belirtmektedir. Özetle insanların vücutlarının parçaları tekrar birleşecek ve eski hallerine döneceklerdir. Ayrıca dünya sadece bu insanların vücutlarını dışarı atmayacak, bedenleri ile birlikte hayatları boyunca yaptıkları iyi kötü amellerinin bilgilerini de dışarı atacaktır.

Burada üzerinde durulması gereken bir başka husus da dünyanın içindekileri dışarı atma fiilindeki hikmetler olsa gerektir. Yeryüzünü bozgunculuğa uğratacağı evvel emirde dile getirilen insanoğlunun bir kısmı gerçekten yaptıkları yanlışlıklar ve zulümlerle onu kirletmişlerdir. Evet insanın cürümleri kendi hizmeti için yaratılan yerin güzelliklerini yok etmiştir. Kıyametle birlikte (ilk sura üfürüşle) ve dirilişin gerçekleşmesiyle insanların amelleri ayan beyan ortaya çıkacaktır. Böylece yeryüzü yüzyıllarca sakladığı bu yükten kurtularak kendini adeta İlahi Takdir sayesinde (zelzele) temizlemektedir.

Mevdudi, yeryüzünün ağırlıkları olarak mal mülk düşünül­dü­ğünde bir başka yorum daha zikretmektedir. Buna göre dünya içindeki bütün servetini, örneğin altın, gümüş, kıymetli taşlar ve mücevherleri ortaya atacaktır ve insanlar bunları gördükten sonra hayıfla diyecektir ki, “ne yazık, biz bu değersiz şeyler için dünyada birbirimizi boğazlıyorduk, başkalarının haklarını yiyorduk, namusumuzu satıyorduk, hırsızlık yapıyorduk, cinayetler işliyorduk, adamların yollarını kesiyorduk, birbirimizle savaşıyorduk vb. Bugün bu altın ve kıymetli taşların hepsi karşımızdadır, ama hiçbir işe yaramamaktadırlar, aksine bizim için birer azap haline gelmiştir.” Bu yorumun da geleneğimizde sağlam temelleri vardır. Çünkü zelzeleyi ilk nefha ile özdeşleştiren ulema yeryüzünün bu sarsıntıda bütün hazinelerini çıkaracağını fakat insanların ona iltifat etmeyeceğini söylemektedir. Bu tıpkı Hacc suresinin ikinci ve Abese suresinin otuz dördüncü ayetlerinde anlatıldığı duruma benzemektedir. Bu hazineler ise (altın gümüş vs.) sanki insana şöyle haykıracaktır: “Benim için dinini ve dünyanı tahrip etmiyor muydun?”. Bundan sonra da “O gün bunlar, cehennem ateşinde kızdırılacak ve o kimselerin alımları, böğürleri ve sırtları bunlarla dağlanacak” (Tevbe, 35) ayetinin hükmü gerçekleşir ki bu da ikinci nefhadan sonra vuku bulacaktır. Bu sebeble modern düşünür Amir Ali yeryüzünün çıkaracağı altın, gümüş vb. eşyaların hakikatte zalim ve tefeci sömürgecilerin birikintisi olduğuna dikkat çekerek çok mal sahibi olmanın tehlikeli sonuçlar doğuracağını hatırlatmaktadır.

Said Havva ise ölülerle birlikte definelerin dışarı atılmasının hikmetini şu şekilde açıklamaktadır: “İnsanlara, Allah’ın dışında taptıkları, elde etmek için çalıştıkları ve uğrunda kavga ettikleri şeylerin değersizliğini göstermektedir. Müslim’in *Sahihinde* zikredilen hadiste bu yorumu daha güzel açıklamaktadır: “Yer kendi ciğerparelerini altın ve gümüş plaklar gibi atar. Sonra katil gelip: şunun için öldürdüm, der. Akrabasını terk eden gelip: şunun için terk ettim der. Hırsız gelip: şunun için elim kesildi der. Sonra onları bırakıp hiçbir şey alamazlar.”

Bazı müfessirler yeryüzünün neyi dışarı attığı konusundaki bu iki farklı yorumu (insan ölüleri ve hazineler) bir çatı altında toplama gayretleri içine girmişler ve söz konusu ihracı ikisine teşmil etmişlerdir. Müfessir Elmalılı bu teşmilin kuvvetli ve zayıf yönlerini rivayetler ve surenin metinsel özellikleri çerçevesinde özetledikten sonra meseleyi şu şekilde özetler:

Yıkım nefhası olan nefhai ulada ölülerin çıkarılması ise hayy olarak değil, ölü olarak fırlatılıp atılmaları demek olur ki o vakit yer sallanmaktadır. Fakat henüz *fe innemâ zecretün vâhideh...* emri daha verilmemiştir. Bu bittemsil henüz bir volkanın patladığı, bir harbin evzarını ortaya atmaya başladığı mobilizasyon esnasındaki ıztrabat gibi mukaddime kabilinden olarak boşalma hengâmıdır ki harbin neticesine ulaşp da evzarı indireceği, hükmün zuhur edeceği asıl haklanma ve hesap devrini açacak olan nefhai saniye ondan sonra olacaktır.

Yerin ağırlıklarının ne zaman çıkaracağıyla ilgili bazı haberlerde dikkati çeken değişik bir yorum da İbn Atiyye tarafından yapılmıştır. O yeraltındaki definelerin çıkarılma zamanının Kıyametin kopması esnasında değil bilakis Kıyametin yaklaştığına işaret eden alametlerden biri olan Deccalin gelmesi zamanına tevafuk ettiğini söylemiştir.

Yeryüzünün dışarıya çıkaracağı ağırlıklarla ilgili metaforik bir yorum da Râzî'den gelmektedir. Ayette geçen ağırlıklardan maksat “yeryüzünün sırları”dır. Dolayısıyla o gün sırlar ortaya çıkar. Bundan dolayı Cenabı Hak “O gün yer bütün haberlerini anlatacak buyurmaktadır.” Bu haberler vasıtası ile yeryüzü insanın lehinde ve aleyhinde şahitlik yapacaktır.

Bu iki ayetin yorumuyla ilgili son olarak dikkat çekilmesi gereken husus hem Kıyametin kopuşunu anlatan hem de depremi resmeden *zilzâl* ifadesi arasındaki ilişkidir. Ayette sallanan yeryüzüdür. Yeryüzü *ard* (yer) Arapçada *semânın* (gök) mukabilidir. Çoğulu

aradûn'dur fakat Kur'an'da kullanılmaz. *Semâ* en yüksek yer anlamında kullanılırken arz da en aşağı mekanlar için kullanılmaktadır. Deprem hadisesiyle bu alçak mekân hareketlendiği görülmektedir. Normal bir gözlemci için yeryüzünde gerçekleşen bir deprem ürkütücü bir fenomendir. Çünkü deprem anidir, kökeni de sayısız araştırmalara rağmen hale gizemini korumaktadır. Daha da ilginç ise deprem volkanla birlikte olursa lavlarla birlikte pek çok şey dışarı çıkar. Bu yönüyle deprem Zilzâl suresinin girizgâhında belirtilen sarsıntı ile yakın bir ilişki içerisindedir. Yalnız burada önemli bir fark vardır. Normal deprem bütün mahalliliğine rağmen ürkütücülüğü ve korkutuculuğu açıkken, hayal edemeyeceğimiz kadar kuvvetli ve genel olacak olan Kıyamet sarsıntısından nasıl korkmamız gerektiği ve ona layıkıyla hazırlık yapmamız ortadadır. Ayrıca Ali Küçük'ün de belirttiği gibi o dehşetli günde hesap vermek üzere herkesi ve her şeyi yer dışarı çıkaracaktır. Firavunvari piramitlerin içinde de insanlar kendilerini saklasa sümen altı olarak hesap vermekten kurtulmak mümkün değildir. Çünkü Zilzâl suresindeki tablo dinleyenlere ayaklarının altında sarsılmaz gibi görünen her şeyin oynatıldığı, toprağın kayıp gittiğini anlatmaktadır.

Üçüncü ayette geçen “Ve insan buna ne oluyor” dediği zaman ifadesinin tefsiri de yukarıda izahı yapılan ilk iki ayetle doğrudan irtibatlıdır. Zaten atf *vav*'ı bu devamı açık bir şekilde göstermektedir. Ayetin yorumuyla ilgili müfessirlerimizin mevzu bahis ettiği konuların başında iki husus dikkatleri çekmektedir: Buradaki “insan” kelimesinin kime işaret ettiği, ikincisi ise bu sözün ne zaman ve hangi bağlamda söylendiğidir.

Konuyla ilgili alternatifler erken dönem müfessirleinden çağdaş döneme kadar herkesi meşgul etmiştir. Taberî “Kıyamın gerçekleşeceği Kıyamet saatinde insanlar yeryüzünün durumu nedir ve hikâyesi nedir” diye soracaklar yorumuyla ayetin manası hakkında genel bir açıklama getirmektedir ki bu tevilden ziyade sade bir tefsiri andırmaktadır. Taberî sonrası müfessirlerin detaylara daha fazla eğildiği gözlemlenmektedir. Râzî ise insanın bu sözünü ya yeryüzünün içindeki hazineleri dışarı attığı ilk sura üfürüşte ya da ölümlerin dışarı çıkarıldığı ikinci nefhada gerçekleştiğini her hangi bir tercihte bulunmadan nakletmektedir.

Aslında bu iki yorumun ayette geçen insanın kimliğiyle daha belirgin hale geleceği hemen hemen tüm müfessirler tarafından dile getirilmiştir. Buna göre şayet bu söz ilk nefhada söyleniyorsa buradaki insandan maksat cins isimdir (tüm insanlar). İster mümin isterse kâfir olsun fark etmez. Çünkü insanlar Kıyametin alametlerinden olan bu zelzele olayının tam künhüne vakıf oluncaya kadar bilgi açısından birbirlerine eşittirler. Burada sanki hepsi “Allah Allah, neler oluyor, biz neredeyiz, bu dünyaya ne oluyor” gibi sorular sormaktadır. Evvel emirde umumi olan insan kelimesinin meselenin açığa çıkmasıyla hususi bir anlam kazandığı görülmektedir. Buna göre insandan maksat özel anlamda inanmayan kimsedir (kâfir). Hatta bazı müfessirler bu kişinin ya Hz. Adem’in inançsız çocuğu olduğunu ya da Esved b. Abdi’lEsed olduğunu söylemişlerdir.

Elbetteki bu isimlendirmedeki hususilik ayetin umumiliğine muarız değildir. Şayet *kâle* fiilinin faili inanmayan insan ise bu sözün söylendiği zaman da bizzat Kıyametin koptuğu andır. Müfessirlerimiz onların durumunu daha iyi ortaya koymak için Yasin suresinin 52. ayetinin başında zikredilen “yattığımız yerden bizi kim kaldırdı...” ifadesini zikrederler. Söz konusu ifade onların imansızlıklarından dolayı gördükleri manzara karşısında korku ve dehşete kapılmaları neticesinde söylenmiştir. Seyyid Kutub’un ifadesiyle burada insanın kendinden geçerek bitip tükenmişliği anlatılmaktadır. Ayetin uslubu tedirgin etme açısından daha dehşetengiz bir şekilde insanın üzerine üzerine yürür gibidir. Daha büyük sarsıntılar ve oynaklıklar meydana getiriyor. O haldeyken, insan nefesini tutamazken, ne oluyor şuna diyerek sorup dururken, o anda Allah da onu haşır, hesap ve ceza günündeki tablo ile karşılaştırır. Hâlbuki meseleyi müminler açısından ele alırsak yine Yasin suresinin 52. ayetinin devamında dile getirilen “İşte Rahman olan Allah’ın vaat ettiği budur. Hz. Peygamberler doğru söylemişlerdir” sözünün gerçekleştiği görülür. Başka bir ifadeyle mümin bunun Kıyamet olduğunu, hesap anının geldiğini anlar fakat ilk defa karşılaştığı bir olay olduğu için sadece hayretini gizleyemez. Bu sebeple “buna ne oluyor” demektedir. Yoksa inançsızlarda olduğu gibi gaflet, cehalet, zulüm ve bunun neticesinde gözlerine inanamayarak akibeti hakkında korku ve dehşete kapılmayacaktır.

Görüldüğü üzere tek bir kelime verildiği mana çerçevesinde farklı yorumlara kapı aralamaktadır. Muhataba göre değişen bu iki farklı yorumun arasını telif eden müfessirler de yok değildir. Mesela Hasan Basri hiç duyulmayan ve o zamana kadar görülmeyen bu hadise karşısında her insan hayretini ifade eder cümlesiyle iki farklı yorumu cem etmiştir. Ali Arslan'ın zikrettiği bir yoruma göre de “Ona ne oluyor” sözü doğrudan Cenabı Hakk'ın hitabıdır. Yalnız burada Arslan ayetin başındaki *ve kâle'linsanu* ifadesini atlamış görünmektedir. Kanaatimce bu görüş ihtimali en düşük yorumlardan birisidir.

2.2. (46.)Ayetlerin Açıklaması

Dördüncü ayetin meâli “İşte o gün yer üstünde olan her şeyi bir bir anlatır” şeklindedir. Ayetten de anlaşılacağı üzere en özet mana ile yeryüzü Kıyamet günü insanların yaptıkları iyi ve kötü şeylerden haber verecektir. Bu söz surenin uslubu içerisinde doğrudan Yüce Allah'ın anlatımı olabileceği gibi insanın şaşkınlığını atamadığı bir anda “bu yere ne oluyor ki haberlerini veriyor” şeklindeki sözü de olabilir. Söz ister Cenabı Hak tarafından doğrudan söylensin isterse Allah (cc)'ın insandan yapmış olduğu bir nakil olsun ayetin manası açısından önemli değişikliklere sebep olmamaktadır. Ayetle ilgili Ebû Hüreyre hazretlerinin Allah Rasulü'nden naklettiği şu hadis ayetin manasını daha da muhkem hale getirmektedir. Birgün Efendimiz (s.a.s.) bu ayeti sahabiye okuduktan sonra onlara sorar “Onun haberlerinin ne olduğunu biliyor musunuz?” Ashab da “Allah ve Rasulü daha iyi bilir”, dediler. Bunun üzerine Rasulü Ekrem şöyle buyurdu: “Onun haberleri erkek ya da kadın her bir kul hakkında üzerinde işlemiş oldukları amellere dair tanıklık etmesi ve filan günü şunu şunu işledi demesidir. İşte onun haberlerini bildirmesi budur”. Çok sayıda müfessirin zikrettiği bu rivayetten anlaşıldığı üzere yeryüzü insanın lehine ve aleyhine şahitlik yapacaktır. Kur'an'dan anladığımız kadarıyla insan hakkında şahitlik edecek tek varlık yeryüzü değildir. Fakat onun şahitliği de diğer şahitler gibi muteber bir şahadet olarak Yüce Yaratıcı tarafından kabul edilecektir.

Bu şahitliğin mahiyeti üzerinde müfessirlerimiz oldukça fazla izahlarda bulunmuşlardır. Acaba yeryüzünün şahitliği ya da arzın dile gelmesi nasıl gerçekleşecektir. Râzî konuyla ilgili bize üç yorum seçeneği sunmaktadır:

1. Ebû Müslim'e göre "O gün, herkes için, yaptığının karşılığı ortaya çıkar. Böylece de sanki yeryüzü bunları anlatmış olur. Bu tıpkı senin, "Ev, bize, içinde oturanlar olduğunu anlatmaktadır" demen gibidir. Aynen bunun gibi, o sarsıntı sebebiyle, yeryüzünün darmadağınık olması, adeta yeryüzünün, "Artık dünya kalmadı. Ahiret ise geldi" diye konuşmasıdır."

2. Âlimlerin çoğuna göre, Allah Teâlâ yeryüzünü, konuşan ve akledebilen canlı bir varlık haline getirir ve yeryüzüne, üzerindeki kişilerin yaptıkları şeylerin tümünü bildirir de, böylece yeryüzü itaatta bulunanların lehine, asilerin aleyhine şahitlik eder. Nitekim Hz Hz. Peygamber (s.a.s.) , "Yeryüzü kıyamet günü, üzerinde yapılan tüm işleri haber verir" buyurmuş ve bu ayeti okumuştur. Ehli sünnete göre, bu durum imkânsız bir şey değildir. Çünkü bize göre, hayatiyetin olabilmesi için, bir bünyenin bulunması şart değildir. Binaenaleyh yer, aynı şeklini, aynı kuruluşunu, aynı sertliğini sürdürmesine rağmen, Allah Teâlâ onda hem hayatı, hem de konuşma kabiliyetini yaratabilir. Buna göre ayette anlatılmak istenen şudur: Yeryüzü adeta asilerden şikâyette bulunup, Allah'a itaat edenlere teşekkür ederek, "Falanca üzerimde namaz kıldı, zekât verdi, oruç tuttu, haccetti. Falanca ise inkârda, zinada, hırsızlıkta ve zulümde bulundu" der. Bu durumda kâfir bir an önce cehenneme sürülmeyi arzu eder.

3. Mu'tezile şöyle demiştir: Cenâbı Hakk'ın, cansız varlıklarda konuşma kabiliyeti yaratması mümkündür. Binaenaleyh Allah Teâlâ'nın cansız yeryüzünde, kesik kesik ve özel bir takım sesler yaratması, böylece de konuşanın da, şahadet edenin de yeryüzü değil, Allah Teâlâ'nın Kendisi olması mümkündür.

Yukarıda Râzî'nin zikrettiği birinci izah tarzı Ebû Müslim gibi Mutezili gelenekten gelen Zemahşerî'nin de belirttiği gibi mecâzî bir görünüm arz etmektedir. Diğer bir ifadeyle Yüce Yaraticı yeryüzünde farklı bir durum ortaya çıkaracak ve yeryüzü de adeta lisânı hâli ile kendisine "ne oluyor" diyenlere karşı sarsıntı ve içindikileri çıkararak hitap edecektir. Bu hitap ise sadece insanların üzerinde yaptıklarını sayıp dökercesine içerisindekileri dışarı çıkarmasıdır. Taberî mecâz tabirini kullanmasa da bu yorumu ilk görüşler arasında zikretmektedir. Hamdi Yazır ise bu tür bir konuşmayı *kun feyekûn* emri gibi tekvini bir durum olarak değerlendirmektedir. Sonuç olarak bütün bu açıklamalar bizzat bir tekellümden ziyade durumsal bir hitap şeklindeki anlamı desteklemektedir.

İkinci yorum ki, Râzî'nin ifadesiyle ekser ulemanın tercihidir, oldukça açıktır. Rubeyye elHareşî'den gelen bir rivayette Rasulullah'tan (s.a.s.) şunlar nakledilmiştir: "Yeryüzünden sakının. Çünkü bu sizin temelinizdir (annenizdir). Üzerinde işlediğiniz iyi ya da kötü amellerin tümünden haberdardır ve ona şahitlik edecektir." Enes (ra), Rasulullah'tan şöyle rivayet etmiştir: "Kıyamet günü yeryüzü işlenen her ameli meydana çıkaracaktır. Ondan sonra Rasulullah (s.a.s.) bu ayetleri okudu". Bu tarzı telakkinin şuur altı muktesabatı haline gelmesine verilecek en güzel örnek Hz. Ali'nin hayatından alınan şu kesit olsa gerektir. Hz. Ali'nin, beytü'l mâldan bütün hak sahiplerine para taksim ederek onu boşalttıktan sonra iki rekat namaz kıldığı sonrada şunları söylediği nakledilir: "Şahit ol ki, ben seni hak ile doldurdum ve hak ile boşalttım." Görüldüğü gibi yeryüzünün konuşmasını tıpkı bir insanın tekellümü gibi düşünen müfessirlerimizin temel dayanak noktaları hem zikri geçen rivayetler hem de rasyonel açıdan bunun olabilirliği. Buna göre Allah (cc) istediği zaman mahlûkatının hepsini söyletmeye kadirdir, bu tıpkı Hz. Peygamberlerin taşı, ağacı vb. söylettirdiği mucizeler gibidir. Bu izah söz konusu yorumu akla aykırı gören bazı Ehlisünnet dışı mezheplere cevap niteliği taşımakla birlikte modern dönem müfessirleri tarafından rasyonelleştirildikleri de dikkatlerden kaçmamaktadır. Çünkü çağdaş dönemin yorumcuları söz konusu ayetin klasik meslektaşları tarafından tam olarak anlaşılmadığı düşüncesindedirler. Bu sebeble onlar açıklamalarını modern bilim ve teknolojinin

verileriyle zenginleştirmektedirler. Konu hakkındaki en ilginç tespitlerin Mevdudi tarafından ortaya konduğu müşahede edilmektedir:

Yeryüzü, Kıyamet günü üzerinde olup biten olayları açıklayacaktır. Yeryüzünün nasıl konuşacağı, eski insanlar için hayret verici bir şey olabilir. Tabiat ilminin bu kadar ilerlediği, mesela radyo, sinema, hoparlör, televizyon ve elektronik alanda çeşitli icatları gören bu devir insanı için bunu anlamak hiç de zor değildir. İnsanın ağzından çıkan kelimeler havada nakşolmaktadır. Radyo dalgaları ile evdeki duvarlarda, tavanda, yolda, meydanda ya da tarlada konuştuklarının her zerresi korunmaktadır. Allah (c.c.) istediği zaman bu sesleri, insanın ağzından ilk çıktığı şekilde aynen tekrarlatılabilir. İnsan bu seslerin kendisine ait olduğunu kulaklarıyla duyacak ve anlayacaktır. Onu tanıyanlar da bunu duyunca o şahsın ses ve lehçesinden anlayacaktır. Ayrıca insan yeryüzünde nerede, ne zaman ve nasıl hareket etmişse, onun her hareketinin aksi, çevresindeki eşyalar üzerinde korunmaktadır, tıpkı fotoğraf gibi. Karanlıkta bile bir hareket yapsa, bu durumda mevcut olan bazı dalgalar aracılığıyla aydınlıkta olduğu gibi resminin aksini alır. Bu bütün fotoğraflar kıyamet günü hareketli bir film gibi insanın önünden geçecektir. Ona dünya hayatında ne gibi ve nerede bir iş yaptığı gösterilecektir.

Mevdudi'nin bu bilimsel yorumunu Ali Küçük de desteklemekte ve önce olmuş bir olayın yeniden sahnelenmesinin eskiden inanılması zor bir mesele olduğunu şimdi ise video, kamera vb. aletlerle önceki yaşantının bir daha görüntülenmesinin çok kolay olacağını söylemektedir. Bütün bunlara rağmen ayetin bu yorumuyla yapılmak istenen asıl vurgu Kıyamet sonrası yaşanacak olan hesaba çekilme sürecinde herkesin yaptıkları iyilikler ve kötülükler o kadar açık ve seçik ortaya konacak ki suçlanan birisine itiraz etme şansı kalmayacaktır. Çünkü insan lehte ve aleyhteki delillerin hiçbirisinden şüphe duyamayacak hale gelmektedir. Sonuç olarak yeryüzünün konuşmasının arkasında yatan espri aslında onun bizatihi mi yoksa bilvasita mı konuşmuş olması değildir. Bilakis o konuşmaya (halen

ya da kavlen) başladığı zaman dünya hayatının sona erdiği ve herkesin amelinin ortaya çıkma anının geldiği anlatılmaktadır. Bu sebeble hiçbir şeyin gizli kalmayacağı bu tekellüm anına şimdiden hazırlık yapılması ayetten çıkacak temel ders olarak karşımızda durmaktadır.

Bu ayet grubunda bazı müfessirlerimizin dikkat çektiği diğer bir husus da beşinci ayetle ilgilidir. İbn Atiyye ve onu takiben *Âlûsî evhâ lehâ*'daki vahyin ya *vahyu ilhâm* (ilham vahyi) şeklinde ya da *vahyu irsâl* (Melek göndererek) tarzında olabileceğini söylemektedirler. İlk bakışta küçük bir ayrıntı gibi görünen bu tasnif aslında yeryüzünün konuşurken bilgiyi nereden elde ettiğinin kapsamını bize göstermektedir. Müfessirlerin bu izahı arkasında Allah'ın Kudreti ile ilgili bazı sınırlamalar getiren Mutezileye de cevap yatmaktadır: Şimdi konuyu veciz bir şekilde bize anlatan Konyalı Vehbi hocaefendiden aktaralım:

Bundan evvelki ayette beyan olduğu vechile Vacip Teala'nın arza hayat ve lisan vermesinde aklen ve naklen bir mani olmayınca arza vukuatı haber vermesini emir suretinde vahyetmesinde dahi bir mani yoktur. Çünkü bunların cümlesi mümkünattandır. Mümkünattan hiçbir şey Kudretullahtan hariç değildir ve ecsamın cümlesi eczada yekdiğerine müşabihtir. Şu halde birinin kabul ettiği şeyi diğeri de kabul eder. Lakin Allahü Teala her birini birer gûnâ hassayla mümtaz kılmıştır. Binaenaleyh; cismi insana nutku veren Zatı Ecel ü A'la cismi arza da nutuk vermeye kâdirdir. Amma bazı hakayıkı şeriyeyi tetkik edemeyenler tarafından bu misilli şeyleri uzak addetmeye mahal yoktur. Zira; bunları inkar etmek kudretullahı bütün bütün inkar olmazsa da kudretin kemalini inkar olacağından mümin için caiz olamaz. Binaenaleyh; bu gibi ayatı beyinatı zahirinden ihraçla tevile hacet yoktur.

Özetle belirtecek olursak ayetin literal anlamı çerçevesinde Allah (cc) değişik vahiy şekilleri ile yeryüzünü konuşturmaktadır. Yeryüzünün sinesinde sakladığı maddi ve manevi

her türlü haberi naklettiği ifade edilen ayetten sonra Yüce Yaratıcı surede insanların muhasebeden dönecekleri durumun mahiyetini ve keyfiyetini beyan etmektedir. Ayet'in meali şöyledir: “O gün insanlar amellerinin karşılığını görmek için hesaptan dağılık bir surette dönerler”. Daha önce *zurûd* ve *sudûr* kelimelerini tahlil ederken dikkat çektiğimiz üzere müfessirlerimiz bu ayeti iki şekilde anlamaktadırlar. Birincisi insanların yerin altından yeryüzünü *zurûd* etmeleri (gelmeleri) , oradan da kıyamet meydanına *sudûr* etmeleri (dönmeleridir). İkincisi ise hesap vermek üzere kıyamet meydanına *zurûd* etmeleri, oradan da mükâfat ve ceza yerlerine *sudûr* etmeleri anlamındadır. Râzî bu iki anlamı ayetteki *eştât* ve *yasduru* kelimelerinden çıkarmaktadır. Ona göre *eştât* kelimesi birinci manayı, *yasduru* da ikinci manayı desteklemektedir. Ayrıca o ayetteki “amelleri kendilerine gösterilmek için” ifadesini de birinci manaya daha yakın görmektedir. Çünkü hakikat manasına, onların amellerini defterlerine yazılmış olarak görmeleri, amellerinin mükafaatını görmeleri ihtimalinden daha muhtemeldir. Bununla birlikte amellerinin mukafaatını görme manası da düşünülebilir.

Bu izahların her birisinin Kur'ân'da ya da sünnette bir temeli bulunmaktadır. Hesap için durulan yerden (*mevkîf*) bölük bölük, gruplar halinde dönecek demek Kurtubî'ye göre aslında bir kısmının cennete bir kısmının da cehenneme girmesini anlatmaktadır. Kurtubî bu yorumunu kuvvetlendirmek için Rûm suresi on dört ve kırk üçüncü ayetleri zikretmektedir. Tefsirlerde gördüğümüz kadarıyla bu süreci Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'dan daha güzel özetleyen yok gibidir:

Yani varmış oldukları yerden dönüp çıkacaklar, kabirlerinden mevkiye, mahşere doğru muhtelif surette fırlıyacaklar, kimisi yüz akıyla kimisi yüz karasıyla, kimisi selamle kimisi korkular dehşetler içerisinde, kimisi binitli kimisi yayan, kimisi serbest, kimisi zincirlerle mukayyed, hasılı kimisi bahtiyar, kimisi bedbaht, yahud İbn Abbas'tan mervi olduğu üzere *yevme ned'û kulle unâsin biimâmihim* mucebince her din ve millet sahibini ayrı olarak kendi önderleri arkasında yahut her fert ilk yaradılışı

gibi tek başına olarak, yahud bazılarının kavlince aktara göre dağılmış olarak sadır olacaklardır. Yahut mahşere *vurûd* ettikten sonra kimisi kitabını sağından almış ve ashabi yeminden olarak cennete gitmek üzere kimisi de kitabını solundan veya arkasından almış ashabi şimalden olarak cehenneme gitmek üzere mahşerden ayrılacaklar.

Yazır bu son izahla ayetin ahirinde geçen *liyurav a'mâlehum* (amelleri kendilerine gösterilmek için) ifadesini de açıklamaktadır. Şayet defterlerinde hayırlar ağırlıklı ise ona göre karşılık görecektir, şerleri ağırlıklı ise ona göre karşılık görecektir. Bilindiği üzere iyiler ve kötüler dünyada birlikte ve karışık yaşamaktadırlar. Bu ayetle izah edilen süreç aslında bir tasfiye ameliyesidir. Bundan sonra derecelerine göre iyiler ve kötüler birbirlerinden ayrılacaklardır. Kıraat bölümünde de ifade edildiği üzere *liyurav* kelimesini *liyerav* şeklinde okuyan kimselerin verdiği mana esas alınır da ayetin genel esprisi değişmemektedir. Çünkü yeryüzünün bağrında gizlediklerini açığa çıkarması bir manada (metaforik açıdan bakıldığında) gerçek anlamda hak ve hukukun tecelli etmesi demektir. Bu an Kurtubî'nin ravisini zikretmeden naklettiği şu hadisle zihinlerde daha da belirginleşmektedir. Efendimiz (s.a.s.) “Kıyamet gününde kendisini kınamayacak hiçbir kimse olmayacaktır. Eğer kişi iyilik yapan bir kimse ise neden daha çok iyilik yapmadım diyecek. Şayet kötü bir kimse ise neden masiyetlerden uzak durmadım diyecek.” buyurmaktadır. Netice itibarıyla burada görülen ister amel defterlerinin bizzat kendisi olsun isterse amel defterlerinin şahitliği üzere yaptıklarının karşılığını görmek olsun mana açısından kayda değer bir değişim söz konusu değildir. Her ne kadar İmam Râzî ayetin mecâza hamledilmesini daha kuvvetli bulsa da ayetin asıl işaret ettiği mesele artık insanların ebediyet yolculuğuna start verildiğini anlatmasıdır.

2.3. (78.)Ayetlerin Açıklaması

Surenin faziletiyle ilgili bölümde üzerinde durulduğu gibi *cevâmiu'lkelim* nevinden olan bu iki ayetin surenin tefsiri bağlamında ayrı bir yeri vardır. Allah Rasulü tarafından

elâyetu'lcâmiatu'lfâzzetu (eşsiz ve kapsamlı) şeklinde tanımlanan bu iki ayet hakkında Ka'bu'lAhbâr Tevrat'ta, İncil'de ve sahifelerde bulunan tüm hükümleri kapsamaktadır, demektedir. Konyalı Vehbi Hocaefendi ise bu ayetlerin adaleti İlahiye'ye delalet eden ayetler arasında en ziyade adalete delalet edenlerindedir yorumunda bulunur ki bu konuda sünnetten de delil getirmektedir. İbn Mes'ud (ra)'ın Kur'an'ın en muhkem sözüdür dediği bu ayetin en genel anlamı insan mesuliyetinin minimum derecesi en küçük cüzi bir hayır ya da şerrin karşılığının görüleceği gerçeğini ifadedir. Pek çok tefsirde zikredilen Ferezdak'ın amcası Sa'saa'nın Hz. Hz. Peygamber (s.a.s.) 'in huzuruna gelerek bu ayetleri işitmesi üzerine Kur'an'dan başka hiçbir şey işitmesem gam yemem. Bu kadarı bana yeter. Çünkü bundan daha ileri hiçbir öğüt olamaz, demesi de ayetlerin ne kadar çok hikmeti kapsadığını göstermektedir.

Bu ayetlerin içeriğini yansıtan başka Kur'an ayetleri de vardır. Mesela "Biz kıyamet gününe mahsus adalet terazileri koyacağız. Artık hiçbir kimse hiçbir şeyle haksızlığa uğratılmayacaktır. Bir hardal danesi kadar bile olsa onu getiririz. Hesapçılar olarak da biz yeteriz." "Kitap konmuştur. Görürsün ki günahkârlar onun içinde olanlardan korkudadırlar. "Eyvah bize, derler, bu kitaba ne olmuş, küçük büyük hiçbir şey bırakmayıp onları saymış." Onlar işlediklerini hazır bulmuşlardır. Rabbin hiçbir (kimseye) haksızlık etmez." Ayetleri bunlardan sadece iki tanesidir. Bununla birlikte Zilzâl suresinin bu iki ayetinin imalarıyla ilgili müfessirlerimiz hem diğer Kur'an ayetleri hem de hadisler ışığında oldukça ilginç yorumlarda bulunmuşlardır.

Ayetlerle ilgili tahlil edilen ilk konu acaba herkese (inanan ve inanmayanlar birlikte) dünyada ve ahirette yaptıkları iyiliklerin ve kötülüklerin karşılığının tümü verilecek mi sorusudur. Şayet bu soruya olumlu cevap verilirse farklı sorunları da beraberinde getirdiği dikkatleri çekmektedir. Buna göre her mümin yaptığı en küçük bir hatadan dolayı cezalandırılacak, inançsız da yaptığı en küçük bir iyilikten sonra mükâfatlandırılacaktır. Hâlbuki ayetlere bu tür bir anlam vermek pek çok müfessirin de işaret ettiği gibi doğru

değildir. Peki, bu ayetler bu soru müvacehesinde nasıl anlaşılmalıdır. Kurtubî'nin İbn Abbas'tan naklettiği bir yorumunda soruyla ilgili önerilen değişik bir çözüm yolu görmekteyiz. İbn Abbas diyor ki "Kâfirlerden zerre miktarı hayır işleyen dünyada karşılığını alacaktır. Ahirette ona sevap yoktur. Kim zerre miktarı şer işlerse ahirette onun cezasını şirk cezasıyla birlikte çekecektir. Müminlerden kim zerre miktarı şer işlerse dünyada onun cezasını çekecektir. Ahirette, öldükten sonra onun cezası kalmaz, affedilir. Eğer zerre miktarı kadar hayır işlerse dünyada kabul edilir, ahirette ise katmerleşir. Kurtubî bu çerçevede bir de ayet zikretmektedir: "Kesinlikle Allah zerre miktarı dahi olsa zulmetmez." Vehbe Zuhayli ise Kurtubî'nin Taberî'den etkilenecek yaptığı bu yorumları daha da sistematik bir şekilde özetlemektedir. Buna göre kâfir küfrü sebebi ile ceza görmektedir. İyilikleri ise dünyada şerrin defî veya bir zararın kalkması gibi, ona yarar sağlar. Ahirette ise faydası olmaz. Onu cehennemde ebedî tutacak azaptan kurtarmaz. Allah Tealâ "Biz onların herhangi bir amel yaptılarsa önüne geçtik de bunları saçılmış zerreler yaptık." buyurmuştur.

Yukarıdaki soru hakkındaki ayetin açıklamasıyla ilgili otoritesine çok sık başvurulmuş diğer bir kimse de Muhammed b. Ka'b elKurazîdir. O, ayete "Kim kâfir olduğu halde zerre miktarı hayır yaparsa ahirette de, kendisi için bu hususta herhangi bir şey olmadığı halde (eli boş) gelir" manasını vermiştir. Bu husus, İbn Abbas'tan da rivayet edilmiştir. Bu mananın doğruluğuna Hz. Hz. Peygamber (s.a.s)'den rivayet edilen şu hadis de delalet etmektedir: Hz. Hz. Peygamber (s.a.s) Ebû Bekir (r.a)'e "Ey Ebû Bekir, dünyada görmüş olduğun bu nahoş şeyler, kötülük zerresinin miktarlarıncadır: Ama Allah Teâlâ, senin için hayır miktar ve miskallerini, geriye bırakmaktadır. Böylece sen onları, kıyamet gününde tastamam elde edeceksin... " demiştir. Bu bağlamda büyük müfessir Kurtubî hadisin gerçekliğini doğrulayan başka bir Kur'an ayetini okuyucuya hatırlatmaktadır: "Size isabet eden her musibet ancak ellerinizin kazanmakta olduğu dolayısıyladır. Allah çoğunu da affeder."

Çağdaş düşünür Mevdudi meseleye daha rasyonel izahlar getirmeye çalışmaktadır. Ona göre en Salih kimsenin en küçük bir hatadan dolayı ceza çekmesi, en zalim bir kimsenin en küçük bir iyilikten dolayı mükâfat görmesi sadece Kur'an ve sünnet değil ayrıca akıl, mantık ve adalet kuralları açısından uygun değildir. Bu sebeple konu hakkında ilginç bir akıl yürütmede bulunur:

Diyelim ki, sizin çok sadık, vefakâr ve fedakâr bir hizmetçiniz vardır. Bu hizmetçi bir gün ufak bir hata işlemiştir. Ya da ani bir şekilde küçük bir kusur işlemiştir. Şimdi siz kalkıp bu hizmetçiye ceza mı vereceksiniz? Akıl ve adalet böyle bir davranışa izin vermez. Bunun gibi, sizin yetiştirdiğiniz bir kişi size karşı isyan eder ve sizi aldatır, kısacası nankörlük eder; ancak siz onun genel tutum ve davranışını unutup en ufak bir iyiliği veya hizmeti için kendisine mukafat verirsiniz aynı hataya düşülmüş olacaktır. Kur'anı Kerim'de ve hadiste mümin, salt kâfir ve salt münafık, kâfir, salih mümin ve günahkâr mümin, zalim ve fasık mümin, salt kâfir ve salt kâfiri müfsid ve zalim gibi çeşitli tipteki insanlar için mükâfat ve cezaların kaide ve kuralları etraflıca anlatılmıştır.

Bundan sonra Mevdudi Kur'an'ın konuyla ilgili koyduğu usulleri dört ana kategoride işlemektedir. Birincisine göre kâfirler ve münafıklar yaptıkları iyiliklerin iptal edileceği bu sebeple ahirette onların karşılıklarını alamayacaklardır, şayet iyiliklerinin bir karşılığı olacaksa bunları da sadece dünyada göreceklerdir. Bu yorumu destekleyen ayetlerin bolluğuna dikkat çeken Mevdudi'nin çizdiği ikinci çerçeveye göre ise kötülüğün cezası kötülüğün derecesine göre olmasıdır. Fakat iyiliğin karşılığı bir veya daha fazla katları olabilir. Üçüncü usul ise şayet müminler büyük günahlardan kaçınırlarsa küçükleri de Allah affedecektir. Son olarak Mevdudi, müminler yargılanırken müsamaha ile muamele edileceklerini bu sebeple küçük günahlarına bakılmayacağını söylemektedir. Klasik müfessirlerin de dolaylı olarak değindiği bu hususları sistematik bir formatta sunan Mevdudi konuyla ilgili değişik hadislerden de deliller getirmektedir.

Müfessir Râzî de zerre miktarı mükâfat ve cezanın herkesi kapsayıp kapsamaması ile ilgili tartışmada yerini almış ve değişik seçenekler sunarak klasik çerçevenin sınırlarında kalmayı tercih etmiştir. Başta işaret ettiğimiz seçeneğin dışında Râzî şu hususlara dikkat çekmektedir: “Kâfirin iyilikleri her ne kadar küfrü yüzünden batıl ve geçersiz olsa bile, ne var ki, yine tartılma işi kâfir hakkında da söz konusudur. Böylece, o haseneleri, küfrünün cezasından dolayı, geçersiz addedilir. Beri taraf hakkındaki söz de böyledir. Binaenaleyh bu yorum ayetin umumiliğini zedelemeyiz.” Râzî’nin bir başka izahı ise şu şekildedir: “Bu ayetlerin umumiliğinin tahsis edilip sınırlanması söz konusudur. Buna göre biz diyoruz ki, ayetle saâd kimselerden kim zerre kadar iyilik yaptıysa onun karşılığını görür, şaki kimselerden kim zerre miktarı kötülük yaptıysa onun karşılığını görür” manası kastedilmiştir.

Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere hem eski hem de yeni müfessirlerimiz inançsız kimselerin yaptıkları iyiliğin ahirette onlara fayda vermeyeceği üzerinde ittifak halindedirler. Burada hemen hemen tüm müfessirlerimizin dikkat çektiği Hz. Aişe (rah)’den nakledilen hadisi hatırlamakta fayda vardır. Hz. Aişe Efendimiz (s.a.s.) ’e Abdullah b. Cud’an hakkında sorar: “Ya Rasulallah! Abdullah b. Cud’an cahiliye zamanında sılai rahim eder, miskinlere yemek yedirir ve misafirperverlik yapardı, esirleri kurtarırdı. Bütün bunlar onun için ahirette faydalı olacak mı? Rasulallah buyurdu: Hayır! O, ölüme kadar hiçbir zaman Rabb’im ceza günü hatalarımı affet dememiştir” buyurur. Buradan da anlaşıldığı üzere inançsız kimseler yaptıkları iyiliklerin bazı güzelliklerini dünya da görseler de ahirette göremeyecekleri açık bir şekilde belirtilmektedir. Fakat müfessir Âlûsî bu konuda bir takım istisnalardan bahsetmektedir. Ona göre kâfirin de iyiliğinin ahirete küçük de olsa bir yansıması vardır. Bu konudaki en önemli delili ise sahih bir şekilde nakledildiğini söylediği bazı rivayetlerdir. Bu rivayetlerde Hâtem etTâî’nin cömertliğinden dolayı azabının hafifletildiği, benzer bir şekilde Hz. Hz. Peygamber’in (s.a.s.) doğumu dolayısıyla sevinen ve kendisine bu güzel haberi veren cariyesi Süveybiye’yi azat eden Ebû Leheb’in

bir nebze de olsa bunun karşılığını gördüğü nakledilmektedir. Ayrıca Hz. Peygamberimizin (s.a.s.) amcası Ebû Talib'in de ahirette azabının hafifletildiği meşhur rivayetlerde zikredilmektedir.

Âlûsî bir taraftan inançsız kimselerin yaptıkları iyiliklerin karşılığını hiç görmeyeceğine dair rivayetlerle, bir parça göreceğine işaret eden bu rivayetler arasındaki nisbi farklılığı telif etmeye çalışmaktadır. Ona göre buradaki azabın hafifletilmesi sadece derece bakımındandır. yoksa azabı görmemesi anlamına gelmemektedir. Buna ilaveten Âlûsî, kâfirin küfrü sebebiyle ebedi azaptan hiçbir zaman kurtulamayacağı hususuna da özenle dikkat çekmektedir. Bununla birlikte imansız kimse, yangın mağdurlarının derdine derman olması, boğulmak üzere olan kimseyi kurtarması ya da yolda kalmış kimseleri doyurması gibi iyiliklerinden dolayı sadece dünyada mükâfat görür. Hâlbuki aynı durum mümin için olsa idi hem dünya hem de ahiretinde bunun karşılığını görecektir. Özetle yapılan iyilikler iman nuru ve kalp safvetiyle anlam kazanmaktadır. İman yoksa yapılan iyiliklerden sadece dünyevi bazı menfaatler görülebilir.

Bu son nokta ile ilgili Râzî'nin oldukça önemli izahları vardır. Dördüncü mesele başlığı altında işlediği bu bölümde Râzî şöyle bir soru sormaktadır: "Acaba (inançsız tarafından yapılan iyiliklerin karşılığı görülmeyecekse) Allah'ın Kerem sıfatının anlamı nerededir?" Râzî'nin bu itiraza cevabı oldukça ikna edicidir:

İşte kerem budur; çünkü günah, her ne kadar az olsa bile, günah işlemede, karşı tarafı hafife alma vardır. Halbu ki Kerim, buna tahammül edemez. Taatta ise, tazim vardır. Her ne kadar az olsa bile, kerim, onu zayi etmez. Cenâbı Hak adeta, "Zerre kadar hayır küçük saymaz. Çünkü sen, onca değersizliğine ve zayıflığına rağmen, benim bir zerremi zayi etmedin, onu nazarı dikkate aldın, o hususta tefekkür ettin ve onunla, Benim Zatım ve Sıfatlarım hususunda istidlalde bulundun ve o zaruri bir binit

edinerek Bana ulaştın, Beni tanıdın, Beni buldun. Sen Benim zerremi zayi etmediğine göre, Ben senin zerreni zayi eder miyim?" demek istemiştir.

Sözün özü şudur: Esas olan, niyet ve maksaddır. Yapılan amel az bile olsa, niyet halis olduğunda, netice elde edilmiş demektir. Ama yapılan amel çok bile olsa, niyet bozuk olduğu için, maksad elde edilemez. Ka'b'dan rivayet edilen şu husus da bunu göstermektedir. "İyilik namına, herhangi bir şeyi küçük görmeyin. Çünkü bir kimse, Allah rızası için kullanılmak üzere, bir iğneyi dahi emanet olarak verse, cennete girer. Bir kadın da, Beyti Makdis'in yapımı sırasında bir dane ile yardımda bulunduğu için, cennete girmeyi hak etmiştir.

Konuyla ilgili rivayetler oldukça fazladır. Bunlardan bazılarını bu ayetin izahı çerçevesinde zikretmekte fayda vardır. Hz. Aişe (r.a)'den de şu rivayet nakledilmiştir: "Kendisinin yanında üzüm bulunuyordu. Derken bunu, yanındaki kadına ikram etti. O esnada bir dilenci gelince, Hz. Aişe, o kadına, üzümünden bir habbe de o dilenciye vermesini istedi. Hz. Aişe (r.a)'nin yanında bulunanlardan birisi buna güldü. Bunun üzerine Hz. Aişe (r.a), "Ayetle bahsedilen zerre miktarı hayırlar, işte, bu gördüğünüz basit şeylerde bulunmaktadır" dedi ve bu ayeti okudu, belki de, Hz. Aişe (r.a)'nin maksadı, bunu yanındakilere öğretmekti. Yoksa Hz. Aişe (r.a) son derece cömertti (yani, salkımın tamamını o dilenciye verebilirdi). Zübeyr, Hz. Aişe (r.a)'ye iki torba içinde yüzseksenbin dirhem gönderdi. Bunun üzerine Hz. Aişe (r.a), bir tabak getirilmesini emretti ve onu, halka dağıtmaya başladı. Akşam olunca da (yanındaki hizmetçisine), "İftarlığımı getir" dedi. Bunun üzerine hizmetçi kız, ekmek zeytin getirdi. Kendisine, "Kendisiyle et alıp da iftarımızı açacağımız kadar yanında dirhem bıraksaydın?!" denildiğinde de, "Eğer hatırlatsaydın, bunu yapardım" dedi.

Erken dönem müfessirlerinden Mukâtil de, bu ayetin iki kişi hakkında nazil olduğunu söylemiştir. Bunlardan birisi, bir dilenci gelip de, kendine az bir hurma, ekmek kırık döküğü ve bir miktar ceviz vermesini istediğinde, bu adam, "Bu bir şey değil. Biz,

verdiklerimize karşılık ücret alacağız" derken; diğeri de, küçük günahları bir şey saymıyor ve "Bundan dolayı bana herhangi bir şey terettüp etmez. Cehennem tehdidi, büyük günahlara karşı yapılmıştır" diyordu. İşte bu ayet, yapılacak hayrın miktarı az bile olsa, hayra teşvik etmek ve önemsiz sayılan günahlardan da sakındırmak için nazil olmuştur. Zira az olan o güzel şeyler birike birike bir yığın oluştururken, önemsenmeyen küçük günahlar da, yapıla yapıla büyük günah halini alır. İşte bu yüzden Hz. Peygamber (s.a.s), "Velev ki, yarım hurma ile bile olsun, bunu tasadduk ederek, cehennem ateşinden korununuz. Bunu bulamayan da (o dilenciye), güzel söz söylemek suretiyle başından savsın " buyurmuştur.

Sahîhi Buhârî'de Adiy'den merfu olarak rivayet edilmiştir ki: "Yarım bir hurma ile de olsa ateşten sakının. Velev hoş bir söz bile olsa." Yine Sahih'te rivayet edilmiştir: "İyiliği basit görme; velevki su isteyene kovandan su boşaltmak olsun. Velev güler yüzle kardeşini karşılamak olsun." Yine *Sahih*'te: "Ey müslüman kadınlar topluluğu! Bir koyun tırnağı da olsa komşu komşusuna yapacağı bir iyiliği basit görmesin." buyuruldu. Ahmed b. Hanbel, Buhârî'nin ve Nesai'nin Havvâ binti Seken'den rivayet ettiklerine göre bir hadiste: "Yanık bir tırnak da olsa dilenciye verin." denmiştir. İbni Cerîr, Abdullah b. Amr b. As'tan şöyle dediğini rivayet etti: "Zilzâl suresi indiğinde Ebû Bekir oturuyordu. Ağlayıverdi. Rasulullah (s.a.): "Seni ağlatan nedir Ebû Bekir?" dedi. "Beni bu sure ağlatıyor." dedi. Rasulullah (s.a.) buyurdular ki: "Siz, hata edip günah işliyor, Allah da sizi mağfiret ediyor olmasaydınız; Allah, hata edip günah işleyen ve mağfiret edilen bir ümmet yaratırdı."

Bu iki ayet özetlenecek olursa hiçbir iyilik ve kötülük küçük görülmemelidir. Yapılan her iyilik ve kötülüğün karşılığı görülecektir. Ayrıca yapılan küçük iyilikler büyüyerek katlanır, küçük kötülükler de büyüyerek katlanırlar. Bu sebeble çok dikkat edilmesi gereken bir hususla karşı karşıyayız. Yapılan işlerin karşılığıyla ilgili ise imanın çok önemli bir rol oynadığını söylemek herhalde zait olsa gerektir. Müfessirlerimizin izahından anladığımız kadarıyla müminler iyiliklerinin karşılığını daimi surette ahirette göreceklerdir. Dünyada da yaptıkları bazı iyiliklerinin semerelerini görmeleri mümkündür. İnançsız kimseler ise

yaptıkları iyiliklerin karşılığını sadece dünyada bazı faydalar olarak göreceklerdir. Bu faydalardan kendisi de istifade edebilir, yakın akrabaları da, fakat yaptığı cürümlerin de küçük dahi olsa karşılığını geçici olarak dünyada, kalıcı olarak ahirette göreceklerdir. Böylece imanın ne kadar bitmez tükenmez bir nur olduğu açığa çıkarken Yüce Yaratıcı insana imkânı varken iyilikte yarışmayı salık vermektedir. Ve insan kesinlikle eninde sonunda yaptıklarıyla hesaba çekileceğini unutmamalıdır.

2.4. Zilzâl ve Deprem

Bu bölümde özellikle surenin günümüz insanına bakan iki yönünü ele almaya çalışacağız. Bunlardan birincisi surenin modern bilimin ışığında yeniden değerlendirilmesidir. İkinci olarak da geçtiğimiz asırda bilimsel hüviyete kavuşan psikoloji ve sosyoloji penceresinden surenin tahlili yapılacaktır. Şimdi özellikle modern bilimin verileri çerçevesinde sure hakkında yapılan yorumları değerlendirelim

2.4.1. Modern Bilimin Işığında Zilzâl Suresi

Bilindiği üzere kıyamet evvel emirde bir herc ü merci iş'ar etmektedir. Kıyamet sahneleri Kur'an'ın daha Mekke'de inen ilk surelerinden başlayarak Vahy'in Efendimiz (s.a.s.) 'in darı bekaya irtihaliyle son bulmasına kadar ki olan süreçte devamlı surette vurgulandığı herkesin malumdur. Kıyametin kopmasıyla ilk anda bir kaotik durum ortaya çıkacak daha sonra ortalık durulacak ve herkes yaptıklarının karşılığını göreceklerdir. Kur'anı Kerim'den anladığımız kadarıyla vehlei ûlâ'da dağlar yerinden oynayacak, denizler kaynayacak, yeryüzü adeta yüzyıllardır sürdürdüğü stabilitesini inkâr edercesine ihtizaza gelecektir. İnsan korku, dehşet ve şaşkınlık içerisinde bunları seyredecek ve kendini unutacaktır. Bazı muasır Müslüman bilim adamları ahiret hayatının girizgâhını oluşturan bu ilk sürecin ihtiyar dünyamızın fizik kurallarına tabi olacağı son an olarak tavsif etmektedirler. Bu sebeble onlar bu süreci bize teferruatıyla anlatan ayet ve hadisleri fizik ve fiziğin bir alt dalı olan dinamik biliminin verileri çerçevesinde sunmaktadırlar. Fakat burada küçük bir hatırlatma yapmakta fayda görüyoruz. Söz konusu bilimsel yorumlar kıyameti bize anlatan

ayet ve hadislerin zengin anlam haznelerinin sadece bir boyutunu oluşturmaktadır. Bunlar birer yorumdur ve mutlak anlamda ayet ve hadislerin tek ve gerçek manasını göstermemektedirler. Bu sebeble bilimin göreceliliğini de nazarı itibare alarak bu izahlara Kur'an kaynağından nebean eden birer hüzmeler şeklinde yaklaşmak daha doğru olsa gerektir. Yoksa bu izahlar ayetlerin nihaî anlamları değildir ve Kur'an'ın potansiyel anlamları hiçbir zaman ve mekânda tüketilemez.

Meseleye deprem nedir sorusuyla başlamakta fayda vardır. En teknik anlamıyla deprem, derinden gelen bir hareketle zeminin şiddetle sarsılması olup, sonuçta, uzun zaman zarfında yavaş yavaş birikmiş elâstik enerjinin (buna gerilme veya stres enerjisi de denilir) saniye mertebesi gibi çok kısa bir zaman zarfında boşalması sözkonusudur. Yer sarsıntısının sona ermesiyle birlikte, yeni şiddetli bir boşalıma kadar yeni bir sıkışma ve enerji birikimi başlar. İlk hareketin başladığı ve enerjinin serbestlendiği yer odak noktasıdır (hiposantır). Yeryüzeyinde, sarsıntının en üst düzeyde olduğu en yakın nokta ise episantr olarak adlandırılır. Odak 60 kilometreden daha az derindeyse sığ odaklı deprem (yüzey depremi), 60300 kilometre arasındaysa orta derinlik depremi, 300 kilometreden daha derindeyse derin odaklı deprem şeklinde bir gruplandırma yapılmıştır. Yeryüzünde en şiddetli etkide bulunan depremler yüzey depremi sınıfına girenlerdir ve odak derinliği 17 kilometre civarında tahmin edilen Gölcük depremi de bu sınıftandır.

Bu açıdan Zilzâl suresinin ilk ayetlerine bakan modern düşünür burada bahsedilen yerin müthiş sarsıntısını ve sonra da içindeki ağırlıkları dışarı atmasını bazı volkanik patlamalar ya da değişik gök cisimlerinin dünyamıza çarpmasıyla gerçekleşeceğini anlayabilmektedir. Bu tür bir izah tarzı da gerek modern bilimin verileri nazarı dikkate alındığında gerekse de ayetlerin semantik yapısı incelendiğinde akla aykırı bir durumun söz konusu olmadığını söyleyebiliriz. Meseleyi Nükleer Araştırmalar Komisyonu Öğretim Üyesi Ahmet Hasaneyn Haşşâd'ın ifadeleri bağlamında detaylandırarak olursak yeryüzündeki deprem ve yanardağ patlamalarına ilişkin bilim adamlarının çıkardığı haritalar oldukça önemli bilgiler

sunmaktadır. Bu bilim adamlarından bir kısmı, son iki yüzyılda meydana gelen depremlerin merkez üslerini tespit edip bu üsleri “*deprem bölgeleri haritası*” diye isimlendirdikleri haritalar üzerinde göstermektedir. Diğer bir kısmı ise aynı dönem içerisinde meydana gelmiş yanardağ patlamalarını “*aktif yanardağlar haritası*” şeklinde isimlendirdikleri haritalarda göstermektedir. Birinci grubun hazırlamış olduğu haritalar, depremlerin merkez üslerinin dünya üzerinde rasgele bir dağılım arz etmediğini bilakis belirli bir dağılımın olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu haritalara göre Büyük Sahra gibi yeryüzünün bazı bölgeleri bütünüyle depremlerden uzakken, Japonya, Endonezya, Güney Amerika’nın batı sahilleri gibi bölgelerde depremler artış göstermektedir. Bu yoğunluk bölgelerine haritada “*deprem kuşağı*” ismi verilmiştir. Yoğun yanardağ patlamalarının olduğu bölgeleri de “*ateş kuşağı*” şeklinde isimlendirmişlerdir. Bu iki harita arasında yapılan karşılaştırma, deprem bölgeleri ile yanardağ patlamalarının yoğunluk gösterdiği bölgeler arasında tam bir paralellik olduğunu, depremler ile volkanların arasında ciddi bir ilişkinin bulunduğunu gözler önüne sermektedir. Haşşad bu bilimsel veriler çerçevesinde şu sonuca varmaktadır:

Bu durumda sorulması gereken soru şudur: Kur’ânı Kerîm Allah (c.c) katından gönderilmiş ilahî bir vahiy olmasaydı Hz. Peygamber (s.a.s.) kendi başına kıyamet gününü tasvir ederken bu iki açık gerçek arasındaki ilişkiyi nasıl kurabilirdi? Ya da neden depremler ile gök gürültüsü ya da yanardağ patlamalarıyla şimşek ilişkilendirilmemiştir? Dünyanın birçok yeri henüz keşfedilmemişken, Hz. Muhammed (a.s) nasıl oldu da hiçbir ölçüm, araştırma ve gözlemlerde bulunmaksızın depremler ile yanardağ patlamaları arasında böylesine bir ilişkiyi kesin bir şekilde kurabildi? “*Şüphesiz onun söyledikleri vahyolunmakta olan bir vahiydir*” (Necm, 4) Umulur ki bu bilimsel mucize, Hz. Peygamber (s.a.s.)’in. Peygamberliğini reddedenler için konumlarını yeniden gözden geçirme hususunda bir sebep olurken müminlerin de imanlarının artmasına vesile olur.

Biz tekrar ayetlerle ilgili bilimsel yorumları irdelemeye çalışalım. Yer'in ağırlıklarını çıkarmasından bahseden ikinci ayet önceki tefsirlerde şiddetli sarsılmalardan dolayı yeraltındaki maden, define, gaz vb. ağır kütlelerin yeryüzüne çıkması ya da ölülerin kabirlerinden fırlatılıp çıkarılması şeklinde yorumlanmıştır. Dinamik bilimene göre, kütlesi olan ve yerküre tarafından çekilen her cismin bir ağırlığı vardır. O halde ağırlıktan kasıt, yeryüzündeki bütün cisimler (insanlar, evler, arabalar vb.) olabilir. Bu cisimlerin yeryüzünden yukarıya doğru fırlaması anlatılıyor olabilir. Burada sorulması gereken temel sorunun “Kıyametin başlangıcında yerçekimi kuvvetinin iptal edilmediği farzedilirse böyle bir fırlatılma mümkün müdür?” olduğunu belirten M. Sami Polatöz'ün konuyla ilgili izahı gerçekten ilginçtir. Dünyaya bir gök cismi hızla yaklaşır ve çarpır. Açısal momentumun korunması prensibi gereğince çarpışma sonrasında Dünya'nın dönme hızı değişecektir. Buna göre bir çarpma saatin tersi yönünde olan dünyanın dönme yönünü de saat yönü olarak değiştirebilir. Dünyamız kendi eksenini etrafında $\omega=1$ devir/gün veya 7.27×10^{-5} rad/s açısal hızına sahiptir ki bu dönme hızı çok düşüktür ve tesiri hissedilmemektedir. Şiddetli çarpışma sonrasında açısal hız artarak cisimler üzerinde büyük merkezkaç kuvvetler oluşmasına yol açabilir. Ekvator'da bir insan ve ona tesir eden zıt yönlü çekim kuvveti mg ile merkezkaç kuvvet $m\omega^2 R$ birbirine eşitlenirse $\omega = \sqrt{g/R}$ elde edilir. $g=9.81 \text{ m/s}^2$ ve Dünya'nın yarıçapı $R=6,370,000 \text{ m}$ ifadeye yerleştirilirse açısal hız $\omega=1.24 \times 10^{-3}$ rad/s olarak bulunur. Bu hız şu andaki hızın 17.06 katıdır. Dönme eksenine yaklaştıkça (kuzeye ve güneye doğru gittikçe) dönme eksenine olan mesafe azalacağı için merkezkaç kuvvet azalacak ve yönü de değiştiği için ağırlığı tamamen yok edemeyecektir. Yaklaşık 17 kat hızın üzerinde bir hızla dönen dünya üzerinde Ekvator'a yakın kısımlarda insanlar havaya uçuşacaktır. Diğer bölgelerde ne olabileceğini tahmin etmek mümkündür. Verilen bir θ açısı konumunda bulunan bir insana tesir eden atalet kuvveti $m\omega^2 R \cos \theta$ olur. Bu kuvvetin yere dik bileşeni $m\omega^2 R \cos^2 \theta$, Yer'e paralel bileşeni ise, $m\omega^2 R \cos \theta \sin \theta$ olur. Ekvator'dan ($\theta=0^\circ$) kutuplara ($\theta=90^\circ$) doğru ilerledikçe dik bileşen maksimum değerinden düzenli azalarak kutuplarda sıfır olur (θ enlem değerini temsil etmektedir). Yer'e paralel bileşen ise, Ekvator ve kutuplarda sıfırdır. Kutuplardan başlayarak önce artış gösterir, $\theta=45^\circ$ için

maksimum değerine ulaşır, sonra da azalarak ekvatorda sıfırlanır. Bu yüzden $8=45^\circ$ konumu önem arz etmektedir. Eğer Ekvator'da ağırlık tamamen kayboluyorsa, $8=45^\circ$ konumunda (ABD'nin kuzeyi, Avrupa, Kazakistan, Moğolistan, Arjantin, Yeni Zelanda vb.) insan yan ağırlıkta olacak ve yine yan ağırlıkta yere paralel bir kuvvetle çekilecektir. Bu durum insanın yüzükoyun yere kapaklanmasına yol açabilir. Bu anlatılanları destekleyen başka ayetler ve hadisler de vardır.

Sayılarla boğulmuş gibi gözükten bu izahların özetini biz net bir şekilde yine Kur'an'ın ufuk açıcı beyanları arasında görebiliriz. Kâri'a suresinde "*Kâri'a*, nedir o *Kâri'a*, *Kâri'ayı*, o kapıları döven ve dehşetiyle kalplere çarpan o kıyamet felaketini sen nereden bileceksin ki? O gün insanlar uçşan kelebekler gibi şuraya buraya fırlatılırlar. Dağlar atılmış rengârenk yünlere dönerler. Artık kimin tartıları ağır basarsa, memnun kalacağı bir hayata girer. Kimin tartıları da hafif gelirse, onun barınağı da *hâviye* olur. Onun ne olduğunu bilir misin? *Hâviye* bir ateştir, kızgın mı, kızgın!" Bu ayetlerde kelebekler gibi uçşan insanlardan bahsediliyor. Bu uçşma çok şiddetli çarpışmadan olabileceği gibi, çarpışma sonrasında dönme hızının artması ile savrulmadan da kaynaklanabilir. Tartıların ağır veya hafif gelmesi ifadeleri mecâzî manada olsa da maddi ağırlıktaki azalmaya da ince bir işaretle vardır. Ekvatora yakın bölgede havaya uçşan insanlar tartıları hafif gelenleri temsil etmekte, çarpışmadan kaynaklanan taş ve meteor yağmuru havanın sürtünmesiyle alev topuna dönüşmekte, insanlar bu alevlere doğru uçan kelebeklere benzetilmektedirler. Havaya uçmayan daha emniyetli bölgedeki insanların tartıları ağır gelmiş, uçşanlarla karşılaştırıldığında daha az kötü durumdadırlar.

Benzer bir işaretle Zilzâl suresinin son ayetlerinde geçen "zerre ağırlığınca hayır" ve "zerre ağırlığınca şer" ifadelerinde de mevcuttur çünkü "zerre miktar hayır" yerine "zerre ağırlığınca hayır" ifadeleri tercih edilmiştir. Dağların atılmış yünlere dönmesi hem çarpışmanın şiddeti hem de açısızlıkdaki artma ile ilgili olabilir. Hac suresinin ilk iki ayetinde ise, "Ey İnsanlar! Rabb'inize karşı gelmekten sakının. Gerçekten kıyamet saatinin

depremi müthiş bir hadisedir. Onu göreceğiniz gün... Çocuğunu emziren anne, dehşetten çocuğunu unutup terk eder. Hamile olan her kadın çocuğunu düşürür. İnsanları sarhoş olmuş görürsün, hâlbuki gerçekte onlar sarhoş değillerdir. Fakat Allah'ın azabı pek çetindir." buyrulmaktadır. Şiddetli çarpışma ve bilhassa açısız hızın çok artması ile insanlar sarhoş gibi yürümektedirler; ama sarhoş değillerdir, açısız hızın artması denge merkezlerine tesir etmekte ve baş dönmesi yapmaktadır. Bu insanlar muhtemelen Ekvator ve orta bölge arasında veya orta bölge ile kutuplar arasındaki bölgededirler. (Ekvatordakilerin uçtuğunu ve orta bölgedekilerin yüzükoyun kapaklandığını varsayıyoruz). Hamilelerin korku ve dehşetten çocuklarını düşürmesi psikolojik bir izah olmakla beraber, bu konuya tamamen fiziki bir açıklama da getirilebilir. Otobüs ani bir fren yaptığında veya ani bir kalkış yaptığında kendimizi öne veya arkaya doğru çekiliyor hissederiz. Bunun sebebi atalet kuvvetidir ve bu kuvvet kütlelerimizle ivmenin çarpımına eşittir. Benzer şekilde şiddetli çarpma ve dönme tesiriyle oluşacak atalet kuvvetleri rahimdeki çocuğu tutan kas kuvvetlerini yenebilir ve düşüklere yol açabilir. Hamileliğin ileri safhalannda uçak yolculuğunun tavsiye edilmemesi bu tip atalet kuvvetlerinden dolayıdır. Ayette geçen "Allah'ın azabı pek çetindir." ifadesi Kıyametin inanmayanlar üzerine kopacağına işarettir. Bunu teyit eden çok sayıda veri hem Kur'an hem de Sünnetten çıkarılabilir.

Nebe suresi 20. ayette "Dağlar yürütülür, serab olur gider, her taraf dümdüz olur." buyrulmaktadır. Her tarafın dümdüz olması çarpışmanın şiddeti ile birlikte dönme hızının çok artması ile olabilir. Tekvir suresi 6. ayette "Denizler ateşlenip kaynatıldığı zaman" ifadesi geçmektedir. Bu yüzden çarpışma doğrultusu Dünya'nın Güneş etrafında dönerken süpürdüğü eliptik alanın dışından içe doğru seçilmiştir ki çarpışma sonrasında lineer momentum korunumundan Dünya Güneş'e yaklaşabilsin. Kıyame suresi 711. ayetlerde "Gözler kamaşıp karardığı, Ayın ışığının büsbütün gittiği, Güneş ile Ay yan yana getirildiği zaman... İşte o gün insan der: 'Var mı kaçacak mekân?' Hayır, sığınacak hiçbir yer yoktur." buyrulmaktadır. Bu ayetlerde çarpışmanın tesiriyle Ay'ın Dünya çekiminden kurtulup Güneş'e doğru ilerlemesi anlatılmaktadır. Güneş'e doğru ilerleyen ay artık Dünya'ya ışığını

yansıtamamakta, bir nevi Ay tutulması olmaktadır. Şiddetli çarpışma ve akabindeki savrulma tesirlerinden dolayı artık emin ve sığınılacak bir mekân kalmamıştır.

Târik Sûresinin 1113. ayetlerinde "Andolsun o dönüşlü göğe, o yarılıp çatlayan yere, kuşkusuz Kur'an ayırıcı bir sözdür." ifadesi geçmektedir. Bazı meallerde [1, 5] yağmur dolu göğe anlamı da verilmektedir. Eğer "dönüşlü" manası alınır ve sema olarak da atmosfer kabul edilirse, bu, çarpışmadan sonra aşırı hızlanan dünyanın viskoz (ağdalı) tesirlerle atmosferi de zamanla aynı hıza ulaştırarak döndürmesi olarak düşünülebilir. Eğer yağmur manası alınır, bildiğimiz yağmur olabileceği gibi çarpışmanın tesiriyle kopan taş parçalarına ait bir taş ve meteor yağmuru da kastedilmiş olabilir. Sema kelimesi ile kâinat kastediliyor ise, dönüşlü semanın bir diğer anlamı da kâinatın BigBang ile açılmasından sonra kıyamet günü tekrar eski haline dönüp içine kapanması olabilir. Taha suresi 105107. ayetlerde "Bir de sana o gün, dağların durumunu sorarlar. De ki: Rabb'im onları darmadağın edecek, ufalayıp savuracak, yerlerini dümdüz, boş vaziyette bırakacak. Orada artık ne iniş, ne yokuş göremeyeceksin." buyrulmaktadır. Şiddetli çarpma ile un ufak olan dağlar, yüksek dönme hızı ile de homojen hale getirilmekte, çukur ve tümsek kalmamaktadır. İnşıkak süresinin ilk dört ayetinde ise "Gök yarıldığı zaman... Ve hep yapageldiği gibi, Rabb' inin buyruğunu dinlediği zaman... Yer yayılıp dümdüz edildiği, içindekileri dışarı atıp boşaldığı... Ve hep yapageldiği gibi, Rabb'inin buyruğunu dinlediği zaman..." denilmektedir. Buradaki ifadelerde de şiddetli çarpışma ve hızlı dönme senaryosunu destekleyecek açıklamalar mevcuttur.

Polatöz'ün bu değerlendirmelerini başka bir yorum ile de desteklemek mümkündür. Son yüzyıllarda yapılan araştırmalar sonucunda yerin merkezinde ağır metaller olduğu ve bunların yeryüzündeki hareketlenmeler sonucunda ortaya çıktığı anlaşılmıştır. Jeologların tespitlerine göre, Dünya soğudukça, ağır ve yoğun olan maddeler Dünya'nın merkezine doğru çökerken, daha hafif olanlar dış yüzeye doğru yükseldi. Bu sebeple, yer kabuğu en hafif maddelerden (bazalt ve granit kayalardan) oluşurken, çekirdekte ağır metaller (nikel

ve demir) bulunur. Sonuç olarak erimiş metallerden oluşan yeraltı, yer üstünden çok daha ağır ve yoğun bir malzemeden oluşmuştur. Deprem zamanlarında ise yeraltındaki ağır maddeler yer üstüne çıkma imkânı bulur; böylece ayetlerde tarif edildiği gibi yeryüzü ağırlıklarını dışarı atmış olur. Ayrıca metal rezervlerinin yoğun olarak bulunduğu yerler, deprem ve volkan hareketlerinin daha çok gerçekleştiği bölgelerdir. Yapılan kapsamlı araştırmalar sonucunda, yakın geçmişte ortaya çıkan bu bilimsel bulgular, Allah'ın Kur'ân'da işaret ettiği bilimsel gerçeklerden sadece biridir.

Görüldüğü üzere bu bilginin doğru olduğu hususu bu gün için jeologların kesinlikle tartışmadıkları bir konudur. Şayet yukarıdaki izahı daha da açacak olursak şunları söyleyebiliriz. Yerin kabuğu ve içindeki maddelerin yoğunluğunun tespiti yapılabilmektedir. Dış yüzeyin özgül ağırlığı 2.5 iken yaklaşık 60 km'den 2900 km. ye kadar bu özgül ağırlık 3.5 civarında olmaktadır. Yerin çekirdeği dediğimiz merkeze ulaştığımızda ki bu da 3000 km'lik bir mesafedir, buradaki özgül ağırlık 12'ye ulaşmaktadır. Peki, bu gerçeği bilim adamları ne zaman bildi? Bütün bilgiler göstermektedir ki bu gerçek, yerin derinliklerinde deprem dalgalarının süratlerinin ölçüldüğü 20. yüzyılda tespit edilebilmiştir. Deprem dalgalarının hızı yerin katmanlarının yoğunluğuna göre hareket etmektedir.

Şüphesiz bu bilgi en büyük depremin (kıyametin) kopacağı esnada yerin içindeki ağırlığı boşaltacağını belirten ayetten anlaşılmaktadır. Bu konuda Kur'ân'ın başka bir yerinde zikredilen mükemmel bir tevafuka dikkat çekmeliyiz. Gâfir Suresinin 64. ayetinde şöyle buyrulmaktadır: “Yeri sizin için yerleşim alanı, göğü de bir bina kılan, size şekil verip de şeklinizi güzel yapan ve sizi temiz besinlerle rızıklandıran Allah'tır.” Allah (c.c) yeri, insan, hayvan ve bitkiler için bir hayat bulma ve güven yeri olarak yaratmıştır. Bu hayatı bütünüyle sona erdirmek istediğinde yerin görevi de sona erecek ve içinde barındırdıklarını dışarı atacaktır. İnşikak Suresindeki ayet de bu gerçeği doğrulamaktadır: “Yer düzlendiği, içinde olanları dışarı atıp boşaldığı zaman...” (İnşikak, 34) Böylelikle yeryüzündeki hayat son bulacaktır. En büyük deprem olacak, yer yarılacak, içindekiler boşaltılacak, ağırlıkları atılacak ve düzlenecektir. “Bu gün mülk kimindir? Bir olan, Kahr olan Allah'ındır”

(Gafir, 16). O dehşetli günün provasası adeta Kur'an ayetleriyle insanın zihine nakşedilmekte ve böylece Yüce Yaratıcı kullarından bu gün için şimdiden hazırlık yapmalarını bu prova çerçevesinde istemektedir. Ayrıca Kur'an'ın ilk muhatapları da mutlaka bu ayetlerden pek çok şey anlıyordu fakat bugün modern bilimin ışığında ayetlerin çağdaş insana bütün teferruatıyla hitap ettiği bu sebeble de ayetlerdeki sır perdelerinin biraz daha aralandığı gerçeğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

2.4.2. Psikoloji ve Sosyoloji ilmi verileri ışığında Zilzâl suresi

Deprem kuşağında bulunan ülkemizde yaşanan farklı depremler nedeniyle bu tür herc ü merclere alışkın bir toplumuz. Fakat bu alışkanlığımız toplumsal olarak karşımızda duran fizikî ve sosyal yıkım karşısında devamlı surette dayanıklı durmamıza yardımcı olamamaktadır. Nihat Dağlı'nın da belirttiği gibi deprem sonucu oluşan fizikî yıkıntıyla birlikte insanoğlu sosyal ve psikolojik çöküntü içine girmektedir. Yine Dağlı'nın en hayati sorusu çerçevesinde soracak olursak sosyal gerçekliğimiz, fizikî çöküntüye davetiye çıkarmış olamaz mı? Şimdilik bu sorunun cevabını mahfuz tutarak fizik ve sosyopsikolojik hayat arasındaki ilişki bağlamında deprem gerçeğini Zilzâl suresinin ebedi iklimi altında değerlendirmeye çalışalım. Her şeyden önce beka arzusunu doyurabilmek için ölümden öte bir ölümsüz hayat ülkesine muhtaç olan insan bu arzunun bir uzantısı olarak şu dünyada dahi sağlam bir zemine basmak ister. İstatistiğe vurulduğunda karşımıza en güvenli seyahat yolu kara ulaşımı çıkmaktadır. Hava yolu ise hızlı ve rahatlığına rağmen "Her an herşey olabilir" düşüncesinden dolayı oldukça ürkütücü bulunmuştur. Aynı şekilde, denizin de insana güven verdiği pek söylenemez. Hava gibi, su da insanı taşımaz çünkü. Vapur bir şekilde su alacak ve insan dayanacağı bir zeminden mahrum kalacak olsa, denizin yapacağı iş, bir müddet sonra onu yutmak olacaktır. Özetle o da beka talebinin sağlam bir zemini değildir.

Yeryüzü ise, insana güven verir. Zira, doğduğu andan itibaren onun üzerindedir. İnsana, ona atılan temel üzerinde bina kurma imkânı tanır. Ektiği tohumu biçmesini temin eder. Bunun için, insanın şu dünya hayatında kendini rahat hissedeceği zemin, gökyüzü yahut deniz

değil, yerdir. Yeryüzü ve toprak, insanın beka arzusunu bir derece karşılamaktadır. İnsan, ölse bile, en azından toprak olur. Kendisinin bıraktığı malmülk, evladına kalır. Kendisi yerin altına da girse, namı veya soyu yürür. Bütün bunlara rağmen surenin açık bir şekilde belirttiği gibi bir gün gelecek o da sallanacak, deprenecektir. Zaten, zeminin tamamının depreneceği o kıyamet anına bedel, parça bölük depremler ile devamlı bunun nümuneleri sergilenmektedir. Yer sarsılır; yıkar, mahveder, ezip geçer. Özetle o beka yatırımının arsası olarak, uygun bir seçim değildir kısacası. Evet Zilzâl suresi bize güvendiğimiz, beka yatırımını üzerine yaptığımız yeryüzünün hiç de güvenli ve güvenilir olmadığını bildirir. Dolayısıyla, sonsuz Kudret Sahibine imandan beslenmesi ve asıl olan âhîret yurduna yönelmesi gereken beka arzusunun dünyaya kilitlenip kalmasında toprak unsurunun ciddi bir rolü vardır. İnsan, gafletli bir nazarla, Yüce Yaratıcının çok rahmetler ve hikmetler taşıyan bu unsurunu beka talebinin doğru adresinin mezarı kılmaktadır.

Depremin bize öğrettiği bir başka önemli husus ise sınırsız büyüme, temeli olmayan bir kibir, üretim ve tüketimdeki doyumsuzluk, insanın kendisini küçük tanrılar gibi görmesi, aç gözlülüğü ve ölçsüzlüğü had safhaya çıkarması, her şeyi görünür ve görülebilen şeylerden ibaret sayması ve en tehlikelisi ise kainatı sarsan mahalli depremlerin kıyametin nisbi provaları olduğunu bir türlü idrak edemeyen insanın alem ve Tanrı ile arasındaki ilişkileri tamamen kendi bencilliğine indirgemesidir. Halbuki sıratı müstakimi bulduğunda meleklerden daha yüce, bulamadığında da hayvanlardan aşağı dereceye düşen insanın bitmek tükenmek bilmeyen ihtiyaç açlığının, ele avuca hatta tahayyüle bile sığmayan egosunun, ve sınır tanımaz zulmünün lokal depreme ve külli kıyamete davetiye çıkardığı da unutulmamalıdır. Nihat Dağlı'nın da işaret ettiği gibi depremleri önlemeye insanın gücü yetmemektedir. Ancak depremin etkilerini azaltmaya yönelik birşeyler yapmaya çabalıyoruz. İnsanın irade ve müdahale kudretinin sınırlarını göstermesi bakımından bu sarsıntılar düşüncelerimizi de sarsmalıdır. Ayağımızın altı kayarken, evimiz sallanırken ne kadar aciz, zayıf ve korunmaya muhtaç olduğumuz ortaya çıkıyor. Önemli olan geniş ve rahat zamanımızda da üzerimizdeki bu merhameti görebilmek ve merhamet Sahibine karşı şükran hisleriyle dopdolu yaşama gayreti içinde olmak. Bu noktada sıklıkla söylenen

"depremlerle yaşamayı öğrenmeliyiz" sözü doğru, fakat şu da sıkça hatırlanmalı: eğer depremin bir mesajı olduğuna inanıyorsak, o mesaj, misafiri olduğumuz şu yerküre misafirhanesinin Sahibi'nin mesajıdır. Tabii ki sebepler dünyasında yaşıyoruz. Müsebbibülesbab olan Yüce Yaratıcı sebeplerle iş görüyor, herşeyi sebeplere bağlıyor bu dünyada. Depremin, yaşadığımız fizik dünyada sebepleri var hiç şüphesiz, fakat bu sebepler sadece esas sebebe hizmet etme makamındadır. O hâlde esas sebebin ne olabileceği üzerinde de düşünmeli değil miyiz?! Yaşadığımız bu büyük felâketten daha ürpertici olanı, Allah'a karşı saygısızlığın artması olsa gerek. Diğer yandan, mânâ dünyamızdaki düşünce ve muhasebemiz, gelecekte böyle büyük bir afet yaşamamak için insan olarak iktidarımız dairesinde tedbir almamıza tabii ki engel değil. Hayatı veren Allah bize hayat hakkını ve can emniyetini, korunması gereken değerlerin başında bildiriyor. Bu yüzden tabiatımıza yerleştirilmiş olan tedbir düşüncesi bizim ister istemez, bir bakıma refleksif olarak başvurduğumuz bir yol. Yine de, aldığımız tedbirlerin tam olarak neyi karşılayacağını, sınırının nereye kadar olduğunu, bunların test edileceği bir başka yer sarsıntısı olsa bile (Allah bir daha vermesin), bilemez, söyleyemeyiz. Çünkü aslanan ve sonucu belirleyen takdirdir. İnsanlık tarihinde alınan en üst düzey tedbirlerin fayda vermediği sayısız örnekle doludur. Tedbirin fayda verdiği durumlarda ise takdirin tedbir yönünde olduğu anlaşılır. Yaşadığımız mekânların güvenli olmasını sağlamak da, ayağımızı bastığımız zemini tanımak da hem insan olmanın getirdiği sorumluluğun, hem de duamızın bir parçasıdır. Sonuçta, tedbir bizim insan olarak üzerimize düşeni yapmamızdan başka bir şey değildir. Ayrıca olaylar arkasındaki hakiki tesir sahibini de hiç unutmamalıyız.

Bütün bu belirtilen hususların afakî meseleler olmadığı deprem sonrası deprem mağdurları arasında yapılan anketler sonucundan da rahatlıkla çıkmaktadır. İnsanlığı ansızın yakalayan (tıpkı ileride vuku bulacak Kıyamet gibi) depremler vuku bulduğu yerlerde yaşayan insanları pek çok maddi ve manevi sıkıntılara sokmuştur. Bir taraftan tüm variyetini kaybeden insan, diğer taraftan ruhi dengesini bozmuş, tepki ve duyarlılığı sarsılmış, sosyal iletişimi ise neredeyse sıfırlanmış bir hale gelmiştir. Bu insanların deprem anında ve

deprem sonrası durumlarını resmeden bu araştırmalardan birisi de Vahit İmamoğlu tarafından gerçekleştirilen “Deprem Sonrasında Karşılaşılan Psikolojik Tepkiler ve Dini İçerikleri” başlıklı makalede konu edinilmiştir. Araştırmacı özellikle insanların deprem esnasında yaşadıkları, depremi anlama ve yorumlamaları, deprem esnasında karşılaşılan olağanüstü haller, depremin hemen sonrasında neler hissettikleri, deprem sonrası insanlar arası ilişkiler gibi konuları irdelemektedir. Biz burada İmamoğlu’nun bulguları çerçevesinde deprem, Zilzâl suresi ve Kıyamet arasındaki ilişkiler sosyopsikolojik açıdan tahlil etmeye çalışacağız.

Bireylerin deprem sonrası gösterdiği farklı psikolojik tepkilerin başında depremi yeniden yaşama hissinin yüreklerde oldukça fazla yer etmesidir. Yüzde doksanlara varan bir oranda depremzedelerin bu hissi taşıdıkları ve bir türlü evlerine girmek istemedikleri müşahede edilmektedir. Deprem anında korku ve dehşet içindeki savrulmaların hatırlanmasının bıraktığı etkiyle sadece eve girememe değil aynı zamanda sık sık panik atakta yaşayan depremzedelerde büyük kk ciddi manada yoğunlaşma bozuklukları görülmektedir. Bu bozukluklarla birlikte depremzedelerin gündemini neredeyse yüzde yetmiş beşlere varan bir oranda aynı mevzuları konuşma meşgul etmektedir. Gelecek adına ktmsen bir tablonun hkim olacağına inanan depremzede korku, aşırı hüzün ve endişe içinde yaşamakta ve kendini boşlukta hissetme gibi tutum ve davranışlar sergilemektedir. Bunun perde arkasında yatan en önemli unsur ise buldukları yeri sarsan bu devasa hadise karşısındaki çaresizlikleri, bir şey yapamamaları ve dostlarının ölümü karşısında yaşadıkları strestir. Hatta buna bağlı olarak pek çok depremzedenin geceleri uyuyamadıkları ya da hep suçluluk duygusu içinde yaşadıkları vurgulanmaktadır.

İmamoğlu’nun araştırmasında dikkat çeken ilginç bir konu da bazı deneklerin deprem sonrası dışarıya nasıl çıktıklarının farkında olamamalarıdır. Deprem şoku karşısında neye uğradıklarını anlamayan çaresiz insanların ne yaptığını da hatırlayamaması bizlere Hac suresinin girizgâhında kıyamette vuku bulacak zelzele sonucu insanların sarhoş gibi

görüneceğini hâlbuki onların sarhoş olmadığını anlatan ayetin içeriğini hatırlatmaktadır. Küçük bir kıyamet provası olan depremin de insanların aklını başından alması bir realite olarak karşımızda dururken dünyanın sonu ve ebedi hayatın başlangıcı olan büyük kıyametin insanı ne hale getireceği hakkında bu tespit son derece hayati ipuçları vermektedir. Ayrıca Depremi biraz daha dini açıdan okumak gerekirse İmamoğlu'nun bulguları Zilzâl suresinin içeriğiyle deprem arasında kayda değer paralellik kurmamızı sağlayacaktır. Hatırlanacağı üzere surede insanın, dünyanın depreşmesi üzereni “buna ne oluyor” dediği zikredilmekteydi. Sanki aklı başından alınmış, büyük herc ü merc karşısında idraki dumura uğramış bir insan tablosuyla karşı karşıyayız gibidir. Deprem esnasında ve hemen akabinde insanların nasıl kurtulduklarını hatırlamaması da bir şekilde bize bu idrak tutulmasını anımsatmaktadır.

Depremi dini tutum ve davranışlarla ilgili verilere dikkat edilecek olursa en önemli hususların başında yapılan araştırmada deneklerin neredeyse yarısına yakını deprem esnasında bir şekilde ölümü hissetmeleridir. Daha da ilginç ise ölümü bütün derinliğiyle hisseden bu kimselerin bazıları da ölüme hazırlıklı olmamaları, ölüme nasıl varacaklarını vb. konuları düşünmüşlerdir. Çünkü yine deneklerin bir bölümü (yüzde otuz dört) depremi kıyamete benzetmekte ve o sarsıntının sonucu ölümünü beklemektedir. İnsanın bütün hayatının gözünün önünden bir sinema şeridi gibi geçmesi ve bu hengâmeli andan kurtuluş çareleri araması onu doğrudan duanın engin kollarına atmıştır. Hemen hemen depremedelerin o anda yüzde yetmişe yakını bir şekilde dua kapısına sığınmaktadır. “Ya Rabbi! beni, çocuklarımı, ailemi koru” tarzındaki bu duaların ferdi korku ve dehşetini bir nebze de olsa azalttığı ve onu rahatlattığı bir gerçektir. Bu esnada sık sık söylenilen ifadelerin başında da “Aman Allah'ım, Allah Allah” gibi hep Allah ismi gelmektedir. Bu durum da insanların nihayet tek sığınacak Varlığın Yüce Yaratıcı'dan başka kimse olmadığını bilerek ya da farkında olmadan göstermeleri anlamına gelmektedir. Özet olarak depremin şiddeti oranında insanlar üzerinde de tesirler büyümektedir. En büyük depremin (Zilzâl) etkileri ise O gün (kıyamet) ortaya çıkacaktır.

SONUÇ

Buraya kadar Zilzâl suresinin fazileti, dilsel (kelime, cümle, edebi ve kıraat), tarihsel (MekkiMedeni, sebebi nuzûl) açıdan analizi, klasik ve modern tefsirlerde surenin yorumlanması ve son olarak da modern fen ve sosyal bilimler çerçevesinde surenin depremle ilişkisi üzerinde durulmuştur. Sebebi nuzûl rivayetleri bağlamında Medeni olduğu söylenen surenin dilsel özellikleri tamamen onun Mekke’de nazil olduğuna işaret etmektedir. Bu iki veri arasında sıkışan modern müfessir surenin Mekki olduğunu vurgularken, sebebi nüzûl rivayetlerine öncelik veren klasik meslektaşları surenin Medeni olduğunu söylemişlerdir. Surede geçen bazı kelimeler (*zilzâl, eşât, zerre* vb.) birkaç kez Kur’an’da zikredilen ifadelerdir. *Yasduru* gibi fiil şeklinde zikredilen bu yapı ise sadece Zilzâl suresinde geçmektedir. Suredeki ifadelerin semantik açımları oldukça zengin anlam haznelerini karşımıza çıkarmıştır. Bu detayları ilgili yerlerde ele aldık. Burada sonuç olarak vurgulanması gereken husus sure kısa olmasına rağmen anlam ve işaret açısından oldukça zengin bir potansiyele sahiptir. Özellikle dilsel analiz çerçevesinde kıraatlerin anlama katkıları da göz ardı edilmemelidir.

Klasik ve modern müfessirlerin sureyi ele alışlarını işlediğimiz ikinci bölümde ilk dikkati çeken hususun çağdaş yorumcunun bazı nuansları bir tarafa bırakırsak klasik meslektaşlarına oranla surenin anlaşılmasında daha zengin bir açılım getirmediği konusudur. Her ne kadar modern müfessir klasik tefsircilerin surede dikkat çektikleri bazı kelâmi mevzuları gündeme taşımamalarına rağmen kelime analizlerinde kullanılan tefsir rivayetlerine kadar temelde hep klasik yapıyı takip etmektedirler. Burada Mevdudi’nin sayılı bilimsel yaklaşımları ile Seyyid Kutub’un sosyolojik izahlarını istisna etmemiz gerekmektedir. Araştırmaya başlamadan önce modern müfessirlerin sureyi daha farklı açılardan ele alacağını düşünmüştüm, fakat incelemem sonucu Râzî ve Kurtubî gibi tefsirin olgunluk dönemi müfessirleri, Âlûsî ve Şevkânî gibi modern dönemi önceleyen müfessirlerin çağdaş yorumculardan daha sistematik ve geniş açıklamalarına şahit olduğumuzu ifade etmekte fayda vardır.

Klasik müfessir surenin anlamı hususunda en çok tartıştığı konuların başında surede bahsedilen sarsıntının sur'a üflendikten sonra mı yoksa önce mi olacağı, yerin ağırlıklarından maksadın neler olduğu, yer ağırlıklarını çıkarırken ona “ne oluyor şeklinde” hitap eden insanın kim olduğu, yerin haberleri hangi şekilde anlatacağı, Allah'ın ona vahyi'nin mahiyetinin nasıl olduğu, insanların nasıl, ne zaman ve nereden amellerini görmek üzere gideceği, zerre ağırlığınca hayır ve şerrin izahı gelmektedir. Hemen hemen her yorum ihtimalini nazarı itibare alan klasik müfessirler nadiren tercihte bulunurken modern müfessir alternatiflerden çok tercihlerini tefsirine taşımaktadır. Belki günümüz okuyucusu için kısa ve özlü olması açısından daha uygun bir yaklaşım olabilir fakat ayetlerin zengin anlamları böyle bir sunumda neredeyse buharlaşmaktadır. Sureyi üç ana başlıkta incelediğimiz bu bölümde dikkati çeken bir diğer husus da modern müfessirlerin klasik meslektaşlarına nazaran dilsel analizlere fazla girmemeleridir. Özellikle kıraatler vasıtasıyla oluşan anlam zenginliğini neredeyse çağdaş yorumcu tamamen görmezlikten gelmiştir. Burada hususen İstanbul geleneğini devam ettiren (klasik ve modernin mezc edilmesi) Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır ile Konyalı Vehbi Hocaefendiyi istisna etmemiz gerekmektedir. Surenin izahıyla ilgili Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri usulünü hem klasik hem de modern müfessir sıklıkla kullanmaktadır. Hatta çağdaş dönemde bu usulün daha çok kullanıldığını söyleyebiliriz. Mevdudi'den Tahir b. Aşur'a kadar bütün muasır müfessirlerimiz bunun canlı şahitleridir. Hadisler söz konusu olduğunda da hem klasik hem de modern müfessirlerin ortak hareket ettikleri dikkatleri çekmektedir.

Son bölümde surenin tarihsel olarak insanlığın zaman zaman karşılaştığı deprem hadisesiyle olan ilişkisi üzerinde duruldu. Depremin bilimsel izahı, yeryüzündeki deprem kuşakları ve yanardağlar arasındaki paralellikler ve yeryüzünün dengesini bozacak olan harici bir kütlelerin çarpması sonucu yeryüzünün içindeki ağırlıkları dışarı atması üzerinde duruldu. Burada en dikkat çekici hususun büyük depremin (kıyamet) öncüsü hükmünde olan depremlerin fiziksel izahları vardır, aynı şekilde Yüce Yaratıcı'da, bazı bilim

adamlarına göre, Kıyamette vuku bulacak yeryüzünün külli sarsıntısının da fiziksel bir izahı vardır. Elinin değdiği her şeyin yapısını bozan insanın ekolojik dengeye verdiği hasarlar da büyük depremin habercisi konumundadır. Deprem ve Zilzâl suresi arasındaki ilişkiyi incelediğimiz bölümde kendisinden istifade ettiğimiz modern düşünürlerin Kur'an ayetlerinin bilimin ışığında yeniden yorumladıklarını ve bu yorumların mevcut durumla yakından irtibatı olduğunu bunun ise bin dört yüz yıl önce gündeme getirilmesinin Kur'an'ın ve Hz. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) doğruluğuna delalet eden en önemli delil olduğunu söylediklerine dikkat çektik.

Bu bölümde bizim açımızdan bilimsel veriler kadar önemli olan depremin insanlar üzerindeki sosyopsikolojik etkileri ve deprem ile kıyamet arasındaki ilişkiler üzerinde de duruldu. Öncelikle belirtilmelidir ki pek çok deprezede deprem anında kıyametin koğunu zannetmiştir. Zilzâl suresinin en temel vurgusu olan bu hususun bir deprem provasında ortaya çıkması gerçekten düşündürücüdür. Deprem sonrası fertlerde oluşan korku, dehşet, kötümserlik duygusu, yoğunlaşma eksikliği, hüzün, endişe, sıkıntı, tedirginlik, huzursuzluk, depresyon, ölüm korkusu, yaptıklarını hatırlayamama gibi pek çok psikolojik tepki kıyamet sahnelerinin anlatıldığı ayetlerde tasvir edilen insanın durumuna çok benzemektedir. Bütün bunlar insanın büyük depremde sağlam bir şekilde ayakta kalabilmesi ve gerçek hayatın başlangıcı olan Zilzâl'e şimdiden hazırlanmalıdır. Küçük depremler bu hatırlatmaların bir nüvesini oluşturmaktadır. Lokal olmalarına rağmen insanı nasıl etkilediği ortadadır. Bir de bütün yeryüzünü saracak olan Zilzâl gerçekleştiğinde insanın nasıl etkileneceği üzerinde sık sık düşünülmesi gereken bir husustur.

Son olarak surenin ihtiva ettiği genel hikmet ve hükümleri Vehbe Zuhayli'nin yorumları çerçevesinde özetleyebiliriz:

1. Kıyamet alâmetlerinden birisi de yerin şiddetle sarsılması ve ağırlıklarının, yani ölümler de dâhil içinde bulunanları çıkarmasıdır. Bunun, birinci üfleme anında zelzelenin meydana

geleceği ve hazineleri, gömülü şeyleri çıkaracağı, ikinci tflemede de sallanarak, annenin canlı doğurduğu gibi ölüleri diri olarak çıkaracağı Şeklinde olacağının çok iyi anlaşılması.

2. İnsan Şüphesiz zelzele, volkan patlaması sırasında sarsılır, korkar hayretler içinde sorular sorar; niçin, nasıl... İŞte o gün bu tarz sorular sorulacaktır.

3. Yer o gün sallandığında üzerinde yapılan hayır ve Őerri haber verir. O gün herkes için amelinin karşılığı belli olur; adeta yeryüzü bunu konuşmuş gibidir. Yerinde zelzele nedeni ile çökmesi, dünyanın yıkıldığını ve ahiretin geldiğini haber vermektedir. Genel görüşe göre, Allah Tealâ yeri konuşan bir varlık yapar o da üzerinde yapılanları bildirir, itaat edene ve asi olana Şahitlik eder.

4. Yerinde haber verdiği Şeye gelince; "Onun haberleri her kul ve ümmete üzerinde yaptığı ile Şahitlik etmesidir. Şu gün Şöyle böyle yaptı, der. Haberleri işte budur." Ya da çıkardığı ağırlıkları ile haber verir. Veya, "İnsan buna ne oluyor?" dediği zaman kıyametin vukuunu haber verir. Dünyanın iŐinin bittiğini, ahiretin geldiğini haber verir. Bu da onların sorusunun cevabı, kâfirlere yönelik bir tehdit ve müminler için de uyarı olur.

5. Zelzele günü insanlar kabirlerinden çıktıkları yerlerden ard arda bekleme yerine giderler. Ya da, amel defterlerini veya amellerinin karşılığı olan cennet veya cehennemi ve onlardan münasip olanı görmek üzere hesap yerinden fırka fırka sevap ve ceza yerine giderler.

6. Kim dünyada küçük veya büyük bir hayır iş yaparsa onu gözü ile görür veya kıyamet günü Allah onu kendisine gösterir. Kim de dünyada ne kadar az olursa olsun Şer bir iş yaparsa onu kendisi görür veya kıyamet günü Allah onu kendisine gösterir. Ya da anlatılmak istenen hayırsa hayır Őerse Şer karşılığını greceğidir. Kâfire gelince, ahirette onun iyilikleri, küfrü nedeni ile imha edilmiş, yüzüne çarpılmıŐtır. İŞlediği küfür veya Őerri cezasını bulur ve kötülükleri ile azap görür. Yani, bu ayetin umumiliği ortada olmakla

beraber kâfirin iyilikleri makbul değildir.

KAYNAKÇA

- ABDULLAH, Yusuf Ali, *The Glorious Kuran: Translation and Commentary*, Beirut: Dar alFikr ts.
- ALİ, Amir, *The Student's Qur'an*, Karachi ts
- ÂLÛSÎ, Ebû Abdillâh Şihâbuddin Mahmûd, *Rûhu'lMeânî fî Tefsîri'lKur'âni'lAzîm ve'sSebi'lMesânî*, Beyrut: Daru'lİhyâi'tTurâsi'lArabî ts,
- ARBERRY, A.J., (1983), *The Koran: interpreted*, Oxford: Oxford University Press
- ARSLAN, Ali, *Büyük Kur'an Tefsiri*, Aslan Yay ts.
- ATEŞ, Süleyman, *Kur'an Ansiklopedisi*, Kur'an Bilimleri Araştırma Vakfı (KUBA), İstanbul
- BUHÂRÎ, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, (1992), *Sahîhu'lBuhârî*, İstanbul: Çağrı Yay.
- CRAGG, Keneth, (1973), *The Mind of the Qur'an*, London: George Allen
- D A Ğ L I , N i h a t ,
<http://www.sizinti.com.tr/konu.sizinti?SIN=ee266be456&k=2493&1989431008>
- EBÛ HAYYÂN ELENDÛSÎ, Muhammed b. Yusuf, (1983), *Bahru'lMuhît*, Kahire: Dâru'lFikr
- EBUSSUÛD, Muhammed b. Muhammed, (1994), *İrşâdu'lAkli'sSelîm İlä Mezâya'lKur'âni'lKerîm*, Beyrût,
- FERRÂ, *Meânî'lKur'ân*, Beyrut: Daru'sSurûr ts
- HANBEL, Ahmed b., (1992), *Müsned*, İstanbul: Çağrı Yay.
- HAŞŞÂD, Ahmet Hasaneyn, <http://www.nooran.org/TR/Research1/2.htm>
- HÂZİN, *Kitâbu Mecmûâtun mine'tTefâsîr*, Beyrut: Dâru İhyâi'tTurâsi'lArabî ts.

HAVVÂ, Saîd, (1985), *elEsâs fî'tTefsîr*, Kahire: Dâru'sSelâm

HEYET: Prof. Dr. Hayreddin Karaman, Prof. Dr. Mustafa Çağrıçı, Prof. Dr. İbrahim Kafî Dönmez, Prof. Dr. Sadrettin Gümüş, (2006), *Kur'an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları*, Ankara

İBN AŞUR, Muhammed Tahir b. Muhammed b. Muhammed etTunusi İbn Aşur (1984); *Tefsîrû'ttahrir ve'ttenvir*; edDarü'tTunusiyye, Tunus,.

İBN ATİYYE, Ebû Muhammed Abdi'lHakk b. Ğâlib, (1993), *elMuharraru'lVecîz fî Tefsîri Kitâbi'lAzîz*, Beyrut: Dâru'lKutubi'lİlmiyye

İBN HACER, *elİsâbe fî Temyizi'sSahabe*, Beyrut: Dâru İhyâi'tTurâsi'lArabî ts

İBN KESİR, İmaduddin Ebu'lFidâ İsmail, (1985), *Tefsîru'lKur'âni'lAzîm*, İstanbul: Kahraman Yay.

İBN KESİR, (1993), *Hadislerle Kur'anı Kerîm Tefsiri*, İstanbul: Çağrı Yay.

İMAMOĞLU, A.Vahit, ,(2004), “*Deprem Sonrasında Karşılaşılan Psikolojik Tepkiler ve Dini İçerikleri*”, EKEV, 8

İSFEHANİ, ERRÂĞİB, *elMufredât fî Ğarîbi'lKur'ân*, Kahire: elMektebe elTevfikiyye ts

KARABAŞOĞLU, Metin, <http://www.zaferdergisi.com/article/?makale=566>

KURTUBÎ, Abu Abdillâh Muhammed b. Ahmed, (1967), *elCami li Ahkami'lKur'an*, elMektebetu'lArabiyye

KUTUB, Seyyid, (1985), *Fî Zilâli'lKur'ân*, Beyrut: Daru'sŞurûk

KUŞEYRÎ, Abdu'l Kerîm b. Hevâzin, (1983), *Letâifu'Ulşârât*, Merkezi Tahkiki'tTurâs

KÜÇÜK, Ali, *Besâiru'lKur'an*, İstanbul, ts.

Lehhâm, Said Muhammed, (1995), *Feyzu'lRahîm fî Kıraati'lKur'âni'lKerim*, Beyrut: Alemlî'lKitab

MEHMET Vehbi, (1969), *Hulasâtu'lBeyân Fî Tefsîri'lKur'ân*, İstanbul: Üçdal Neşriyat

MEVDUDÎ, Ebu A'la, (1997), *Tefhîmu'lKur'ân*, (Tercüme: Ahmed Asrar), İstanbul, Bengisu Yay.

- MUKÂTİL b. Süleymân, (1983), *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, Mısır
- MUSLİM, Ebu'lHüseyn Müslim b. Haccac, (1992) , *Sahihu Müslim*, İstanbul: Çağrı Yay.
- NİSÂBÛRÎ, Mahmûd b. Ebi'lHasan b. elHüseyn, (1997), *Bahirü'lburhan fî meani müşkilati'lKur'an;* (Thk.: Suad binti Salih b. Saîd Babekî), Camiatu Ümmi'lKura, Mekke .
- NOYAN, Ömer Faruk, <http://www.sizinti.com.tr/konu.sizinti? SIN=ee266be456 & k=2494 & 1989431008>
- NURSI, Said, (1993), *Şualar*, İstanbul: Envar Neşriyat
- PİCKTHALL, Marmaduke, *The Meaning of the Glorious Koran*, New York: Dorset Press, ts
- POLATÖZ, M. Sami, <http://www.sizinti.com.tr/konu.sizinti? SIN=79ffdcbe4 & k=1842 & 1568412398>
- RÂZÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Umar Fahreddin,(1990), *Mefâtîhu'lĠayb*, Beyrut: Dâru'lFikr
- ROBİNSON, Neal, (1996), *Discovering the Qur'an: A Contemporary Approach to a Veiled Text*, London: SCM Press
- RODWELL, J.M., (1950), *The Koran*, London: J. M. Dent and Sons Ltd
- SÂBÛNÎ, Muhammed Ali, (1981), *Safvetu'tTefâsir*, Beyrut: Dâru'lKur'âni'lKerîm
- SÂBÛNÎ, Muhammed Ali, (1997), *Kabes min'lKur'ani'lKerim*, Beyrut: Dâru'sSelâm
- SALE, George, (1888) , *The Koran: Commonly Called the Alcoran of Muhammed*, LondonNew York: Frederick Warne and Co.
- SERİNSU, Ahmet Nedim, (1994) *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâbı Nuzûlün Rolü*, Ankara: Şule Yay.
- SUYÛTÎ, (1993), *elİtkân fî Ulûmi'lKur'ân*, Beyrut: Dâru İbn Kesîr
- SÜYÛTÎ, Abdurrahman b. elKemâl Celâleddîn (1993); *edDürru'lmensûr, IVIII*, Dâru'lFikr, Beyrut,.

- ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali, (1983), *Fethu'lKadîr elCâmiû Beyne Fenneyyi'rRivâyeti ve'dDirâyeti min İlmi'tTefsîr*, Beyrut: Dâru'lFikr.
- TABERÎ, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, (2003), *Câmiu'lBeyân an Te'vili Âyi'lKur'an*, Dâru Âlemi'lKütub
- TABATABÂÎ, Muhammed Huseyin, (1974), *elMizân fî Tefsîri'lKur'an*, bs.
- TİRMİZÎ, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevra, (1992) *Sünenü'tTirmizî*, İstanbul: Çağrı Yay.
- YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi, (1962) *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul: Nebioğlu Yay.
- VEHBÎ, Mehmet,(1969) *Hulâsâtu'lBeyân fî Tefsîri'lKur'an*, İstanbul: Üçdal Yay.
- WATT, W.M., (1994) *Companion to the Qur'an*, Oxford: One World
- YAHYA, Harun, http://www.harunyahya.org/guncel/basinda_hy/basinda_v_31temmuz.htm
- YILDIRIM Suat, (2004) *Kur'ânı Hakîm ve Açıklamalı Meali*, İstanbul: Işık Yay.
- ZEMAHŞERÎ, Ebû'lKâsım Mahmûd b. Umar, (1998) *elKeşşâf an Hakâiki Ğavâmidi'tTenzil ve Uyûni'lAkâvil*, Riyad: Mektebetu'lAbikân
- ZERKEŞÎ, (1990) *elBurhân fî Ulûmi'lKur'an*, Beyrut: Dâru'lMa'rife
- ZUHAYLÎ, Vehbe, *Tefsiru'lMunîr*, bsts Risale Yay.

ÖZGEÇMİŞ

Yılmaz Yiğit,1965 yılında Kütahya İli Tavşanlı İlçesi Tunçbilek köyünde doğdu. İlkokulu 1975 yılında bitirdi. 8 yıl sonra 1983 yılında İzmir İmam Hatip Lisesinden mezun oldu. 1990 yılında Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesini bitirip, bir süre serbest çalıştıktan sonra askerlik görevini bitirdi.. Askerliğini bitirdikten sonra özel bir kolejde öğretmen olarak göreve başladı. Halen özel bir eğitim kurumunda idareci olarak görev yapmaktadır.